AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • 200.000 .TL.(KDV DAHİL) ISSN 1300-4158

İNSANCIL

BARIŞ İÇİN BİR İMZA VERİN

BARIŞ İÇİN BİR MİLYON imza GİRİŞİMİ

- İnsan Olma Ya da Dünden Bugüne İnsan
- Gerçek Kavramı, Gerçek Arayışı ve Ahlak Üzerine
- Din Karşısında Yaşamdan Yana Çıkmak
- Yeni İnsan... Yeni Dünya
- YDD Vitrin: "Bilgi Toplumu"
- Ateş Hırsızları
- Kitap Kutusu

YIL: 7
SAYI: 78
NİSAN'97

İÇİNDEKİLER

AFŞAR TİMUÇİN — İnsan Olma Serüveni Ya da Dünden Bugüne İnsan — 1
4 — Kadıköy Hatırası (Şiir) — ALİ ERSİN GÜNÇE
CİHAN DURA — Gerçek Kavramı, Gerçek Arayışı Ve Ahlak Üzerine — 5
7 — Sorumlusu Ben Değilim (Şiir) — GÜLSEREN ERDOĞAN
ÖMER NACİ SOYKAN — Din Karşısında Yaşamdan Yana Çıkmak — 8
12 — Yeni İnsan... Yeni Dünya — BERRİN TAŞ
TEMEL DEMİRER — "YDD" Vitrini: "Bilgi Toplumu" — 15
25 — Ateş Hırsızları — SİBEL ÖZBUDUN
SELMA AĞABEYOĞLU — İyi ki Gözlerin Var (Şiir) — 28
29 — Yalan Bile Bize Ait Olsun — MEHMET SABİT ÇALIŞKAN
SÜREYYYA EVREN — Kitap Kutusu — 31
34 — Çarl Sandburg'dan Şiirler — ANIL MERİÇELLİ
SEDEF DİCLE YAŞATILAN — Ağrısokucu -I- — 36
38 — Aykırı Şebboy (Şiir) — M.NEJAT GACAR
RUŞEN HAKKI — Günler/Kitaplar/Dergiler — 39
43 — Ay Kırıkları (Şiir) — M.İRFAN BENLİ
SİNAN KUTLU — Bir Saksılık Dünya — 44
48 — Şiirler — HÜSEYİN AVNİ DEDE
FAHRETTİN DEMİR — Sırtı Çil Çiçeği Bahçesi Kadın — 45
51 — Söyleşi — YILMAZ ELMAS
HÜSEYİN İLBEY — Zorba Sorular (Şiir) — 55
56 — Faik Öğretmen (Öykü) — ZEKİ OĞUZ
FATMA TÜRK KUŞKAYA — Mavi Ötesi (Şiir) — 58
59 — Yıldız Güncesi — CENGİZ GÜNDOĞDU
FRANCİS CARCO — Çekiliş (Şiir) — 64

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez. Yazıların A4 kağıdın tek yüzüne çift aralıkla yazılması reca olunur

Sahibi ve Yazıişleri Sorumlu Yönetmeni
BERRİN TAŞ
Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU
Bilgiişlem Sorumlusu
CELAL ERGÜN

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE
Ofset Hazırlık
AJANS D
Tel: (0212) 528 64 64

ISSN 1300-4158

Kapak Tasarımı
İBRAHIM KARAKAŞ
Kapak Resmi
Fernando Botera
Üç Müzisyen-1983
Baskı
Ilıcak Matbaası Tel: (0212) 880 40 75
Dağıtım
Bir-Yay

Adres : Mollafenari Sok. Nadir Han. No 40-42 Kat 5 Cağaloğlu/İSTANBUL Tel: 511 79 94 - 513 93 99
Antakya Temsilciliği Müslüm Kabadayı. Silahlı Kuvvetler Cad. No 3 Antakya. Tel: (0326) 214 53 31 - 215 53 02
Çanakkale Temsilciliği Songül Baştürk. Cevdet Paşa Mh. Kayserili Ahmet Paşa Cd. 22/17 Çanakkale
Konya Temsilciliği Kazım Oğuz. Sahaf Oğuz Rampalı Çarşı No 37 Tel: (0332) 353 01 61

İlan Koşulları:
Arka Kapak (Renkli) 35 milyon TL. Arka kapak (iç) 25 milyon TL. İç sayfalar 15 milyon TL.
Kutu ilan (5x5) cm. 3 milyon TL.

Abone olmak için PTT'den 666 043 no'lu posta çeki veya Yaşarbank-Bayrampaşa İstanbul 6002323-6 ve T.İş Bankası 9.Kısım Ataköy İstanbul 1137-38678 Berrin TAŞ adına 2.000.000TL yatırmanız yeterlidir. Avrupa 125 Mark T.İş Bankası 9.Kısım Ataköy İstanbul Döviz Hesabı 301 00.179 305

İnsan Olma Serüveni Ya da Dünden Bugüne İnsan

Afşar TİMUÇİN

İnsanlık tarihinin yazgısı *üreten kalabalıklar* ve *üretimden en yüksek yararı sağlayan azınlık* ikilemi üzerine kurulmuştur. Bu formül bir adaletsizlik formülüdür. İnsanlığın en yüce ülküsü bu ikilemi aşarak *hep birlikte üreten ve üretimden sağlanan yararı adaletli bir biçimde paylaşan toplumlar* tasarısını gerçekleştirmektir. Ancak bunun çok kolay gerçekleşebilecek bir tasarı olmadığı kesindir. M.Ö. IV. yüzyılda Aristoteles bu güçlüğü *Politika*'nın 2. kitabında, 5. bölümde şöyle açıklamıştır: *"Genellikle başkasının yaşamını paylaşmak, her şeyi ortak kılmak insan için tüm girişimlerden daha güç bir girişimdir."* O günden bugüne filozoflar bencillik ve özgecilik üzerine pekçok şey söylediler ve çeşitli toplumsal yaşam formülleri geliştirdiler, ancak o ülküsel adalet düzenini gerçekleştirmeyi başaramadılar.

Gene de insanlık tarihi parçlanmışlıktan bütünleşmişliğe, adaletsizlikten adaletliliğe doğru bir gelişimi duyurur bize. İnsanlık tarihi kölelikten işçiliğe kadar uzanan çizgi üzerinde mutlak bağımlılıktan göreli bağımlılığa doğru bir değişim geçirdi. Bu değişim mutlak adalet gerçekleşene kadar, gerçek anlamda özerk bireyin varoluşuna kadar sürmelidir. İnsanlık tarihinin gelişimi bize gelecekteki yaşam düzeninin mutlak adalete biraz daha yakın olacağını duyuruyor. İnsanlığın geçmişindeki kavga her ne görünüm altında yaşanmış olursa olsun daha da insanlaşma kavgasıdır. Kölelikten serfliğe geçiş *kesin bir biçimde bağımlılanmış insan*'dan *büyük ölçüde bağımlılanmış insan*'a geçiştir. Aristoteles köleliği doğal bir insanlık durumu sayarak şunları söylüyordu: *"Ne olursa olsun, doğa özgür ve köle olmak üzere ikiye ayırır insanları."* Ve şöyle bağlıyordu: *"Köleler için kölelik hem yararlı hem doğrudur."*

İnsanoğlu değişimi bireysel düzeyde de toplumsal düzeyde de önce bilincinde yaşar. Köleliğin ortadan kalkışı kölelerin köleliği bilinçlerinde mahkum etmesiyle gerçekleşmiştir. Bilincinde köleleştirilemeyen, toplumsal bir varlık olarak köle kılınamaz. En tehlikeli kölelik insanın kendine köleliğidir. Bir zaman geldi, köleler köleliği doğal saymamaya başladılar, *azatlı köle* kurumu işte o zaman ortaya çıktı. Azatlı köleler tarıma bir yenilik getirdiler: Roma'da geç imparatorluk döneminde sabanı yaygınlaştırdılar (235-476). Onların köleleri yoktu, az emekle toprağı ekip biçmekte saban onlara büyük kolaylık sağlıyordu. Ancak bilindiği gibi azatlı kölelik pek işlerliği olan bir kurum olmamıştır. Köle düzeni, *kolon* düzeninden geçerek serflik düzenine dönüşmüştür. Kolonlar Roma'da toprakları işleyen, köleden daha özgür olmakla birlikte işlediği toprağa sıkı sıkıya bağlı olan ve ancak o toprakla birlikte satılabilen kimselerdir. Kolon, kısaca, bir kira sözleşmesiyle toprak sahibine bağlanmış tarım üreticisidir

Bir roma hukuk metni şöyle der: *"Bir başkasına bağlı olan kolonu yanında saklamış olan kişi onu bağlı olduğu malikaneye verdikten başka, onu sakladığı süre karşılığında ceza ödemek zorundadır. Kaçmaya kalkan kolonlara gelince, onların köleler gibi zincire vurulması uygun olur."* Kolon gönüllü çiftçi değildir, babadan oğula çiftçidir, yani zorunlu çiftçidir, sıkı sıkıya toprağa bağlıdır. Toprak kolonlarıyla satılır, kolon topraksız satılamaz. Kolon belli bir oranda vergi verir, toprak sahibi kolonun vergi oranını artıramaz, bu durum yasayla belirlenmiştir. Kolon hukuk açısından özgür insandır, gerçekte özgür olmasa da. Kolon köle değildir. IV. yüzyılın sonlarnıda kolonların yolculuk yapabileceklerini belirten bir kararname yayımlandı, ancak bu kararname kolonlar bağlı oldukları topraklardan istedikleri gibi ayrılabilirler diye anlaşılınca eskiye dönüldü.

Serfliğin gelişimi Erken Ortaçağ'da (V.-XI.yy.) ve Asıl Ortaçağ'da (XI.yy-XV.yy) oldu ve Geç Ortaçağ'da tamamlandı. Serflik tam anlamında koşullu köleliktir. Serf toplumsal anlamda sıkı sıkıya bağımlılanmış kişidir Efendisinin ya da senyörün kendisine verdiği topraklar üzerinde çiftçilik yapar, buna karşılık hem senyöre, hem krala, hem kiliseye toplumsal bağlarla bağlıdır ve onlara büyük vergiler verir. O durumda ona yaşamını ve yakınlarının yaşamını sürdürebilmesi için az bir ürün bırakılmıştır. Gelinin önce senyörle birlikte olmasını öngören ilk gece hakkı bile serfin senyör karşısında ne gibi bir bağımlılık içinde bulunduğunu gösterir. Bu hakkın zamanla simgeleştirilmesi, senyörün gerdek gecesi gelin odasına girip gelinle damadın yatağında kısa bir süre oturması serfin zamanla efendisi karşısında ne gibi bir ağırlık kazanmış olduğunu açıkça gösterir. Gene de bu ağırlığı abartmamak gerekir

Bu çizdiğimiz tablo Tarihöncesinden Yeniçağ'a

uzanan çizgi üzerinde insanın çok uzun sürmüş uygarlaşma ya da daha da insanlaşma serüveninin kısa bir özetini verir. Bu tablo insanın geçmiş zamanlarda çok büyük baskı dönemleri yaşamış olduğuna tanıklık eder. Bu çerçevede yunan-latin uygarlığından önceki doğu uygarlıklarında rastladığımız ilkel demokrasilerin de, Yunan'da karşılaştığımız üst sınıf demokrasilerinin de, Roma'da özellikle Cumhuriyet döneminde üst ve alt sınıf arasında denge kurmaya çalışan Senato'nun azçok sağladığı demokratik ortamın da adaletli bir yaşam düzeni sağlamak açısından ya da bir başka deyişle insanın hak ve özgürlüklerini geçerli kılmak açısından ciddi bir tutum ortaya koymuş olduğunu söyleyemeyiz. Özellikle batılı yazarların çokça abarttıkları yunan demokrasileri bize alt sınıfları ezme yolunda üst sınıfların tutarlı bir dayanışmasından başka bir şeyi duyurmuyor. Evet, yunan demokrasileri özellikle egemen sınıfın öbür sınflar üzerindeki gücünü sağlamlaştırma uygulamalarıyla belirgindir.

Bu da son derece doğaldır, çünkü Yunan'da henüz bireysel özgürlük sorunu ortaya konulmuş değildir. Yunanistan'da hak da özgürlük de üst sınıf insanı için sözkonusudur. İnsanı hem yetkin bir birey hem de toplumda etkin bir varlık olarak görmeye ve onu başka insanlardan sorumlu saymaya eğilimli ilk düşünce Stoa düşüncesidir. M.Ö. III.yüzyılda Yunanisan'da başlayan ve M.S. III.yüzyıla kadar etkinliğini sürdürmüş olan, büyük verimini de Roma'da İmparatorluk döneminde imparator Marcus Aurelius ve köle Epiktetos'la ortaya koymuş olan Stoa felsefesi Yeniçağla birlikte karşımıza çıkacak olan yeni insanın ilk dileklerini, ilk öngörülerini ortaya koymuştur. Stoa filozoflarının attığı tohumlar özellikle XVIII. yüzyılda yeşerecek, Fransız Devrimi'yle en üst düzeyde anlatımına kavuşacaktır.

Çokları yanlış olarak Yeniçağ'ı bir demokrasi çağı olarak düşünürler. Ortaçağ'dan Yeniçağ'a geçiş, çoklarına göre, baskı dönemlerinden demokratik dönemlere geçiş anlamı taşımaktadır. Bu yanlış bir düşüncedir. Ortaçağ'ın sonlarına doğru senyörlere karşı yeniden güç kazanmakta olan kralların çevresinde oluşan soylu toplulukları azçok demokratik bir ortam yaratmışlardır. Ne var ki yeni sermayeci düzen gücünü kazanmak için demokratik ortamlara değil mutlakyöneticilere gereksinim duyacaktır, hiç değilse en başta bu böyledir. Sermayeci güçler gelişimlerini engelleyen feodal güçlere karşı kralların mutlak gücüne sığınmışlardır. Demek ki Yeniçağ'ı yaratan koşullar mutlak yönetimin koşulları olmuştur, yeni sermayeci düzen kendini varedebilmek için feodal yapıyı yerle bir etmeye yönelirken en büyük desteği mutlakyönetimlerden görmüştür.

Olayları tarihsel zorunluluklar çerçevesinde değerlendirmek yatkınlığı göstermeyenler bu azçok demokratik ortamlardan yetkesini Tanrı'dan alan tam anlamında baskıcı ortamlara geçişi bir olumsuzluk olarak belirleyebilirler. Bu çerçevede Montesquieu bir yazısında şöyle demektedir: *"Charles VII'nin ölümü Fransız özgürlüğünün de sonunu getirdi. Bir anda bir başka kral, bir başka halk, bir başka siyaset, bir başka sabır kendini gösterdi. Özgürlükten köleliğe geçiş öylesine büyük, öylesine kesin, öylesine çabuk oldu ki, bunun gerçekleşme biçimi de özgür bir toplum için öylesine yabancı, öylesine pis oldu ki, sanırsınız krallığın üzerine birdenbire bir taş düştü."* Dönüşüm yeni kralın gelişiyle değil yaşam koşullarının değişimiyle ilgilidir. Kaldı ki Montesquieu'nün demokrat diye belirlediği kral Charles VII (1422-1461) son derece pısırık hatta uyuşuk bir kişiydi. Jeanne d'Arc'ın çabalarıyla taç giydiği ve bu ateşli genç kızın öncülüğüyle İngilizleri Fransa topraklarından attığı halde onun ağırlığından korkup onu İngilizlere teslim etmekten çekinmemişti. Avdan ve savaştan hoşlanmayan, vaktini kadınlarla geçiren bir garip kişiydi o. Tarih kitapları Charles VII'yi "prince indolent" (miskin prens) diye adlandırırlar.

Mutlakyönetimler bir zaman sonra yeni sermayeci sınıfının yani yükselen sınıfın isteklerini karşılayamaz duruma düştükleri zaman, giderek onların gelişimlerini engeller duruma geldikleri zaman tartışılır duruma düşmüşlerdir. Ancak onların tartışılır duruma düşmesi onların geçerliliğini yitirmesi anlamına gelmemiştir. Tersine, pekçok yeniçağ filozofu, bu arada demokrasiye oldukça yakın duran Rousseau, Kant, Montesquieu gibi filozoflar bile demokratik yönetimlerden çok ılımlılaştırılmış mutlakyönetimlerden ya da öncelikle nitelikli mutlakyöneticilerden yana olmuşlardır. Yeniçağ'ın temel felsefi bakış açısını oluşturan özgürlükçülük hemen her zaman siyasal toplumsal anlamından çok iktisadi anlamını korumuştur

Gerçekte demokrasi düşüncesi hızlı sanayi gelişimleriyle, özellikle de Sanayi Devrimi'nin hızlı gelişimiyle bağdaşmayacak bir düşüncedir. Sanayi atılımları adaletsiz yaşam koşulları üzerinde kendini varetmiştir, oysa demokrasi düşüncesi her şeyden önce adalet fikri üzerine temellenir. Gerçek demokrasinin olduğu yerde insan yaşamının sömürülmesi diye bir konunun olmaması gerekir. Oysa tüm Sanayi Devrimi insanm insanı sömürmesi düzeni üzerine temellendirilmiştir. Fransız devlet adamı Turgot, Fransız Devrimi'nin eşiğinde hiçbir sıkıntı duymadan şöyle diyordu: "Her iş kolunda işçi ücreti işçinin yiyeceğini sağlamak için gerekli olanla sınırlanmalıdır ve sınırlanıyor." O dönemde bir başka Fransız devlet adamı Necker de şöyle diyordu:"Ekmekten daha az hoş ama insan bedenini kırk sekiz saat ayakta tutabilecek bir besin maddesi bulunabilseydi, halk hemen yalnızca iki günde bir yemek durumuna sokulurdu." Bu sözler yeni düzenin düşünce temelini oluşturan

özgürlükçü bakış açısının gerçekte ne olduğunu ve ne olmadığını pek güzel anlatıyor. Bu sözler yeni düzenin demokrasiye ne kadar uzak düştüğünü de gösteriyor.

Fransız Devrimi'yle Sanayi Devrimi'nin aynı dönemde olması garip bir çelişkidir bir yanıyla, bir yanıyla da anlamlı bir karşıtlıktır. Fransız Devrimi'ni yaratan aydınlanmacı düşünce sermayeci düzenin bilinmedik bir yere doğru sürüklenmekte olduğunu görerek şimdiyi ve geleceği tartışmaya yönelmiş, bununla hem insanı hem de sermayeci düzeni korumak istemiştir. Bir yüzyıl sonra bu kaygı daha da belirginleşecek, John Stuart-Mill gibi filozoflar sermayeciliğin kendi kendisini yemeğe başladığını görerek birilerini uyarmaya çalışacaklardır. Üretici de insandır, dolayısıyla onun yaşam koşullarını iyileştirmek gerekir düşüncesi yeni düzen içinde yeni düzenlemeleri sağlarken çalışanların yaşam düzeylerini kalkındrıabilmek için bir takım önlemler getirilmesine yol açmıştır. XX. yüzyıla doğru sanayileşmiş ülkeler yeni sömürgecilik anlayışı çerçevesinde ucuz emeği kendi toplumlarında değil azgelişmiş toplumlarda aramaya çıkacaklar, böylece kazançtan ödün vermeksizin kendi ülkelerinde toplumsal adaleti azçok sağlamak gibi bir durum yaratacaklar, bir taşla iki kuş vurmuş olacaklardır.

Fransız Devrimi insanı Eskiçağ'ın kölelik düzenini aratmayacak biçimide kötü kullanan Sanayi Devrimi'ne karşı insanlığın köklü bir başkaldırısıdır. Hakları ve ödevleriyle toplumsal insanı öne çıkaran Fransız Devrimi yeni insanın dileklerini ortaya koyarken insanın büyük açmazlar içinde olduğunu duyuruyuordu. Yeni sanayi düzeninde işçiler enaz on dört saat çalışıyorlardı, daha doğrusu çalıştırılıyorlardı. Onların çalıştığı ortamlar sağlık açısından yüzde yüz sakıncalı yerlerdi, çok zaman karanlık ve ıpıslak izbelerdi. İşçiler her an iş kazasına uğrayabilecek koşullarla karşı karşıyaydılar, buna karşılık sağlık sigortaları yoktu. Onlar Yeniçağ'ın köleleriydiler. İşçi kaç saat çalıştığını bilmesin dişe işyerinde saat bulundurulmazdı, işçilerin saatleri ellerinden alınırdı. Çocuklar beş yaştan sonra fabrikayla tanışırlardı, onlara yalnızca en kötü koşullarda yiyecek ve yatak veriyorlardı. İntihar işçiler arasında çok yaygındı. Çocuk işçiler yüzer kişilik topluluklar halinde zincire vurulmuş olarak çocuk pazarlarında satılırlardı. Çocuk intiharları da büyük boyutlara ulaşmıştı. Böyle bir düzenin demokrasi anlayışıyla bağdaşması olası değildir.

Bu yüzden siyasal düşüncenin en eski kuramları gibi Yeniçağ'ın ilk iki yüzyıldaki kuramları da kendi kendini yönetme fikrinden ya da bir başka deyişle hep birlikte yönetime katılma fikrinden uzaktır. Yunan demokrasilerinin tüm olumlu ve olumsuz özellikleriyle etkin olduğu zamanlarda Sokrates her çeşitten insanın yönetime katıldığı bir rejime güvensizliğini açıkça ortaya koyuyordu. Öğrencisi Platon bir ülküsel devlet fikri çerçevesinde bir kapalı yönetim düzeni öneriyordu. Platon'un batılı yazarlarca yanlış olarak ilk komünist devlet taslağı olarak niteledirilen öngörüsü gerçekte geleceğin faşist devlet kavrayışıyla büyük bir yakınlık gösterir. Platon'un oligarşik ve sınıflı devlet düzeninde bireysel yaşamla ilgili her şey toplumsal gereklere göre tasarlanmıştır. Öte yandan, Aristoteles'in devleti de bir soylular devletidir. Filozof *"Yalnızca erdem bakımından en iyi kişilerin oluşturduğu yönetim düzenine sahip olan rejim soyluluk adına yaraşır"* der.

Platon ve Aristoteles düşündükleri rejimi bir site için, nüfusu hiçbir zaman yüz bini geçmeyen birimler için düşünmüşlerdir. Ortaçağ'ın devlet yapısı da site örneğini anımsatacak bir yapıdır. Ortaçağ'da bu atomlaşmış siyasal düzeni örten ya da örter gibi yapan krallıklar ve imparatorluklar vardır, ancak bunlar gerçekte göstermelik bütünlüklerdir. Oysa, daha önce de gördüğümüz gibi, feodal yapıyı ortadan silen mutlakyönetimler yeni doğmuş olan ulusal toplumların tek elden yönetimini sağlarken oldukça büyük bir toplumsal-siyasal yapıyı kucaklarlar. Bu yönetimler yönetme erkini Tanrı'dan almışlardır yani mutlaktırlar. Erkin Tanrı'ya dayandırılması bu yönetimlerin acımasızlığını pek güzel açıklamaktadır.

Mutlakyönetimin baskıcı gücü altında demokrasi fikri birdenbire çiçeklenmiş olmasa da onun temelini oluşturacak bir yasa düzeni fikri hemen ortaya çıkmıştır. *Toplumsal sözleşme* kavrayışı yalnızca Jean-Jaques Rousseau'da değil, Yeniçağ'ın pekçok düşünüründe temel sorun olarak kendini gösterir. Demokrasi inancı henüz pek ortada yoktur ama demokrasinin kökleri epeyce eskiye dayanır. Parlamentosunu daha XIV. yüzyılda kurmuş olan İngiltere'de demokrasi daha erken gelişmeye başlamıştır Çağdaş toplumsal düzeni tanımlayan ve savunan ilk düşünürün yani Locke'un bir ingiliz olması bu çerçevede anlamlıdır. Yasama, yürütme ve yargılama erklerinin ayrılığını zorunlu bir koşul olarak belirleyen Locke erklerin birbirinden ayrılmadığı bir düzeni zorbalık düzeni sayacak ve erklerin Tanrı'dan değil halktan geldiğini bilirecektir. Filozofa göre zorbalık koşullarının oluştuğu durumlarda halkın başkaldırma hakkı da oluşmuş olacaktır. Bu yüzden fransız aydınlanmacıları Locke'un felsefesine yaslanma gereği duymuşlardır.

XVII. ve hatta XVIII. yüzyıl filozoflarının çoğu demokrasi düşüncesi karşısında ikircikli durmuda kalmışlardır. Jean-Jacques Rousseau şöyle der: *"Terimi gerçekçi anlamında ele aldığımızda gerçek olarak demokrasi hiç olmamıştır, hiç olmayacaktır. Bir büyük topluluğun yönetmesi ve bir küçük topluluğun yönetilmesi doğanın düzenine aykırıdır."* Şu sözler de onun kaleminden çıkmıştır:

KADIKÖY HATIRASI

"Leylâ Şahin, Eflâtun Nuri, Oğuz ve Yavuz Özdem'e"

Geceye bağlanıyor ayaklarından yitik
Suskunluğun içinde yatan mermer kent
Onu unuttuğu bin yıl oluyor
Diz çökerek rönesansın önünde
Soluğunu duyarsın reformların
Mermer sütunlarında Kadıköy'ün
Kim yaşıyor, kim suçlu belli değil
Nedeni vardır aşksız saatlerin
Eflâtun başlayınca anlatmaya
Bir kent vardı eski mermerlerden
Gitti buralardan yitik izlere sığınıp

Beykoz'da volkanik dağlar
Yardı Kardenizi karnından
Bir gece ansızın dev dalgalar
Yuttu lâvlar kocaman mermer kenti
Kalk boruları çalmadan azgın sular
Oluşturdu marmara'yı şiire yön verdi mermer
Yeraltına gizlendi sonsuza kadar
Çizer takımı bu, anlatısı dilenir
Uzat bir cigara daha toplumun yaralı kalbinden

Yeni fısıltılar üretmeden mermer ve ipek
Gidelim evimize aşk bileziği alıp ortaçağdan
İlkçağ tutuklu bu yıl bakire kızları alıkoymaktan
Çıkart giysilerini geçen yıllardan utansın zaman
Kaybolanı arıyor yatağına uzanmış slogansız sonbahar
Birgün buluruz seni Riva'da kedilere sormadan
Bektaşi sabrıyla kurulur divan

Ali Ersin GÜNÇE

"Bir tanrılar toplumu olsaydı bu toplum kendisini demokrasiyle yönetebilecekti. Öylesine yetkin bir yönetim insanlara uygun düşmez." Aynı çelişkili duyguları *Yasaların ruhu* yazarı Montesquieu'de de buluruz. *"Demokrasi aşkı eşitlik aşkıdır"* diyen Montesquieu özgürlükçü parlamento düzenini savunurken yasama, yürütme ve yargılama erklerinin birbirinden ayrılması gerektiğini savunur ama bu erklerin birbirini denetlemesini de öngörür. Despotluk, mutlakyönetim ve demokrasi olmak üzere üç yönetim biçimi belirleyen ve despotluğun korkuya, mutlakyönetimin onura, demokrasinin erdeme dayandığını bildiren Montesquieu demokrasinin en iyi rejim olduğunu benimsemekle birlikte onu her ülkeye ya da her ulusa uygun bulmaz. Düşünüre göre demokrasi küçük ülkelere uygundur. Despotluk Doğu'nun büyük ülkelerine uygun düşer. Kendi ülkesi için en iyisi mutlakyönetimdir.

Bu çelişkiler bize Yeniçağ'ın başlarında aydınların demokrasiye pek de güvenmediğini gösterir. XIX. yüzyılda da aynı sıkıntıyla karşılaşırız. Ne Kant'da, ne Comte'da, ne Marx'da gerçek bir demokrasi inancı vardır. Dünyanın hemen her yerinde iktisadi özgürlükçülük yürürlükteyken siyasal özgürlükçülüğün hasır altı edilmiş olması henüz demokraside çokça yol alınamadığını gösteriyor. Gene de demokratik yaşam biçimi geleceğin zorunlu yaşam biçimi olarak görünüyor. Demokrasi sorunu her şeyden önce bir bilinç sorunudur, daha sonra bir inanç sorunudur. Gittikçe demokratlaşmakta ve toplumsallaşmakta olan bir dünyada yaşadığımız kesindir.

Gerçek Kavramı, Gerçek Arayışı Ve Ahlak Üzerine

Cihan DURA

Düşünce yaşamımızın iki temel öğesi bilinç ve bilinç-dışı'dır. Evren bilince yansır. Bilinç evreni bilir. Bilinç-Dışı'nı oluşturan nesneleri duyularımızla algılar, aklımızla düşünürüz. Bilinç-Dışı'nın gerçeği "nesnel gerçek," bilincin gerçeği ise "göreli gerçek"tir. Nesnel gerçek Evren'e, göreli gerçek bilince aittir.

Nesnel gerçek, insan bilincinden bağımsız olan gerçektir. O, insan olmasa da vardır. Dolayısıyla tektir, insandan insana değişmez. Batıda ne ise, Doğu'da da odur. Bundan bin veya yüz milyon yıl önce ne idiyse, bugün de aynıdır. Eğer farklı olan bir şey varsa, bu; insanların onun hakkındaki görüşleridir.

Nesnel gerçek; her insanın bilincine, kendisi ne ise o şekilde yansımaya yönelir. Fakat insanlar, o yansımadan, farklı farklı görüşler oluşturabilir. Çünkü insanların -zaman ve uzam (mekân) boyutunda- algılama ve muhakeme güçleri farklıdır. Örneğin, bundan bin yıl önce yaşayan bir "âlim"in ne mikroskobu ne teleskobu vardı. Dolayısıyle bir nesnel gerçek olan hastalıkları ya da Satürn gezegenini açıklama biçimi, elbette bugünkü tıp bilginlerinin ya da astronomların görüşünden farklı olacaktı. Günümüzde, ancak ilkokulu bitirmiş olan bir bireyden, yine bir nesnel gerçek olan din olgusu hakkında, iyi yetişmiş bir aydının değerlendirmesini bekleyemeyiz.

İnsan; nesnel gerçeğin yansımalarını, duyuları ve aklıyla işleyerek, onun hakkında göreli gerçekler oluşturur. Göreli gerçekler; nesnel gerçeğe ne ölçüde uygunsa, o ölçüde doğrudur.

İnsanlık yüzyıllardır nesnel gerçeği aramaktadır. Onun hakkında birtakım düşünceler oluşturmuş, onun şu ya da bu olduğunu sanmıştır. Bu sanılar, insan bilincinin ürünü olduğu için, birer göreli gerçektir. Bunlar insan olduğu için vardır. Kuşaktan kuşağa, toplumda topluma, bireyden bireye değişebilir.

İnsanlık; başlangıcından beri, bir göreli gerçekten, ondan daha doğru, başka bir göreli gerçeğe atlayarak nesnel gerçeğe yaklaşmaya çalışmaktadır. Örneğin "Güneş Dünya'nın çevresinde döner" görüşü, göreli bir gerçektir. Buna karşılık "Dünya Güneş'in çevresinde döner" görüşü nesnel bir gerçektir. Bununla birlikte kimi göreli gerçekler, kendilerinden daha doğruları bulunmuş olmasına karşın, varlığını sürdürebilir. Örneğin, günümüzde "Dünya yuvarlaktır" gerçeğinin yanısıra, "Dünya düzdür" görüşü de yandaş bulabilmektedir.

Bilinç-Dışı'nın herhangi bir öğesi hakkındaki göreli gerçeklerden biri, başka birine oranla nesnel gerçeğe daha yakın olabilir. Örneğin şu önermelerde nesnel gerçeğe yakınlık derecesi gittikçe artmaktadır: "Dünya yuvarlıktır/Dünya küre şeklindedir/ Dünya elipsoit şeklindedir."

İnsan bilincinin nesnel gerçeğe doğru yürüyüşünün son noktasında bulunduğu düşünülen gerçeğe *mutlak gerçek* adı verilir. Mutlak gerçek; yetkin, arı, kendi kendine yeterli, bütünsel, tüm öteki gerçekleri kapsayıcı ve açıklayıcı olan gerçektir. Metafizik dünya görüşüne göre, mutlak gerçek Tanrı'dır. Agnostisizm, Pozitivizm ve Pragmatizm akımlarına göre mutlak gerçek bilinemez. Diyalektik Materyalizme göre mutlak gerçek "her an biraz daha yaklaşılan ve sonsuzluğa dek yaklaşılacak olan gerçektir."

Biliyoruz ki Evren (Bilinç-Dışı), sürekli olarak insan bilincine yansır. Eğer insan duyulardan ve akıldan yoksun olsaydı, ne bu yansımalar meydana gelir, ne de bilgi oluşurdu. Bundan şu sonuçlar çıkar: (ı) Nesnel gerçek hakkındaki bütün bilgilerimiz duyu ve akıl kökenlidir. (ıı) Nesnel gerçeğin bilincimize yansımış haline bilgi adı verilir (ııı) Bu bilgiler, elimizde nesnel gerçeğe uygun olduklarını gösteren yeterli kanıt olmadıkları sürece, göreli gerçeklerdir.

Demek ki gerçeği ararken, duyularımız ve aklımızdan ne ölçüde yararlanıyorsak, gerçekleri de o ölçüde arama ve bulma çabası içindeyiz demektir. Ayrıca, gerçeği arama ve bulma istencimiz ne denli güçlü ise, gerçeğe yaklaşma şansımız da o denli yüksektir.

Bilinç-dışını oluşturan nesnelerin, bilincimizde duyular aracılığıyla meydana getirdiği yansımalar; birer gerçektir, bilgidir. Bunlara duyumsal gerçek (duyumsal bilgi) adı verilir.

Duyumsal bilgiler akıl tarafından veri olarak alınır ve düzenlenir. Bu düzenlemeden amaç; nesnelerin ard-arda, yanyana sıralanışını, hangi nesnenin hangi nesneden kaynaklandığını; başka bir deyişle, nesnelerin (olguların) neden ve sonuçlarını, etkileşimlerini öğrenmektir. Aklın bu çabasından elde edilen gerçeğe (veya bilgiye) de rasyonel gerçek (rasyonel bilgi) adı verilir

Öyleyse, şu önermelerimiz doğrudur: (ı) Duyularımız Evren'i ne kadar aslına uygun algılarsa, duyumsal gerçeklerimiz de o ölçüde nesnel gerçeğe yakındır. (ıı) İnsanın rasyonel bilgi oluşturma gücü, kullandığı duyumsal gerçek birikimine bağlıdır. (ııı) Duyumsal gerçeklerimiz ne ölçüde göreli (nesnel gerçekten uzak) ise, rasyonel gerçeklerimiz de o ölçüde göreli (nesnel gerçekten uzak) olur. (ıv) Duyumsal gerçeklerden kimileri göreli, kimileri nesneldir. (v) Nesnel gerçeğe ulaşma olanağımız, her şeyden önce, duyularımızın güvenilirliğine bağlıdır.

İnsanlık; nesnel gerçeği, duyumsal bilgilerden rasyonel bilgilere yükselerek, duyumlarını akıl yeteneğiyle işleyerek arayagelmiştir. Kuşaklar boyunca, bir göreli gerçekten, daha doğru olan başka bir göreli gerçeğe geçmiştir. Çünkü her yeni bilginin, bir öncekinden daha doğru (nesnel gerçeğe daha yakın) olduğunu kanıtlamıştır.

Öyleyse, "gerçeği aramak ve bulmak" için elimizde iki temel teknik vardır:

I- Duyularımızı Evren'i oluşturan nesnelere yöneltmeli, bu yoldan edindiğimiz bilgileri akıl gücümüzle işlemeliyiz. (II) Öğrendiğimiz ve doğru olduğunu sandığımız bir göreli gerçek karşısında kuşkucu ve eleştirici olmalı, ondan daha doğru (nesnel gerçeğe daha yakın) olan -bulunmuş veya henüz bulunmamış- bir başka göreli gerçeğin var olabileceğini kabul etmeliyiz.

Ekleyelim ki bir nesne (olgu) ile ilgili gerçeği bulmanın ölçütü, onun hakkında oluşturduğumuz göreli gerçeğin, nesnel gerçeğin aynı olduğunu gösteren yeterli kanıtın varlığıdır. Örneğin "Dünya yuvarlaktır" önermesi önce bir göreli gerçekti; ancak yeterli kanıtlar gösterildiğinden, zamanla bir nesnel gerçek sayılmıştır. Böylece insanlık "Dünya düzdür" göreli gerçeğinden, "Dünya yuvarlaktır" göreli gerçeğine geçmiştir. Bu son görüş, yeterli kanıtlara dayandığı için, aynı zamanda nesnel bir gerçek olarak kabul edilmektedir.

Gerçek arayışında tutarlı ve içtenlikli olmamız gerekir. Başka bir deyişle gerçeği aradığımız alanlarda, nesnel gerçeğe olabildiğince yaklaşmak; biricik kaygımız olmalıdır; Şu anlamda ki, benimseyip savunduğumuz her görüş, şu veya bu ölçüde bir göreli gerçektir. Bunlardan birinin yanlış olduğu kanıtlanınca, onu bırakıp daha doğru olduğu kanıtlanan yeni gerçeği kabul etme dürüstlüğünü gösterebilmeliyiz. Kimi duygularımızı hırpalasa da, bize ağır gelse de, bizi hayal kırıklığına uğratsa da yeni gerçeğe eskisine gösterdiğimiz bağlılığı, hattâ daha da çoğunu göstermeliyiz. Aksi halde kendi kendimizi aldatmış oluruz. Çünkü gerçek, gerçektir. Nesnel gerçek, bizden bağımsızdır. Onun iyisi ya da kötüsü olmaz.

Ahlâk, nesnel gerçeğe uygun eylemler bütünüdür. Nesnel gerçeğe bağlılık bütün erdemlerin kaynağıdır. Ahlâkın yücelttiği -doğruluk, adalet, iyilikseverlik, çalışkanlık, alçakgönüllülük, yiğitlik, ılımlılık gibi- nitelikler birer erdemdir.

Gerçek sevgisiyle, "kayıtsız koşulsuz nesnel gerçeğe yönelme"nin iki öğesi vardır: Bilgi ve özgürlük.. Öte yandan, ahlâk da bilgi ve özgürlük ister. Başka bir deyişle "gerçeği gerçek olduğu için sevmek", insanı aynı zamanda ahlâklı (erdemli) yapar.

Bu düşünceyi daha kolay kavramak için, tarihin aydınlanmacı düşünürlerinin ahlâk anlayışlarını anımsayalım.

İlk filozoflardan Herakleitos'a (M.Ö. 540-480) göre Evren'de (nesnel gerçekte) egemen olan, düzen ve yasadır. Ahlâk; bu düzeni bilmek ve onu kendi eylemine ölçü (kılavuz) olarak almaktan ibarettir.

Sokrat (M.Ö. 469-399) bilgiyi "ana-erdem" sayar. Kötülük bilgisizlikten kaynaklanır. Ahlâkça üstünlük bilgiye bağlıdır. Doğru eyleme, ancak doğru bilgi vardırır.

Zenon'a (M.Ö. 336-264) göre erdemli kişi, bilge kişidir. Erdem doğaya ve akla, yani nesnel gerçeğe uygunluktur. Bilge kişi; nesneleri doğru olarak değerlendirmeyi bildiği için, korku, üzüntü, acı gibi duyguları bilmez. İyi davranmak; ancak, Doğa'yı (nesnel gerçeği) ölçü alarak, aklını doğru kullanmakla mümkündür.

Hellenistik Çağ filozoflarından Epicuros'a (M.Ö. 341-270) göre insanın mutlu olması için, nesnel gerçek hakkındaki yanlış tasarımlardan (göreli gerçeklerden) doğan kaygılardan kurtulması gerekir. Bunu sağlamanın yolu, "Doğa'ya dayanan, doğal olan bir dünya görüşü"ne ulaşmaktır Her şeyin bir nesnel sebebi olduğu gösterilince, insan; masal, söylence, hurâfe, mucize, gizli güçler gibi etmenlerden kaynaklanan korku verici düşüncelerden kurtulacaktır.

Rönesans düşünürlerinden Montaigne (1533-1592) ve Thomas Morus'a göre erdemlilik (ahlâki olgunluk) ancak, "Doğa'ya uygun yaşamakla" sağlanabilir.

XVII. yüzyıl filozoflarından Descartes (1596-1650) erdemi bir bilim olarak görür. Mutluluğun üç aracı; "doğru"yu bilmek, "doğru"yu istemek, gücümüz dışındaki isteklerden vazgeçmektir (gerçekçi olmaktır).

Leibniz'e (1646-1716) göre ahlâki istenç, açık ve seçik bilgiden doğar. Ahlâka uygunluğun ölçüsü, bilginin doğru olmasıdır. Eylemde aklı kılavuz yapmak, bunun için de özgür olmak gerekir. İnsan açık-seçik bilgilerle ne denli aydınlanmışsa, başkalarının iyiliğini de o denli ister. Çünkü kendisinin ve başkalarının özdeşliğini, kendisiyle onlar arasındaki bağlantıları bütün nesnelliği ile ancak o aydınlıkta görebilir.

Samuel Clarke (1675-1729) "ahlâk için, nesnel bir temel" arar. Ona göre ahlâk yasaları "nesnelerin doğal niteliklerinin, insan istencine (iradesine) dayattığı kurallardır."

William Wollaston'a (1659-1724) göre doğru eylem, Evren'le uyum hâlindedir. Ahlâki eylem, pratik alana aktarılmış teorik bir doğrudur. Bir sözleşmeye uymayan kimse, verdiği sözü yadsımış, dolayısıyle yalan söylemiş olur. Bir hayvana eziyet eden kimse, onun duygusu yokmuş gibi davrandığı için yine yalana başvurmuş olur.

Pratik bir sonuç olarak, başlıca üç nedenden dolayı "dâima gerçeği arayan insanlar" olmalıyız. Birinci olarak gerçeği bulmanın mutluluğunu tatmak ve insanlığın en değerli üyeleri olan "gerçeği arayanlar" kafilesine katılmak ve *ölümsüzleşmek* için!.. Onların sayısı, bu dünyadan gelip geçen insan sayısına oranla pek azdır. Ancak günümüzde matematikte, astronomide, fizikte, kimyada, biyolojide, psikolojide ve sosyal bilimlerde nesnel gerçeğe ne ölçüde yaklaşmış isek, bunu hep o büyük insanlara borçluyuz. Yüzlercesi arasından kimilerini saygıyla analım: Thales, Eflatun, Aristo, Demokritos, Arşimet, Pitagor, Hipokrat, Zenon, Strabon, Batlamyus, Galenos, Roger Bacon, Cabir, El Harezmi, Ebubekir Razi, El Kindi, Farabi, Ebu'l Vefa, İbn Sina, Biruni, İbn Haldun, Leonardo da Vinci, Kopernik, Kepler, Galilei, Francis Bacon, A. Vesalius, Descartes, Pascal, Fermat, Leipniz, Newton, Robert Boyle, Harwey, Leeuwenhoek, Carnot, Lagrange, Euler, Gauss, Herschel, B. Franklin, Priestley, Lavoisier, Linné, Buffon, Maxwell, Edison, Faraday, Dalton, Mendelyef, Marie Curie, Claude Bernard, Louis Pasteur, Charles Darwin, Stuart Mill, Sigmund Freud, Auguste Comte, Adam Smith, Karl Marx, Keynes... Atatürk ve onun önünü açtığı Bilimsel Aydınlanma ile birlikte yüzyıllardır ilk kez dünya ölçeğinde ün yapan Türk bilim adamları: Cahit Arf, Feza Gürsey, Asım Barut, Erdoğan Şuhubi, Nüzhet Gökdoğan, Kemal Cenap Berksoy, Hulûsi Behçet, Muzaffer Aksoy, Jâle İnan...

İkinci olarak, insanca yaşamak için... Burada yapacağımız iş, nesnel gerçekler hakkında ileri sürülen en son görüşleri araştırıp öğrenmektir. Bunun iki yönü vardır.

İlki şudur: İnsanlık, Evren'in herhangi bir alanındaki nesnel gerçeğe ne ölçüde yakınsa, biz de aynı ölçüde yakın olmak zorundayız. Aksi halde geride kalmış oluruz. Başka bir deyişle, bir kısım insanlar nesnel gerçeğe daha yakın bir görüşü savunurken, biz nesnel gerçekten daha uzak dolayısıyle eskimiş, yanlışlığı kanıtlanmış- bir görüşü savunur duruma düşeriz.

Öteki yön, ilkine bağlı olarak ortaya çıkar: İnsan yalnızca gerçeği öğrenmekle yetinmez. Nesnel gerçeğin verilerini, yaşamını sürdürmek, yaşam kalitesini yükseltmek için kullanır. Başka bir deyişle insanın türlü fizyolojik ve sosyal gereksinmelerini karşılama, ekonomik ve sosyal gönencini (refahını) artırma derecesi, nesnel gerçekleri bilme derecesine bağlıdır. Demek ki gerçekleri aradığımız, öğrendiğimiz ve uyguladığımız ölçüde, birey ve toplum olarak daha iyi bir yaşam düzeyine kavuşuruz. Aksi halde başkalarına oranla yine geride kalmış oluruz.

Üçüncüsü ahlâklı olmak için... Daha önce açıkladığımız gibi, ahlâk bilgi ve özgürlük ister. Biz, gerçeği ararken özgürüz demektir. Bu süreçte hep yeni ve gittikçe daha doğru bilgiler elde ederiz. Eylemlerimizi bu bilgilere dayandırdığımız taktirde -nesnel gerçekle daha uyumlu oldukları için- ahlâkça da yükseliriz.

Başka bir sonuç da şudur ki gerçeği buldukça ya da öğrendikçe onu söylemekten asla korkmamamız gerekir. Çünkü göreli gerçekler, çoğu zaman birer tabuya dönüşür. Bir takım güçlerin kalkanı, kişisel çıkar ve rahatlıkların, siyasal egemenliklerin dayanağı olur. Bu nedenle tarih boyunca pek çok yeni görüş kuşkuyla, tedirginlikle, düşmanlıkla karşılanmıştır. Dolayısıyle eskisinden daha doğru bir göreli gerçeğin tutunup yerleşmesi; o görüş sahibinin ya da onu izleyenlerin yürekliliğine, savaşım azmine ve özverisine bağlıdır. Demek ki - yakın çevremiz ve ulusumuz dahil- insanlığın nesnel gerçeğe doğru yürüyüşüne ve bunun ürünlerinden yararlanmasına katkıda bulunmak istiyorsak, bulduğumuz ya da öğrendiğimiz yeni gerçekleri söylemekten ve yaymaktan asla korkmamalıyız.

SORUMLUSU BEN DEĞİLİM

İnadına yazıyorum
Yüreğimde bir ağırlık var.
Yüreğimdeki ağırlık
bir kayaya dönüştüğü gün,
söküp atacağım içimden onu.
Çünkü bir kayayla yaşanmaz.
İşte birgün ayaklarınıza
bu kaya dolanırda sendelerseniz,
sorumlusu ben değilim.
O gün sizin o kalın duvarlarınızla
bu kaya karşılaşırsa
ya kaya parçalanacak
ya duvarınız zedelenecek.
Sorumlusu ben değilim

Gülseren **ERDOĞAN**

Din Karşısında Yaşamdan Yana Çıkmak

Ömer Naci SOYKAN

Felsefe, öteki toplumsal kurumlara karşı eleştirel bir tutum ortaya koyduğu gibi, insan yaşamını doğa-üstü bir güç, bir Tanrı adına denetim altında tutmak isteyen din karşısında da aynı yaklaşımı başından beri sergilemiştir. Hem Hıristiyan hem İslâm Ortaçağ'ında görülen ve başlıca çabası kutsal sözleri akılla doğrulamak anlamında "ancillia philosophia" ("uşak felsefe") olarak kendini tanrıbilimin hizmetine adamak dışında felsefe, özgür düşünce, daima dinle çelişkide olmuştur. Esasen beli tarzda özgür düşünce olarak felsefenin ortaya çıkması, yalnızca dinle değil, insanın tümüyle dünya ile çelişkiye girdiği bir durumda olmasına bağlıdır. Dünyada her şeyin yolunda gittiğine inanan bir kafanın düşünmesine gerek kalmaz.

Eski Yunan'da mitsel-dinsel inançlarla, yerleşik toplumsal kanılarla felsefenin çatışması, batıda Ortaçağ'da yaklaşık bin yıllık bir suskunluktan sonra Rönesans'tan yüzyılımızın başlarına dek kesintisiz sürmüş ve bugün bazı sansasyonel kültürel görüngüler dışında artık albenisini yitirmiştir. Geçen yüzyılın sonlarında Nietzsche'nin "tanrı'nın ölümü"nü ilan etmesinden, İsa'ya karşı (antichrist) keskin tutumundan sonra benzeri bir din ve inanç eleştirisi felsefede artık görülmemiştir.

İslâm dünyası ise, Hıristiyan batıdan çok önce, X-XII. yüzyılda aynı çatışmayı belli ölçülerde yaşamış, Fârâb'ı ve İbn Sînâ gibi, daha sonra "kâfirlik"le bile suçlanan iki büyük filozofunun eceliyle ölmelerine izin vermişti. Ancak felsefe-din çelişkisi, bu yüzyıllardan sonra, felsefenin ortadan kalkması ve dinsel otoritenin ister tek başına ister dünyasal iktidarın elinde olarak mutlak egemenliği ile son bulmuştu.

Oysa batıda birbiriyle çatışan felsefe ile dinin hiçbiri sahneden yüzyıllar boyu çekilmemişti. Yaklaşık olarak XVI yüzyıldan XIX yüzyılın sonlarına dek, dört yüzyıl süren çatışma ve gerginlik, bir kopma ile sonuçlanmış, bugün felsefe ve dinin her ikisi de kendi alanlarına çekilmişlerdir. Öyle ki günümüzde batılı teologlar kendilerini artık teolog olarak tanımlamakla yetiniyor, filozof olmak gibi bir savda bulunmuyorlar. Üniversitelerin teoloji bölümleri, kaynaklarının birçoğu felsefe kitapları olmakla birlikte felsefe bölümlerinden ayrı olarak kendi alanlarında çalışıyor, ürünlerini kendi yayın organlarında yayımlıyor. Felsefe-din çatışmasının ve onun dinginleşmesinin toplumsal yaşamdaki karşılığı, dünyevilik-dinsellik, başka bir deyişle laiklik (sekülarizm)-Hıristiyanlık savaşımı ve sonunda Hıristiyanlığın dünyasal iktidar isteminden vazgeçtirilip insan vicdanında bulduğu yer ile yetinmesiyle "Sezar'ın hakkının Sezar'a, Tanrı'nın hakkının Tanrı'ya verilmesi" savsözünde dile gelen uzlaşım olmuştur.

Bizde ise günümüzde batıdakinin tam tersi bir süreç yaşanmaktadır. Liselerde felsefe dersleri dışlanır, üniversitelerde yeni felsefe bölümleri gereğince açılmazken, hiçbir toplumsal gereksinime yanıt olmaksızın bağımsız ilahiyat fakülteleri günden güne çoğalmaktadır. Buralarda yetişen ilahiyatçı-felsefeciler, ülkemizde yakın bir gelecekte yeni bir ortaçağ yaratmaya aday görünmektedirler. Siyasal ortam da zaten buna hazırdır. Teolojik felsefedeki, başka bir deyişle "uşak felsefe"deki bu durum, son yıllarda yüksek sesle dile getirilen dinin toplumsal iktidar isteminin akademik bir karşılığıdır.

Felsefenin din eleştirisi, dinsel dogmalara, dinsel otoriteye, dinin kurumsallığına yönelir. Din eleştirisi ülkemizde yüzyıllarla ölçülen bir gecikmeyle ancak günümüzde, o da yalnızca genel aydın çevresinde yüksek sesle yapılabilmekte, bedeli de bazan cana mal olmaktadır. Yüzyıllarca böyle bir eleştiriyle karşılaşmamış dinsel çevrelerin verdikleri insanlık dışı tepkileri hiçbir gerekçe haklı çıkaramaz.Öte yandan yapılan eleştiriler, gerek ele aldıkları sorunlar, gerek sorunları işleyiş tarzı, gerekse kullandıkları biçem bakımından çoğunlukla felsefi söylemin dışında bulunmaktadırlar. Bunda bu eleştirileri yapanların felsefeci olmamasının ve felsefecilerimizin bu konuda pek seslerini çıkarmamalarının payı vardır. Felsefe-din çatışmasının batıda güncelliğini yitirmiş olması, bizim felsefecilerimizin konuya ilgi duymamalarının bir nedeni olarak gösterilebilir. Bir başka neden de zaten bir avuç olan felsefecilerimizin dinsel terör karşısında sindirilmiş olması ve "akademik ihtiyarlarla gençler arasında yapılan zararsız bir gevezelik" olarak felsefeyle yetinmeleridir.

Burada bizim için yanıtlanması gereken soru

şudur: Biz şimdi XII.yüzyılda bıraktığımız yerden mi başlayacağız? Biz felsefeciler olarak gücümüzün büyük bir kısmını dinle uğraşmakla harcarken, öteki güncel felsefe sorunlarını ıskalamak durumunda kalmayacak mıyız? Bir başka soru da şu: Acaba kültür tarihinde vaktiyle başka kültürlerin geçirmiş olduğu ve bizim yaşamamış olduğumuz dönemleri bizim şimdi yoğunlaştırılmış biçimde de olsa yaşamamız gerekir mi, bugünün kültür dünyasında parlayan toplumların yanında bir yer edinmek için? Böyle bir gerekliliğin haklı çıkarılması, tartışmalı olmakla birlikte, bu sorulara bir yanıt aramak üzere, eleştirel başka bir soruyu öne sürmek istiyorum: Özgür düşünceli kafalar, içinde yaşadığı toplumda üzerlerine çöreklenmiş dinsel veya dindışı baskılar altında, o baskılarla savaşmaksızın güncel-evrensel felsefe sorunlarıyla uğraşabilir mi? Boşuna kendimizi aldatmaya kalkışmayalım. Başlı başına din eleştirisi tarzında felsefe yapmasak bile yaşam sorunlarımız üstüne düşünürken sıra dine geldiğinde, kıyıdan dolanıp geçmek yerine konuya bodoslama girmekten çekinmemek yine da az şey değildir.

Bugün ülkemiz, dinin toplumsal yaşamı ele geçirme hazırlığı içindedir. Sorun, "Laiklik var mıdır, yok mudur, tanımlanmış mıdır, değil midir?" biçiminde dile gelen salt söylemsel bir sorun değil, tersine yaşamsaldır. Toplumsal yaşamı tehdit eden bu durum karşısında felsefecilerin korkarak, sinerek bireysel yaşamlarını kurtarmaya çalışması, onursal bir davranış olmadığı gibi boşunadır. O da gider, korktuklarıyla kalırlar. Almanya'da Naziler ilkin komünistleri topladığında sosyal demokratların sıranın kendilerine gelmeyeceğini düşünüp sessiz kalırken düştükleri aymazlığa, biz özgürlükçü Türk felsefecileri düşmek istemiyorsak sesimizi vakit varken çıkarmalıyız.

Sözü evirip çevirmenin zamanı değil. Din yaşamın düşmanıdır. Yaşamdan yana olmak istiyorsak dine karşı çıkmalıyız; hele de İslamiyet gibi, koltuğunuzun altındaki kılın uzunluğunu bile belirleyecek kadar özel yaşama giren bir dinimiz varsa. İslam dini, peygamberi Muhammed'ten beri iktidar olmuştur.Onun iktidar arzusundan kendi başına vazgeçeceğini düşünmek ham hayaldir.

Din ve devlet insan kanına doymaz; hele de ikisi birlik olunca. Devletin vicdanı yoktur. O, üstünde bir merci tanımadığı için ne yaparsa bunu doğru sayar. Her zaman doğruyu yapanın vicdanı olmaz. Viczdansız devlet, bireylerine birim olarak bakar. Onun sorusu, konu savaş olduğunda şudur: Kaç kişi ölmüştür ve bunun maliyeti nedir? Bu nedenle ilkin din ile devleti birbirinden ayırma (laiklik) çabası önemsenmelidir. Yaşam düşmanlarını ne denli çok bölersen, onlarla baş etmen o denli kolay olur. Dinin ise öldürmeye hiç mi hiç aldırış ettiği yoktur, yeter ki bu iş kendisi için yapılsın. O, cenneti, edebi yaşamı vaat etmekle sahip olduğumuz biricik yaşama el koyma hakkını zaten kendinde bulmuştur. Dinin insanın önüne koyduğu muhasebe şu biçimde dile gelir: "60-70 yıllık yaşam yerine sana ebedi yaşam veriyorum. Daha ne istiyorsun?"

Kuşku yok ki, her dinde olduğu gibi Müslamanlık'ta da insan yaşamın ayarayan buyruk ve kurallar vardır. Ama bunları yaşam için yararlı-zararlı diye ayıklamaya, zararlılarını bırakıp yararlılarını almaya, onları buyurduğu varsayılan yetkenin (Tanrı'nın) istencinin tartışılmasına izin verilmez, hele de onlar kutsal metinlerde kesin, açık-seçik olarak dile gelmişse. Üstelik böyle bir ayıklama çabası, dinle uzlaşım arayan, zincirlerinin gevşetilmesiyle yetinen bir köle tutumu olarak özgür düşünceyle bağdaşmaz. Bir din mensubu eğer içtenlikli ve dürüst ise, Tanrı'nın koyduğu yasaların her zaman ve her yerde insansal yasalara üstün olduğunu açıkça söylemekten geri kalmaz. Bu durum, ülkemizde laik hukuk sistemini orasından burasından delmeye çalışan iki yüzlü dincilerin dışında kalan gerçek müminlerin sözlerinde de son yıllarda açıkça görülüyor. O halde dinsel buyrukların ayıklanması biçiminde uzlaşmacı bir tutum yerine, onlara toptan karşı çıkma gereği, yaşam pratiğinde önemini öne çıkarıyor.

İnsan-üstü bir yetke altında, bu yetkeden vekâlet aldığına inanan bir insanın (peygamberin) ve ona bağlanan, bu bağlanma içinde örgütlenen insanların (din bilimleriyle uğraşanlar, dinsel topluluklar, dinsel meşruiyete dayanan iktidar kadroları) toplumun asıl büyük çoğunluğunu oluşturan diğer insanların yaşamını düzenleme hak ve yetkisini kendilerinde görmelerinin hiçbir ussal ve insancıl dayanağı yoktur. Yaşamı düzenleme altında tutulan, çoğunluk değil azınlık olsa da, hatta bir tek kişi bile olsa sonuç değişmez. Dinsel yetkeye dayanılarak insana buyurulması, onun Tanrı adına araç olarak kullanılması ve güdülmesi, insanı daima erek olarak gören insanlık onuru ve ideali ile asla bağdaşmaz. İnsan, onurunu bir kez Tanrı önünde bile yitirdi mi, artık onu devlet ve diğer yetkeler önünde de yitirmeye hazır olur. "Mümin" diyor Nietzsche, "*kendine* ait değildir, o ancak araç olabilir, onun *kullanılması* gerekir, kendisini kullanacak birisini gerekser" (1)

İnsanın ahlâksal eylem olarak yapması gerekeni, yaptırım gücü olması uğruna kendi üstünde mutlak bir varlığa dayandırarak Tanrısal buyruk olarak kavraması, hem çelişkili hem de özgürlüğe aykırı bir düşüncedir. İnsan, ahlâksal buyruğun Tanrı'dan geldiğine inanmakla, kendisini buyurulan olarak görmekle özgürlüğünü kendi eliyle teslim eder, başkasına ait olur. "Mutlak", hiçbir bağı bağlantısı olmayan, koşulsuz olan demektir. Öyleyse mutlak varlığın bana buyurması, beni yargılaması, genellikle söylendikte dünyaya karışması, onun tanımına aykırıdır. Tanrı dünyaya

karışıyorsa, onunla bir bağıntısı var demektir; yani mutlak değildir.

Dinin insana bir kimlik verdiği doğrudur. Ama bu dinsel kimlik içinde o insanın kişiliğinin yok olduğu da bir gerçektir. (2) Dinsel kimlik, kişiliği ortadan kaldırmaksızın onun bir öğesi olarak belki onun içinde yer alabilir. Din, öznede, özne vicdanının sınırları içinde kaldığı sürece, en azından toplum için bir sakınca oluşturmaz; ama özneler arası alana geçtiği anda tehlike başlar. İnsana din ve Tanrı adına buyurmak ne denli insanca değilse, eğer insan, ister belli bir dinin çerçevesinde, ister her türlü dinin dışında Tanrı inancını başkalarına hiçbir dayatma arzusu gütmeksizin taşıyorsa, ona da neden böyle yaptığı yolunda bir baskıda bulunmak insanca değildir. O, Nietzsche'nin deyişiyle mümin olmayı, kendine ait olmamayı seçmiştir. Kendi bilir. Yeter ki kendi kendisiyle yetinsin!

Fakat hiçbir kurumsal din, kendisini insan tekiyle, insan vicdanıyla sınırlamak istemez. Böyle bir şey, zaten onun kurumsallığına aykırıdır. Dine, daha doğrusu kurumsal dine kökten karşı çıkmamızın nedeni, onun kamusal alanda egemenlik kurma isteğinden kendi başına asla vazgeçmeyeceğini biliyor olmamızdır. Bugün Hıristiyan batı toplumlarından dinsel iktidarlara kamusal alanda, hiç değilse siyasal bakımdan son verilmiş olması, onların tarihinde dünyasal güçlerin dinsel iktidarlara karşı verdikleri savaşımın sonucudur. Hıristiyanlık kendiliğinden "Tanrı'nın hakkı" ile yetinir olmadı. Vaktiyle orada din, belki de İslâm dünyasında olduğundan çok daha fazla insan yaşamını baskı altında tutmuştu. İslâm'da ise mezhepler arası savaşlar, dinsel kıyımlar çok görülmüş, ama dine, dinsel iktidara karşı savaşım (mücadele) ya hiç verilmemiş ya da bu, bölük pörçük, tek tek örnekler olarak kalmış, süreklilik kazanamamıştır.

Dinle savaşımın başlıca araçları, bilim, felsefe ve sanattır. İslam dünyası, tarihi bir yana, günümüzde bile bu tarz bir çatışmayı göze alamamıştır. Din, daima kurcalanmaması gereken bir konu olarak görülmüştür. Daha dün, kurumsal kişilikler olarak sosyalistlerimiz bile halkavcılığı yüzünden, açıktan açığa dine karşı toptan bir savaşımı göze alamışlardır. Onlar, karşıtlarınca din düşmanlığı ile suçlanırken bu "suç"u üstlenmemişlerdir. "Yüzde doksan sekizi Müslüman bir ülke" deyimi, dine inansın inanmasın aydınlarımızı daima ürkütmüştür, en azından dine saygı duymanın gerekçesi olarak görülmüştür. Oysa ben dine inanmıyorsam, onun insan yaşamı için sakıncalı olduğunu düşünüyorsam, ona saygı da duymamalıyım. Dine saygı duymak ile dinsel inancı yalnızca kendi vicdanında taşıyan, bunu oradan dışarı taşırmayan insana saygı duymak ayrı şeylerdir. Bu sonuncusu insana saygı duymaktan ilergi gelir. Esasen saygı, insana duyulur, düşüncelere, inançlara değil, onlara sahip olana. Ayrıca herkese de saygı duyulmaz İnsana saygı duymayan birine saygı duymak, insanlığa saygı duymaya aykırıdır. İnsanlık düşüncesi, hümanite duygusu, tek tek tüm insanları değil, "insan" adını almayı hak edenleri içine alan bir kavramdır. Kuşkusuz ki tüm tek tek insanlar bu adı almayı hak edebilir.

Din-bilim ikilemini uzlaşmacı bir tutumla çözmeye çalışmak, bilimden, bilimsel düşünce ve görüşten ödün vermekten başka bir işe yaramaz. Bu ikilem başka türlü de çözülmez ve çözülmemesi gerekir. Çatışma, ancak dinsel inancın yukarda belirttiğimiz kendi alanına çekilmesiyle son bulur, batıda olduğu gibi. Elbette din gibi bilim de bize nasıl yaaşayacağımızı buyuramaz. Bilim, yalnızca aklımıza seslenmek yerine tüm benliğimizi ele geçirirse, o da dinin yerine geçer. Dinin tiranlığından kurtulalım derken, onun yerine bilimi bir başka tiran olarak koyalım demek istemiyoruz. (3) Bilim karşısında öyle bir tutum, esasen kimi kez yanlışlanarak da ilerleyen bilim kendisine aykırı düşer. (4) Bilim insanın aklına seslenir, sanat da hayal gücüne, gönlüne. Oysa din, insanın tüm benliğine el koyar. Ve el koyan da insan üstü bir yetkedir. Dinin etkileyici gücünün bilim ve sanatınkinden üstün olması buradan ileri gelir. İnsanın benliği, kişiliği üstüne bu el koyma, onun kolayca güdülmesi gibi büyük bir tehlikeyi ortaya koyar. Devlet de insan üstüne sınırsız egemenlik gücüne sahiptir, onu ölüme bile gönderir. Ama devlet bunu dini yedeğine almazsa zorla yapar. ·Dinin insanı ölüme bile gönüllü gönderebilmesi, onun tehlikesinin büyüklüğünü gösterir.

Dinsel meşruluğa dayanmayan laik devlet, en azından kendi hukuk sistemi içinde buna uygun yöntemlerle sisteminin değiştirilmesine, yenilenmesine izin verir. Onun meşruluğu kuramsal olarak halka dayandığı için, o bu değişiklik konusunda halkın önüne herhangi bir engeli açıktan açığa çıkaramaz. Oysa meşruluğunu Tanrı'dan aldığını var sayan bir iktidar, kendisini hiçbir biçimde tartışma konusu bile yaptırmaz. Siyasal alanda dincilik, tıpkı ırkçılık gibi tekbenci bir dünyagörüşünün üründür. Bu, benim ırkım bütün ırkların, benim dinim bütün dinlerin üstündedir diyen bir tekbenciliktir. Böyle bir tekbencilik, kuramsal temelini Alman nazizmi örneğinde Fichte'gil bir Benci idealizmde bulduğu gibi, felsefi bir rasyonelleştirmesinin yapılmadığı, toplum genelinde egemen herhangi tekçi (monist) bir zihniyette de bulabilir. Siyasal iktidarın dayandığı, felsefi boyutlu bir tekbenciliğin toplumda uygulanmasında, rasyonelleştirilmemiş, doğrudan doğruya toplumsal bellekte yaşayan zihniyet olarak tekbenciliğin toplumsal yaşama geçmesi durumunda olduğundan çok daha katı ve acımasız davranılır. Çünkü orada kendi içinde tutarlı bir kuramın yaşama uygulanması söz konusudur. Uygulamayı yapanlar kuramın da sahipleridir; kendi

kuramlarından ödün vermek istemezler. Alman nazizmi ve İtalyan faşizmi yanında, Stalin Rusyası ve Mao Çini de bu tarzın yakın geçmişteki örnekleridir. Oysa ikinci tarz için örnek oluşturan tarihteki despotizmlerde böyle bir kuramın yokluğu nedeniyle bir kuram-uygulama birliği de söz konusu olmadığından toplum üstündeki baskılar da sistemli değildi. Bu nedenle onlar, daha az acımasız olmuşlardır. İnsanlar vergi-haraç verdikçe kendilerine pek dokunulmazdı. Ama bugün İran örneğinde ortaya çıkan, İslâm'ın ideolojileştirelerek devletin temeline oturtulması yoluyla gerçekleştirilen iktidar biçimi, birinci tarzdaki tekbenciliğe dayanır görünüyor. Türkiye'de de bu yapılmak isteniyor. İslamî tekbencilik, ideologlarını yetiştiriyor.

Bizim din-dindışı farkı gözetmeksizin kuramcı ve kuramsız tekbencilik arasında yaptığımız, sıkılık-gevşeklik yönünden ayrımın bir benzerini Hume, kitaplı ve kitapsız dinler arasında yapmıştı. O şöyle diyor: "Eski dinleri yenilerinden çok daha gevşek kılan bir başka neden de, eskilerin *sözlü geleneğe*, yenilerinse *kitaba* dayanmasıdır; eskilerin sözlü gelenekleri karmaşık, çelişkili, birçok yerlerde şüphelidir; öyle ki, herhangi bir kesin ölçüt ya da kurama indirgenemez, onlardan belli bir inanç-konuları dizisi çıkarılamaz."(5) Oysa kitaplı dinler, hele de inanç konuları, dogmaları bakımından, doğrusu diğerlerine göre çok daha yalın ve tutarlı olan İslâmiyet, bu nedenle kuramsallaştırılmaya onlardan daha çok elverişlidir. Onun bu tarzda bir uygulanımının elde edeceği baskıcılığın ne denli şiddetli olacağı da açıkça anlaşılırdır.

Devlet gibi Tanrı'nın da vicdanı yoktur. Çünkü Tanrı asla hata yapmaz. Vicdanın sesi ancak hatanın olduğu yerde işitilir. Gücünün kaynağı Tanrı'dan aldığına inanan bir iktidar, kendini hatadan arındırmış sayar; hele de o, Tanrı'ya dayanma konusundaki kuşkuları, sözünü ettiğimiz rasyonelleştirme yoluyla büsbütün gidermişse. Böylece o da Tanrı gibi vicdana gerek duymaz; egemenliğini sürdürmede hiçbir esneklik ve hoşgörü tanımaz.

Bugün ülkemizde insan yaşamının önünde duran büyük bir tehlike, toplumsal iktidar isteminde bulunan dindir, İslâm'dır. Yaşam dostu bir felsefenin böyle bir dinle savaşmak ödevi, salt felsefi sorunlarla uğraşmak adına savsaklanmamalıdır. Eğer tehlike savuşturulamazsa, o sorunlarla uğraşacak felsefeci de kalmayacaktır. Kuşkusuz Türkiye'nin edindiği laik kazanımlar, paniğe kapılmaya gerek bırakmaz. Esasen panik, hiçbir durumda işe yaramaz. Ama bu kazanımların üstüne yatıp rehavete düşmeye de gelmez.

kahretsin çabuk unutuyoruz

(...)
düşündünüz mü? çabuk unutuyoruz. vefa duygumuz inciniyor. inançlarımız. alevi sararıyor düşlerimizin. rüyasız kalıyoruz. çabuk unutuyoruz. fotoğraflarda kalıyor yeşil parkalarımız. kortejleri koruyan zincirdeki ellerimiz çabuk unutuyor. çabuk unutuyoruz, onun avuçlarımızda coşan içini. sarı atlaslarda bağıran kırmızı sloganları çabuk unutuyoruz. içi boşalıyor yüreğimizin. derisi kurumuş, atan bir kabuk kalıyor. gözlerimizin kavıyla tutaşan ömür, siyah küllere koşuyor. başka kıyılara, sürgüne gönderiyoruz anıları, ayaklarımızın ucundaki toza siniyoruz, çamur bulaşığına. ne zaman aynaya baksak, ayna unuttuğumuz bir söz oluyor.

kahretsin, çabuk unutuyoruz
tabutların kapakları örtülünce, o siyah çukurlarda kalıyor dostlar, cenaze törenlerinde en çok, kendimize ağlıyoruz. ne zaman karanfilleri görsek, yolumuzu değiştiriyoruz, devrimin bu rengi tedirginliğimiz oluyor.

kahretsin, çabuk unutuyoruz
ispanya'da "no pasaran"ı haykıran gönüllüler tugayı'nı bolivya dağlarında che'yi, santiago stadyumunda jara'yı bab ı yar'ı, halepçe'yi...

kırılan mezartaşlarını çabuk unutuyoruz.
simsiyah gözleri ile bakan kurşun deliklerini
bedenimizdeki işkence izlerini çabuk unutuyoruz.

uydurduğumuz gerekçelere koşuyoruz. küçük rantlara. paranın iktidarı üstümüze başımıza lağım kokuları ile siniyor. durmadan kancalarımızı biliyoruz, yengeç sepetinin dibinde. ağzımızda azalan yosunlu dişler, bunak bir ihtiyar gibi kimliğimizi çiğniyor. kahretsin, çabuk unutuyoruz.

Aydın ÖZTÜRK

(*) Şairin **Yağmur Yürekli Mektuplar** adlı, henüz yayımlanmamış kitabından bir bölüm.

Yeni İnsan... Yeni Dünya

Berrin TAŞ

İoanna Kuçuradi'ye Etik adlı kitabıyla bu irdelememe katkısından ötürü teşekkür ediyorum.

Bir hasta

Gazete okumak içimi karartsa da gündemi izlemeye çalışıyorum. Geçenlerde bir yığın sevimsiz haber içinden biri, bir anda beni allak bullak etti. İliklerime kadar sarsıldım. Doğubeyazıt-Ağrı'dan Ankara'ya bir hasta getirilmiş. Hasta İbn-i Sina hastanesinde bir beyin ameliyatı geçirmiş. Hasta yakınları ameliyat ve hastane giderleri olarak üçyüz milyon ödemişler. Daha sonra hasta yirmi milyon borcunu ödemeyerek... belki de ödeyemeyerek hastaneden kaçıyor. Bir süre sonra hasta yeniden fenalaşınca yakınları onu hastaneye... acil servise yetiştiriyorlar. Hastane kapısında o servisten... öteki servise koşuşturan hasta yakınları hastanın tedavi olanağını bulamıyorlar. Hasta bir sevristen... öteki servise koşuşturulurken altı saatlik bir süre geçiyor. Çırpına çırpına can çekişerek ölüyor. Soru şu... bir insanın çırpına çırpına ölüme terkedilmesinden kim sorumlu. Hem de bir hastane kapısında ve tedavi olanaklarından yararlanabilecekken. Bu sorumluluğu üstlenebilecek kurum nerde... Ne yazık ben böyle bir sorumlu bulamadım. Kimse de sorumluluk taşımaya meraklı değil zaten. İbn-i Sina hastanesi yetkilileri hastayı hastaneye kabul etmeme gerekçelerini şöyle açıklıyorlar. Efendim biz bu hastayı daha önce ameliyat etmiştik. Sonra bu hasta hastaneye yirmi milyon liralık bir borç takarak kaçtı. O zaten ölecekti... iyileşmeyecekti diyorlar. Hasta yakınları hastanın hastaneye kabul edilebilmesi için ehliyet... ruhsat... hüviyet... senet ne istenirse vermeye hazır olduklarını ama bütün bunların hastane yönetimince kabul edilmediğini üzüntüyle anlatıyorlar. İşte Türkiye'de insanın değerinin neyle ölçüldüğünü gösteren çarpıcı bir görüntü.

Bu hastanın başına gelenler yalnızca tekil bir durumu yansıtıyor görünmesine karşın gerçekte acilen sağlık sorunlarına çözümleyici yaklaşmayı gerekli kılıyor. Özellikle bu örneği sizlere anlatmak istememin nedeni birbiriyle ilgisizmiş gibi görünen insani sorunların karmaşıklığını farklı açılardan inceleme olanağı vermesidir.

Bu olayı farklı açılardan inceleyebiliriz. Biri paranın bir değişim aracı olarak yaşamımızdaki rolü açısından, öteki insani değerlerimizi yaşamakta ne denli yaya kaldığımızın belirlenmesi açısından. Kısacası bu olay insan hakları, etik değerler, kişi özgürlükleri açısından irdelenebilir. Ben bu yazımda etik değerlerimizin ne durumda olduğuna şöyle bir bakmak istiyorum.

Bence hasta parasını ödemeden hastaneden kaçmış bile olsa tedavi edilmeliydi. Hiç değilse hasta yatağında...kolunda serumuyla... ağrı kesici ilaçları verilerek... sıcak bir odada... yeterince ilgi görerek ölebilme hakkı korunmalıydı. Oysa nasıl davranıldı. Hastanın borcu bütün insani değerlerin önüne geçti. Kapıda bekletilenin yardıma gereksinim duyan bir insan olduğu unutuldu. Kurallar, hastanenin işleyiş mekanizması *herşeye karşın* korundu. Şu korkunçluğu içinizde duyabiliyormusunuz. Altı saat hastane kapısında çığlıklarla... çırpınarak ölüme yollanan bir insanı hiç bir çözüm üretmeden yüreğinde yaprak kıpırdamadan seyreden bir doktorun... insanlara işkence eden yaratıklardan ne farkı var. Fark ne olabilir sizce. Biri bilinçle işkence ediyor. Öteki kuralları uygulamak adına ölüme neden oluyor. Her iki durumda da insani değerlerin *birşeyler adına* ayaklar altına alındığını görüyoruz. İşkence edenin amacı hem bedenen hem psikolojik olarak çökertmekse... ötekinin amacı kendisine verilen emirleri kesinkes uygulamak. Emir kumanda zincirini uygulayan bir kukla o. İnisiyatifini kullanmayı çoktan unutmuş... doktorculuk oynayan biri. Böyle bir olaya neden olan hastane para kazanmak için kurulmuş ticari bir işletmeden başka bir şey değil. Orda *verilen hizmet* hasta tedavi etmek için değil para almak için hasta bakar gibi davranmaya dönüşmüştür. O gün hastanın cebinde para olmaması onun değerini düşüren bir sonuç doğurmuştur. Sanıyorum üç yüz milyonunu alıp hastayı ameliyat ederken onunla daha farklı bir ilişki içindeydiler. Para kalmayınca değer bitti. Paranın ölçü oluşu insani değerleri harcayan bir güce dönüşmesine neden oluyor. Bu güç yıkıcı... yokedici. İnsani değerlerin harcanmasına zemin hazırlayan bir olgu. Sorun bu olguyu değiştirme gerçekliğinde düğümleniyor.

Pazartesi akşamları *Radyo Umut*'ta program yapıyoruz... Cengiz Gündoğdu ve ben. Geçtiğimiz hafta da Prof. Dr. Zeki Karagülle bir telefon görüşmesiyle konuğumuz oldu. Zeki beye hastane kapısında ölen hastayı anlattım ve ona hasta pa-

rasını ödemeden kaçmış bile olsa hastaneye kabul edilmemesini onaylayamadığımı söyledim. Zeki bey dünyanın hiç bir yerinde böyle bir uygulamanın gerçekleştirilemeyeceğini söyledi... konu çok daha geniş boyutlarıyla tartışılmalıdır dedi. Birdenbire kendimi çaresiz hissettim. Şu eskimiş yeryüzünde yaşamaya yazgılı bir insan olarak daha uzun yıllar aynı görüntülere katlanmak... düşlerimi sıcak tutmak... insan olma bilincini yitirmeden direnmek zorundayım. Beni asıl şaşırtan şey... para ödenemediği için hastanın bakılmayışının hastane yetkililerince en ufak bir rahatsızlık duymadan meşrulaştırılması. Gerçekte bu meşruluk yabancılaşan insanın dışavurumudur. Hastanın zaten ölecek olmasının bir savunma mekanizması olarak kullanılması hastane yetkililerinin -insanın- zavallılığıdır. Bu yolla anlayış umma... davranışlarına gerekçe bulma gereksinimlerini göstermiş oluyorlar. Değerlerini yitiren insanın yabancılaşmanın burgacında kaybolduğu yer işte burası.

Sağlık sorunlarının çözümü etik değerler gözardı edildiği sürece olanaksız. İnsani değerler dimdik ayakta durmayı sağlayan eylem olanaklarıdır. Bu olanakların yolu insan harcanarak tıkanıyorsa tıbbi etikten sözetmek lüks kaçıyor. Öncelik hastanın -her kim olursa olsun- tedavi olanaklarının yaratılmasıdır. Doktorların yeminlerini sık sık anımsamalarında yarar var.

Bir Kadın

Basında... TV kanallarında yoğun bir şekilde gündemi meşgul eden Fadime Şahin Ali Kalkancı ilişkisinin görünenin ardındaki nedenleri pek irdelenmedi. Yine de su üstüne çıkan kimi durumları tesbit etmek için geç kalmış sayılmayız. Ben kadın haklarını bağırarak savunmanın ötesinde tekil durumlardan yola çıkarak olayın perde arkasını inceleyeceğim. Olayın kamuoyuna yansımasının ardından Ali Kalkancı tutuklandı. Fadime Şahin evine çekildi. Yeni öğrendiğim bir habere göre "manevi cebir kullanmak suretiyle ırza geçmek ve kızlık bozmak" iddiasıyla yargılanan Ali Kalkancı bu davadan tahliye edilmiş. Kalkancı serbest bırakılmamış ama bırakılmama nedeni başka davalar. Demek ki Ali Kalkancı'nın başka davaları olmasaydı tek celsede beraat edecekti. Yani bir kadına tecavüz etmek...bir saldırıda bulunmak suçu oluşturmuyor. Kadın sizin tarlanız nasılsa istediğinizi yapabilirsiniz. İlginç nokta şu: mahkeme başkanı Fadime Şahin'i uyarmış "burada film çevirmiyoruz... ağlayarak ifade verme" demiş. Olayda mağdur duruma düşen kim... film çeviren kim. Daha baştan Fadime Şahin'e önyargılı yaklaşıldığı izlenimi uyandıran bu sözler adaletin yargı mekanizmasını büyük bir sorumluluk altına sokuyor. Kalkancı mahkemede ilk ifadesini değiştirerek Fadime Şahin'i tanımadığını söylüyor. İlk ifadesinin baskı ve işkence altında alındığını söyleyerek reddeden Kalkancı Fadime Şahin'i de tanımıyormuş. Hiç görmemiş. Anladım, dersini iyi çalışmış. Kalkancı maddi ve manevi çıkar sağlamak isteyen kimi grupların komplosuyla karşı karşıya olduğunu söyleyerek konuyu değiştirmeye çalışıyor. Ne olursa olsun bu Fadime Şahin'in yıpranmışlığını gözardı etmemize neden olamaz. Fadime Şahin ne diyor. "Kalkancı beni telefonla arayarak müritlerinin listesini istedi. Ertesi sabah listeyi bırakmak için tekkeye gittim. Kapıyı kendisi açarak beni küçük odaya aldı, üzerime saldırıp ağzımı eliyle kapatarak bana sahip oldu. Bağırmam ve çırpınmam fayda sağlamadı. Şoka uğradım ve üzerimi hemen düzeltip oradan çıkarak Topkapı'ya gittim. Buradan telefon açtım. Kalkancı telefonda bunu ben istemedim. Allah'ın ve peygamberin emri üzerine yaptım. Seni telli duvaklı gelin yapıp alacağım dedi."

Bu olayı etik değerlerimizi sorgulayarak irdelemekte yarar var. Birbiriyle karmaşık bir bütünlük oluşturan olaylar zincirini farklı açılardan değerlendirmek gerekiyor.

Birincisi bu bir din istismarıdır. Kalkancı'nın Fadime Şahin'i cinlerle korkuttuğunu tecavüz ettikten sonra dini nikah yaparak kendi vicdanını rahatlatma olanağı bulduğunu hesaba katarsak "cinci hoca" olmanın kişiye istediği gibi davranabilme kolaylığı sağladığı görülür. Kendi istedi diye kadınla yatacak... formülü dini nikah yaparak uygulayacak. Canı sıkılınca da boş ol diyecek. Burada din Kalkancı'nın keyfini yerine getirmenin bir aracı durumunda. Onun gibileri rahatlatmanın duruma göre uygulanan değişik yöntemleri var. Fadime Şahin resmi nikahta ısrar edince üç kez boş ol sözünü duymuş. Bu noktadan sonra Kalkancı'nın Fadime Şahin'e karşı hiç bir insani sorumluluğu kalmıyor. Burda Fadime Şahin bir araç konumunda. Hem din hem de kadın erkek değerlerinin kıskacı altında. Nedir erkek değerleri... Erkek değerleri sistemin değerleridir. Kendi gereksinimlerini maddi, manevi, cinsel- karşılamak için her eylemini meşrulaştırmak istediğini almak için meyve yetiştirmek yerine bahçeyi talan etmek... ağacı çürütmek... dalı kırmaktır. Erkek değerleri kesinlikle kadını dıştalayan bir yapıda. Bu durum kadının sosyal yaşantıdan dışlanarak dört duvar arasına kapatıldığı bir mekanizmayı doğru belleten bir işlevi dayatıyor. Yaşadığımız şu köhnemiş yeryüzünde insanın mutsuzluğunun nedeni belki de kadın değerlerinin belirgin bir biçimde yaşam içinde ağırlığını duyuramamış olması. Bu durumu Fadime Şahin'in yaşadığı sürece verdiği karşılıkları çözümleyerek somutlayabiliriz. Türkiye'de bir çok kadının Fadime Şahin'den farklı davranmayacağını hesaba katarsak kadının aydınlanma mücadelesinin aciliyeti ortaya çıkar.

Fadime Şahin birkaç yönden sömürülmüştür. Biri dini duyguları aracılığıyla güvendiği birinden darbe yemiştir. Bir başka açıdan geleneklere ve

göreneklere göre evlenmeden önce bozulmaması gereken kızlık zarı bozulduğu için kendi gözünde değer kaybına uğramıştır. Psikolojik açıdan yıpranmış... hakkındaki doğru yanlış eksik bilgilerle medyanın gündeminde kendini savunmak zorunda kalmıştır. Fadime Şahin zavallı bir konuma düşmüş, korunmasız kalmıştır. Anlaşılmak istenmemiştir. Bütün bunlara karşın Fadime Şahin ne yaptı. Konuştu, ağladı... anlattı. Bunalımdaki bir insanın hezeyanlarını gösterdi ama kendini savunamadı. Çünkü içine düştüğü durumu çözümleyebilecek bir bilinçle eylemiyordu. Kendini tanımıyor, yaşamdan ne istediğini bilmiyor. İnanç kendini bir varlık olarak duyumsamasına yetmedi. Fadime Şahin örf, adet ve geleneklerin karşısında başı eğik bir duruma düştü. Şurası ilginçtir. Fadime Şahin tecavüzden sonra "o adamla" yeniden bir araya gelerek dini nikah yaptırıyor. Kendisine tecavüz eden " o adamla" nikahlanıp onunla yeniden birlikte oluyor. Neden dersiniz... Fadime kendine meşru bir zemin aradı. O ailesine karşı... çevreden gelebilecek baskılara karşı korkuyla bir çözüm yolu aramanın kavgasını verdi. Bu nedenle kendinden vazgeçerek... yaşadığı duruma karşı kendi duygularını önemsemeyerek çevresinin onaylayabileceği bir başka zemini zorladı.Başına gelenleri hiç kimseye söylemeyerek günlerce eve kapanması da Fadime Şahin'in durumunu değerlendirebilmekte zorlandığını gösteriyor. Fadime Şahin bir çıkmaza düşmüş, bocalamış, yalnızkalmış ve mağdur olmuştur. Fadime Şahin'in tek şansı ailesinin onu bağrına basmasıdır. Şanlıurfa'da öldürülen kadınları düşünürsek bu tek şansında öyle pek kolay bulunamayacağı rahatlıkla anlaşılabilir.

Fadime Şahin olayının bekaret tartışmasını da gündeme getirmesi gerekirdi. Fadime Şahin kızlık zarını yitirmesine böylesine üzülmekte... böylesine tepki göstermekte kendince haklıydı. Fadime Şahin toplumumuzdaki öteki kızlar gibi telli duvaklı gelin olma hayalleriyle büyütüldü. Kızlık zarı evlendiğin gece kocaya saklanır. Sonra da çok önemli bir sorunmuş gibi bu büyülü kızlık zarının bir bez üstündeki kanlanmış parçası sağa sola gösterilir. Bu ilkel bir uygulamadır. Ne yazık ki Türkiye'de kızlık zarı tabu olma işlevini hâlâ sürdürüyor. Fadime Şahin de bu bakış açısının bir parçası olduğu için olayı kendi içinde korkunç boyutlarıyla yaşamış olmalı. Ben onu anlıyorum. Hiçbir kadın bile isteye kendine tecavüz edildiğini anlatmak istemez. Bizim bilebildiğimiz bölümler Fadime Şahin'in içinden taşanlardır. Oysa Fadime Şahin olay sonrasını kendi içinde bunalımlar yaşayarak geçirmiştir. Biz olaya Fadime'nin patladığı noktada şahit olduk. Bence asıl üstünde durulması gereken nokta şu. Bir insanı kendi istemi dışında herhangi bir ilişkiye zorlamak başlıbaşına bir suçu oluşturuyor. Zorlamak ne demek kadının bedenini kendi zevk nesnesi durumuna getirmek affedilir bir durum değilken Fadime insani haklarının bilincinde olmadığı için Kalkancı'yla resmi nikahla evlenerek... evlenmek istiyerek sorunu çözmeyi düşünebiliyor. Acıklı olan da bu. Geleneklerin baskısıyla Fadime çözümü resmi nikahla toplumun gözünde aklanma isteğine kilitlemişti. Oysa Kalkanıcı Fadime'nin içine düştüğü durumun sorumluluğunu bile taşımamıştır.

Özetle kadın hakları insan haklarından ayrı düşünülemez. Fadime kızlık zarı saplantısından kurtulmuş olsaydı Kalkancı'nın din kisvesi altında onu kullanma olanağı ortadan kalkmış olacaktı. Kendini savunmada böylesine zorlanmayacaktı. Bu köhnemiş adetlerin artık karşılıklarının olmadığı... yaşantılarımıza uymadığı...bizi baskı altında tuttuğu yeterince anlaşılmadı mı. Yetmedi mi yıllarca sömürüldüğümüz. Evde bir kadın... Kalkancı'nın resmi nikahlı karısı varken bir başka kadına nikah sözü vererek onu kandırmak neyin anlatımıdır. Bu göreneklerin sürdürücüsünün "kadın varlığı" olduğunu gösteriyor... ama burda kadını güçsüz bırakan erkeğin kadını nasıl kandıracağını iyi saptamış olmasıdır. Kadının göreneklere kilitlenmesi erkeğe bu sınırlar içinde nasıl davranabileceğinin ipuçlarını veriyor. Bu durum kadının zayıf bir konuma düşmesine neden oluyor. Uyanmanın zamanı geldi. Kadın ayağa kalk... insan olduğunu anımsa. Kendin için yaşamaya başla. Haydi...silkin at yılların tozunu üstünden.

Bu olaya neresinden bakarsak bakalım ağır bir koku geliyor.Kokuyu Kalkancı yayıyor... Kalkancı sistemin değerlerini temsil ediyor. Fadime sistemin acımasız değerleri yanında kendine yer açmaya çalışıyor... kendi yerinin nerde olduğunu bilememenin şaşkınlığı içinde. Çünkü Fadime'nin kendini "oraya ait" hissedebileceği bir ortam yok. Fadime yaşamını yeni baştan kurmak, bütün varlığıyla katılabileceği insani değerleri hiç değilse kendisi için yaratmak zorunda. Erkek değerlerini reddederek... kendine yeni değerler katmak zorunda. Ancak o zaman bugünkü bunalımlarının bir anlamı olabilir.

Kadın'ın bir varlık olarak bu dünyadan dıştalanması etik bir sorundur. Kadın sorunu yeryüzündeki ezilen halkların mücadelesinden ayrı düşünülemez. Yüzyıllardır erkek değerleriyle yaşadık. Yeter.

Bilinci yitirmeden direnek yeni insan doğrultusunda yeni dünyayı oluşturmaya başlamalıyız.

Berrin TAŞ
IŞIĞA DOĞRULUM
250.000 TL.
İNSANCIL YAYINLARI

"YDD" Vitrini: "Bilgi Toplumu"

Temel DEMİRER

Üçüncü Millenium'un eşiğinde, "YDD" devindirdiği dalgayla şekillenen "yeni durum", ne saltçı somutun kaba sığlığı ne de saltçı soyutun uçuk belirsizliğiyle kavranamayacak kadar karmaşık özellikler taşır. Çünkü Kuzey'in hâkimiyetindeki kapitalizm, emek sürecinin örgütlenmesini yeniden yapılandırma çabasıyla global bir polarizasyonun yolunu açıyor. "Uygarlık Krizi'ne denk düşen "YDD", "zırh içindeki ölü"nün direndiği, yeni-devrimci alternatifin hâlâ yaratılamadığı konjonktürel "geçiş süreci" ve kriz halidir.

"YDD" saldırganlığıyla kapitalizmin krizden kan aldığı ve krizle beslendiği koşullar insanlığı, "Akıldışılık (Déraison) Çağı'nda yaşamaya mahkûm ediyor. 'Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) yayımladığı "Çalışma Raporu 1995"e göre, "dünya krize doğru gidiyor." (1)

Emperyalist "düzen(sizlik)"te somutlanan "YDD", dünya kapitalizminin yeni evresini tanımlıyor. Uluslararası sermaye, yerel pazarlarda (Güney'de) doğrudan üretim birimleri kurarak, üretici fonksiyonunu "aracısız" üstleniyor. Makro evrende, global düzenlemenin yolunu açıyor. Böylelikle de "YDD", küresel krizin "değişik" sömürü biçimi niteliğini kazanıyor.

Uluslararası ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini amaçlayan; emek hareketlerini ulusal sınırlara hapseden "YDD", karşılıklı bağımlılıkta değil, Kuzey'in hâkimiyetinde somutlanıyor. Dış dinamik içselleşerek, iç dinamiği belirlemeye başlıyor. Çevre toplumları global çapta üstten (merkezden) değiştiriliyor. Küresel pazarın girdabına sürüklenen toplumsal ilişkiler, asalaklığı ve lümpenleşmeyi güçlendirip, dünyanın lanetli sahipsizlerini yaratıyor. Güney'i yok ederek, dünyanın Kuzeylileştirilmesi eğilimini devreye sokuyor. Yani tek sözcükle, burjuvazi, kendisine tıpatıp benzeyen bir dünya kurmaktadır. (...) Dünya pazarını sömürmekle burjuvazi, bütün ülkelerin üretim ve tüketimine kozmopolit bir karakter veriyor" (K.Marx, F.Engels, Komünist Manifesto, s.33-32)

"YDD"nin devreye soktuğu eğilimler bir "sonuç" olmaktan çok, "neden"dir. Uluslararası kumanda ekonomisi vurgusunun, kategorik bir rol sınırlaması değil, "YDD"nin gerçeğidir. Bu nedenle entegrasyon ve polarizasyonun (kutuplaşmanın) iç içe yaşandığı "YDD"nin düzensizliğe yol açmasının altında yatan temel olgu, ulus-devletin hâlâ mevcudiyetini koruması ve bir tür paylaşım mücadelesinin sürmekte olmasıdır. Bu açıdan bakınca, "Yeni Dünya Düzeni" ya da Düzensizliği esas itibarıyle kapitalizm içi ve kapitalistlerarası bir sorun haline geliyor. Düzensizlik nitelemesinin veya görünümünün içerik ve kapsamını böylece belirginleştiriyor. Çünkü "paylaşım" henüz sonuçlanmadığı gibi paylaşımın referans çerçevesi üzerinde de kesinleşmiş bir anlaşma yok. Bu da Kuzey'de hegemonya krizini devreye sokuyor.

Dünya çapında hem ekonomik, hem de sosyal alanlarda derinleşen kriz gündemde. Yanıtları ve çözücüleri içinde taşıyan kriz ortamı, bir "çözümsüzlük" olması yanında, krizin aşılması için köktenci bir değişiklik çağrısıdır da. Eskiyen ile yeni arasında bir hesaplaşma alanı oluşturan, "an"a değil, inişli çıkışlı tarihsel sürece denk düşer. Global krizin nedeni, uluslararası üretimin kapitalist örgütlenmesidir. Çünkü kapitalizm, çalışan insanın emek-gücünün karşılıksız bırakılmasına yani emeğin sömürüsüne dayanır. Söz konusu sömürü, ulusal ve uluslararası boyutlarda sermaye ile emek arasındaki çelişkiyle tanımlanır.

Kuzey hâkimeyetinin "düzen" arayışlarıyla körüklenen düzensizliğin oluşturduğu yeni durum, kapitalizmin genel krizi kapsamında anlaşılabilir. Ekonomik, sosyal ve politik parametreler global krizin, bütüne şamil olduğunu ortaya koymaktadır. Kriz fazları daralırken, "dünyü küçük bir köye dönüşmekte"dir. Sarsıcı nitelikler kazanan kriz, dünyanın çehresini hızla değiştirirken, "YDD" Kuzey'den Güney'e 'post-modern' eksenli gerici müdahaleyi örgütlüyor.

Dünyanın Kuzeylileştirilmesinde somutlanan altüst oluş kesitinde, kapitalist üretim anarşisiyle bolluk içinde yoksulluk yaşanmaktadır. Kuzey'in daldığı 'post-modern' labirentte kapitalizm, sistem olarak içerici esnekliğini yitirip dıştalayıcılık, marjinalleştiricilik ve kutuplaştırıcılık zemininde yıkıcılığı öne çıkarıyor. Bu durum; emeğin, kapitalizm tarafından mass edilebilmesini ve yeni-sürekli istihdam alanları açabilmesini "imkânsız" kılıyor. Sürekli istihdamın yerini, Kuzey'de "Bilgi Toplumu" denilen kontrol teknolojisinin ve teknokrasisinin dar istihdamı alıyor. Klasik tanımlı emek ve bütün olarak Güney, Kuzey'in düzenlemelerine fazlalık oluyor. Yani global ölçekli dıştalayıcılık ve marjinalleştiricilik "YDD" müdahalesinin temel "mantık(sızlığın)ı"nı oluşturuyor.

Dünya mali kriz tehdidiyle sarsılıyor. F. Engels, (1881 yılında) borsalarda spekülasyon yapan kapitalistlere "kupon kesiciler" der ve üretken bir fonksiyonu olmayan, "toplumun sırtında yük olan

sınıf" diye tanımlardı. Yani kapitalizm, F. Engels'e göre, "kumarhane cehennemi"ydi. "YDD", Engels'in tespitini, bir kez daha doğruladı. Asalak "YDD" klasik sınıf tanımlarını, bilimsel teknolojik gelişmeler potasında deformasyona uğrattı. Uluslararası kumanda ekonomisinin, "esnek üretim"li boğucu edimleri... Kafa gücünün, üretim sürecinde etkin pozisyonlara geçmesi... Tahvil, hisse senedi, ortaklık payları vb. yollarla "mülkiyetin yaygınlaşması" vs... sınıflı rejimi perçinleyen apolitikleştirici ideolojik paketler haline sokuldu. Yani Kuzey'in kontrolündeki bilimsel teknolojik gelişimin gidişatı, piyasanın önemini ve işlevselliğini artırmıştır. Kuzey kapitalizmi bir "üretim toplumu" olmaktan çok, rantiye bir "tüketim toplumu"na dönüşmüştür. Kapitalist toplumda metalaşma ve "şeyleşme" süreçleri büyük hız kazanırken, kapitalist toplumun şekillendirip sürüleştirdiği insanlar üretimden çok tüketimle, toplumsallıktan çok bireysellikle ve emekten çok metayla ilgilenen tüketici yaşamın tutsakları kılındılar. (2)

1- Küreselleşme Neyi Doğruluyor?..

"Emin olduğum bir şey varsa, o da benim Marxsist olmadığımdır" diyen Marx, insanlık ve emek cephesi için hâlâ güncel ufuk çizgisidir. İnsanlığın özgürleşme mücadelesinin teorisyeni Marx, kapitalizmin tarihsel bir düzen ve sonu olduğunu saptayan devrimci düşünürdür. Varsın kimileri, "bir tane Marx yok ki. Bir sürü Marx var... Hepsini saymak mümkün değil. Bir de her çağın kendine ait Marx'ı var. 19. yüzyılın Marx'ıyla, 20. yüzyılın Marx'ı aynı mı? (...) 90'lı yılların başından beri III. Marx, 21. yüzyılın Marx'ı yavaş yavaş şekillenmeye başladı... " (Express, No:91, s.10) desin. "Bir tane Marx" var... Marx'ı, kendilerine göre "kategorize" edip onu, "utangaç" bir vazgeçişle eleştirmeye kalkışanlar, ürkek liberallerdir. Dünyanın başına bela olan liberaller, birer vazgeçiş ve öznesiz eleştiri manzumesidir. (3)

Kökleri 17 yüzyıl düşünürü Locke'den, 18. yüzyıl siyaset bilimcisi Tocqueville'e kadar uzanan liberalizm; Adam Smith, Fredrik Hayek ve "Chicago çocuğu" Friedman'a ulaşır... Reagan-Thatcher çizgisiyle somutlanır... Sormalıyız: İnsanlık ve tarih, bu çizginin engebeli eşiklerinden geçmedi mi?.. Geçti!.. Ama buna rağmen son yıllarda yaygınlaşan liberal yoruma göre, "üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı, bir taraftan "Teknolojik Devrim", diğer taraftan da ulusal devlet ekonomik bir birim olarak anlamsızlaşıyor. Devletin birey üzerindeki kontrol mekanizmalarının bazılarını (haberleşme, bilgi işlem vb. yoluyla) zayıflatarak bireysel özgürlükleri yaygınlaştırıyor. Öyle ise, globalleşmeden yana olmamak, özgürlüklere karşı olmaktır."

Gezegenimiz "YDD" ile başkalaşıyor". Ama globalleşme, kapitalist devlet gücünü zayıflatmıyor. Sadece devleti kontrol eden güçler değişiyor. Çünkü globalleşme, özgürlükleri ve demokratik kurumları yıpratıp işlevsizleştiriyor. "Parlamenter demokrasi" bir karikatüre dönüşüyor. Bu koşullarda, "özgürlük adına" globalleşmeyi savunmak mı?.. Hadi canım sen de!.. Globalleşme, işlerliğiyle uluslararası sermayenin değirmenine su taşıyor... Yani çok uluşlu şirketlerin yeni iktidarı, işçi sınıfını ulusal sınırlar içine hapsederek emeği, sahipsiz bir güçsüzlüğe mahkûm ediyor. Uluslararası sermayenin işçi sınıfına karşı "blitzkrieg/yıldırım harekâtı"nı devreye sokuyor.

Bir türlü kurulamayan "YDD" ile görülüyor ki, otoriter rejimlerin dünyasına gidiliyor. "YDD"nin despotik hakimiyeti, uluslararası otoriterizmin yolunu döşüyor. Demokrasinin kapitalizme içkin olmadığı ortaya çıkıyor. "Demokrasiyi pazar ekonomisine" eşitleyen görüşler yalanlıyor. Tekelci kapitalizmin, demokrasinin külliyen inkârı olduğu gerçeği kanıtlanıyor. Bu nedenle 'Scientific American" dergisinin (Eylül-1995), "teknolojik gelişme ve rekabet gücünün artması, ülkenin gelişmesini ve refah düzeyinin yükselmesini de beraberinde getirir" iddiaları, insanı güldürmekten başka bir işe yaramıyor.

Son 20-25 yılda teknolojinin, baş döndürücü bir hızla geliştiğini bilmeyen var mı?.. Elbette yok!.. Ama açlık ve yoksulluğun da ters orantılı biçimde büyüdüğü de bilinmiyor mu?.. Artan işsizlik ve tekrar hortlayan bulaşıcı hastalıklar, işin cabası... İnsanlık, bir kâbusla karşı karşıyadır. Kâbus, kapitalizm sözcüğüne eşitlenmiştir. Yani, teknoloji, kapitalizmin elinde, cehennemin kapısını aralamaktadır. İnsana ve emeğe rağmendir. Ancak sorun, asla teknolojide değil; teknolojik gelişmeyi elinde ve kontrolünde bulunduran kapitalizmdedir.

Marx, bunları dememiş miydi?.. Marksizm, bu olumsuzlukların aşılmasının devrimci yöntemi değilse nedir?.. "Marx eleştiri"leri ya da "III. Marx" arayışları giderek "etkinliği"ni yitirmektedir. Çünkü serbest piyasa söylemi açısından, esen rüzgârlar artık yön değiştirmekte. Örneğin "Avrupa Birliği" dahi, "Kuzey"i ve "Güney"iyle saflaşıyor. Eşitsiz birleşik gelişim gerçeğinden yakasını kurtaramıyor... Buna rağmen liberaller, iştahla sermayenin "Avrupa Birliği"nin gerçekleştirileceğinden söz ediyorlar! Ama yaşam onları doğrulamıyor... AB'ye, Almanya damgasını vuruyor. Thodore Fontane'nin deyişiyle "Alman olan her şey, sıradanlıkla damgalanmıştır..." Fransa da, AB'ye Alman damgası vurulmasından rahatsız oluyor. (4) Fransa'da yayınlanan 'Express' dergisinin (Eylül-1995) bir araştırmasına göre, Fransızların yüzde 81'i Avrupa konusunda ileri adım atmadan önce ulusal sorunlarla ilgilenilmesinden yana. Yüzde 45'i de uzun vadede Almanya'nın Avrupa'ya hükmedeceğine inanıyor. Yüzde 67'si de Schengen Anlaşmasının geciktirilmesinden fayda umuyor. Yani küreselleşme, kendi kalelerinde bile parçalanmayı körüklüyor.

Öte yandan neo-liberalizmin vazgeçemediği enstrümanlarından "Dünya Bankası" ve"IMF'nin politikaları, Prof. Dr. John Weeks'in işaret ettiği üzere, 'uluslararası sermayenin sömürü aracı'dır. Güney'de yaşanan facianın sorumlusu Marx'ın eleştirdiği kapitalizmdir. Kaldı ki kapitalizmin Güney'deki talanı, Kuzey'de de farklı değildir. Örneğin kapitalizmin kalesi ABD'de durum içler

acısıdır. Lüksemburg'da uluslararası yardım grubunun hazırladığı bir rapora göre, Amerikalı yoksul çocukların yaşam standartları, dünyadaki en gelişmiş 18 Batılı sanayileşmiş ülkenin 15'inin gerisindedir. Nüfusun yüzde 15'i ve çocukların yüzde 22'si yoksulluk sınırı altındadır (The New York Times, 16 Ağustos 1995).

Diğer bir artı da yükselen "pazar ekonomisi" masalının, 21 yüzyıl eşiğinde mali krizle tanışıyor olmasıdır. Sarsıntı, artık bütün gezegenimizi kucaklıyor. Dünya kapitalizmi, kaldıramayacağı küresel "riskler"le tanışıyor. Örneğin, gezegenimizin bir gecesinde bir ila altı trilyon dolarlık sıcak para kayışı yaşanıyor. Dengesizlik büyüyerek yaygınlaşıyor. (5)

2- Vitrinde "Bilgi Toplumu", Tezgâhta "Evrensel Faşizm"

Taraf olduğu dengesizliklerle askeri harcamaların 120 milyar doları aştığı gezegenimizde; Fransız Pasifistler Birliği üyesi Odette Grille, "dünya savaşının eşiğinde değil içindeyiz" diyor. Haksız mı?.. Kanımızca değil. İnsanlık, sanki John Tavener'in Apocalypse (Kıyamet) Oratoryosu'nu dehşetle dinliyor. "Mahşerin Dört Atlısı", dünyayı tehdit ediyor. Korkuyla kuşatılmış bir umarsızlık yaşanıyor. İnsanlık, "YDD" travmasını mı yaşıyor?.. Ya da "Bilgi Toplumu" söylenceleri, sırf bu gerçek gözler önünden kaçırılmak için mi öne çıkarılıyor?..

"Özgürlük sürekli mücadele ister" diyen Umberto Eco'nun, yaşanan kesite dair ilginç bir notu var: "Evrensel faşizm hâlâ aramızda; bazen hiç saklanmaya lüzum görmeden. Dünya sahnesine biri çıkıp açıkça 'Auschwitz'i yeniden açmak istiyorum' (!) 'İtalya'nın meydanlarında yeniden kara gömleklilerin yürümesini istiyorum' (!) deseydi, ne kadar kolay olurdu." Gerçekten de durum budur...

Umberto Eco'nun The New York Review of Book'un Haziran-1991'de yayımlanan "Evrensel Faşizm" başlıklı ilginç yazısı, bu gerçeği dile getiriyor. 20. yüzyılın faşist hareketlerinin ortak yönlerini saptamaya çalışıp "Evrensel Faşizm"in sekiz özelliğini sıralıyor: ı) "Geleneğe tapınması", ıı) "Modernizmin reddi", ııı) "İrrasyonalizm ve eylem için eyleme tapınması", ıv) "Eleştirel bakışa ve kültür kavramına duyulan tepki", v) "Orta sınıfa seslenmesi", vı) "Komplo kuramının saplantı düzeyinde gelişmesi", vıı) "Popüler elitizm", vııı) "Sürekli olarak savaş ve kahramanlığın yüceltilmesi"... Eco'nun "Evrensel Faşizm" tanımındaki öğeler, "YDD" efendilerinin körüklediği bir eğilim olarak, hiç de yeni bir şey değil. Ancak eskisinden daha gelişkin ve organik. Faşizmin, özüne indirgenmiş liberalizm olduğu savları yıllar önce tartışılmıştı. Bugün de hâlâ belleklerdedir.

"YDD", eski bildik eğilimleri bir üst düzeye tırmandırırken; 1890-1920 arasında Hobson, Hilferding ve Lenin'in, emperyalizm hakkındaki ilk saptamaları da güncelleşiyor. Kuzeyliler, dünyayı, yeni bir paylaşım öncesinin yörüngesine sokuyorlar. "Küresel milliyetçi" düşler, "evrensel faşizm"le örtüşüyor. Kuzeyli efendiler, rakipsiz ve hâkim olmak için, çok yönlü bir paylaşıma hazırlanıyorlar.

Tablo belirginleşirken, "evrensel faşizm"in, "YDD"nin lokomotifi ABD'nin "kitle kültürü"yle globalleşmesi, "teknolojik devrim ya da rekabet ve refah" söylencelerini öne çıkarıyor. "YDD" vitrininde sunulan parlak "Bilgi Toplumu" söylencelerinin gerçeği yoktur. Tezgâhın gerisinde, dünyadaki teknolojik gelişmelere karşın, yavaş büyüme, artan işsizlik yaygınlaşan yoksulluk, bazı bölgelerde kökü kazınamayan bulaşıcı hastalıkların hortlaması, suç oranlarının artması gibi küresel toplumsal-ekonomik krizin derinleşme gerçeği yatıyor. Ayrıca "YDD" kontrolündeki teknolojik gelişme, rasyonel düşüncelerin yerine dini ve mistik görüşleri veya "evrensel faşizm"i ikâme ediyor. Gezegenimiz yeni bir kâbusla tanışıyor. Toplumsal çürümenin, "siber ekonomi' yani sürekli şekil değiştiren ve spekülatif "ekonomi-politik"in, mali kaosu ile çalkalandığı koşullarda; "pazar ekonomisi retoriği", üretici (sanayi) sermaye yerine rantiye sermayenin asalaklığını öne çıkarıyor.

"BTD" diye anılan gelişim, enstrümanına dönüştüğü ekonomik sistemin ve hâkim sınıfın kontrolündeki imkândır. Nötr değildir. Üretim tarzınca belirlenen ve dönemsel özelliklerinden etkilenen, bağımlı olgudur. Ekonominin ve siyasal erkin azınlığın kontrolünde olduğu koşullarda emekçiler, "BTD"nin kullananı değil; edilgen denekleridir. Emekçilerin, kullananı olamadığı "BTD", dünyayı patronlarının Kuzey, işçilerinin Güney olduğu bir fabrikaya dönüştürmektedir.

Amacı ne olursa olsun teknolojik yenilenme, kapitalizmin bugünkü değişim ve yeniden yapılanma sürecinde etkin yer tutmakta. Mikroelektronik ve biogenetik alanlarındaki gelişmeler, günlük yaşama hızla girmekte. Kuşku yok: Dünya, devasa bir bütünleşme süreci yaşıyor. Ama sorulmalı: "Bilgi Toplumu" ya da "dünyası" görüşleri ne kadar gerçektir?.. Naisbitt'in Global Paradoks adlı yapıtında, "bütünleşmiş dünya kapitalizminin sanayi-ötesi evresi' diye adlandırdığı "Bilgi Toplumu" iddiaları ciddiye alınabilir mi? Naisbitt'in, enformasyon teknolojisinin girişimcilerinden (yani sermayedarlardan) oluşan global toplum öngörüsü, fantastik bir kuruntu değilse nedir?.. Dünyanın yaşadığı gerçeğin neresinde durmaktadır?.. Bu sorular, "YDD" vahşeti "es geçilmeden" yanıtlanmalıdır.

"BTD" süreci, açlığı ve şiddeti körüklemektedir. "BTD"nin, Kuzey'in kontrolünde olması yol açtığı sonuçlar itibariyle, George Orwell'in "1984'ündeki tersten "kehanet"inin de önünü açmaktadır. Yani "YDD" ile "evrensel faşizm", yine tarihin merdivenlerini tırmanmaktadır.

3- "Elle tutulamazlar Dünyası" Spekülasyonları

"Bilimsel Teknolojik Devrim" (BTD) konusundaki tartışmalara farklı cephelerden sorular yönelterek yaklaşmak gerekiyor. "BTD" insanlara yeni ufuklar mı açıyor? Bu kadar tartışılan "BTD" nedir, kimin, ne için yaptığı bir "devrimdir"?..

"BTD" denilen gelişim, kontrolü elinde tutan ekonomik sistemin egemenlerine ait bir imkândır. "Devrim" değil; nötr olmayan bir süreçtir. Üretim tarzının belirlediği dönemsel özelliklerden etkilenen, bağımlı bir olgudur. Ekonominin ve siyasal erkin, azınlığın elinde olduğu "YDD"de emekçiler, "Bilimsel Teknoloji Gelişim"in (BTG) kullananı değil; aksine edilgen denekleri konumundadır. Emekçilerin kontrolünde olmayan "BTG", "YDD" ile dünyayı bir fabrikaya dönüştürüyor.

Amacı ne ve nasıl olursa olsun teknolojik yenilenme, kapitalizmin yeniden yapılanmasında etkin yer tutmakta. Mikroelektronik ve biogenetik alanındaki gelişmeler, günlük yaşama hızla giriyor. Dünya, devasa bir bütünleşme süreci yaşıyor. Giovanni de Michelis, "sanayi toplumundan hizmetlerin ve enformasyon teknolojisinin güdümündeki sanayi ötesi topluma" (NPQ, No:2) yönelindiğine işaret ediyor.

Geleneksel sanayi kolları, dünyanın Güney'ine kaydırılıyor. Yeni üretim hiyerarşisi, gezegenimizde yeni düzensizliği yaratıyor. Eskiden bir fabrikada, tasarımdan üretimin sonuna kadar, tüm aşamalar birlikte gerçekleştiriliyordu. Bugün, tasarım ve gelişmiş teknoloji gerektiren üretim aşamaları, gelişmiş Kuzey'in elinde ve kontrolünde. Geri teknoloji ve yoğun emek gücü gerektiren üretim aşamaları, ezilen Güney'de yoğunlaşıyor. Özetle kapitalist toplumun anatomisi (yani genetik şifresi) değişmeden, bir başkalaşım yaşanıyor. Başkalaşan dünyada emeğin ücretli kölelik parametreleri değişmiyor. Bu da, "YDD"nin parlak vitrini "Bilgi Toplumu" söylenceleriyle pazarlanıyor.

Kant'ın, "Sapere Auede/Bilmeye Cüret Et!" savsözünün büyük değer kazandığı "YDD"de, öğrenmek yaşamsal oluyor. Çünkü "yeni gerçeklerin çoğu rahat kaçırıcıdır; özellikle de, gücü elinde tutanlar için" der Bertrand Russell (Batı Felsefesi Tarihi: İlkçağ, Ortaçağ, Yeniçağ, Say Yayınları-1994, 3 clit).

Naisbitt, 'Global Paradoks'unda, "Bilgi Toplumu" nedir sorusunu "bütünleşmiş dünya kapitalizminin sanayi-ötesi evresi" diye yanıtlar. İddialarını, enformasyon teknolojisi girişimcilerinden (yani sermayedarlardan) oluşan global toplum fantazileriyle "gerekçe"lendirir. 'L'Economie de L'Lmmaterie/Maddi Olmayan Ekonomi'nin yazarı Charles Goldfinger, "Bilgi Toplumu"nu, "elle tutulamazlar" ("intangibles") ekonomisinin ortaya çıkışının ürünü" diye tanımlar. Spekülatif "ekonomi-politik"i konusunda şunları ekler: "Gelişmiş ülkelerde değer ve zenginliğin ana kaynağı artık maddi malların üretimi değil, elle tutulmayan ürünlerin yaratılması ve kullanımı"dır. "Örneğin enformasyon, eğlence ve boş zamanların değerlendirilmesine yönelik hizmetler, dünyanın en büyük sanayisi olma yolunda. Finans, imgeler ve mesajlar (iletiler) gibi elle tutulamaz akımlar, dünya ekonomisinin candamarı. Fiziksel mal akımları, bunlar yanında cüceleşmekte. Yalnızca uluslararası mali işlemlerin toplam değeri, fiziksel mal ticaretinin toplam değerinin tam yedi katı büyüklüğünde. "Elle tutulamazları" anlayabilmek için bunlara üç ayrı açıdan bakmak yararlı olabilir: Elle tutulamaz nesneler ("intangible artifacts"); elle tutulamaz kıymetler ("assets") ve maddeden sıyrılma mantığı ("logic of dematerialization") (...) Elle tutulmaz nesneler, görsel-işitsel medyadan, eğlence ve finansmana kadar uzanan şeyler. (...) Elle tutulmazların kıymetlerin ekonomik performansa etkisi gene kabul görüyor. (...) Elle tutulmazlar, sanayi, tarım ya da hizmetleri ortadan kaldırmıyor. Fiziksel ürünlerden uzaklaşma anlamında "maddeden sıyrılma" olayı, coğrafya ve fiziksel kaynakların varlığı gibi kısıtları ortadan kaldırarak bütün ekonomik faaliyetlerde köklü bir dönüşüm meydana getiriyor. Yeni ekonominin itici gücü, kıtlık değil bolluk. Elle tutulmaz nesneler sonsuz ölçüde çoğaltılabilip, sonsuza değin muhafaza edilebiliyor. (...) Elle tutulamaz ekonomi kamu politikalarını zorluyor. (...) Veri ve imge akımları, ulusal sınırlar içinde zaptedilemiyor" (The Wall Street Journal, 24-25 Şubat 1995).

Goldfinger, "sınai kapitalizmin doğuşundan bu yana en büyük ekonomik devrim" olarak "maddi olmayan ekonomi"yle "hayırlı bir mutasyon" geçirildiği iddiasında. Elle tutulabilen, bir fiyatı olan nesneler üreten klasik ekonomiden, bir fiyatı olmayan, uçucu görüntülerin sembolize ettiği "maddi olmayan" bir ekonomiye doğru gidildiği iddiasında. "Ne felaket tellallığı yapmanın ne de fazlasıyla iyimser olmanın alemi yok. Böylesi bir toplum önümüzde duruyor." diyor.

Emre Meriç'e göre, "Dünya 1990'larda başlayan ve 2010 ila 2020 yıllarında tamamlanacağı tahmin edilen hızlı bir değişim süreci yaşamaktadır. Toplumda ve toplum yapısında temel değişimler şimdiden şekillenmeye başlamış durumdadır. Yeni toplum şekli kesinlikle "emek yoğun" olmayacaktır. "Sermaye"de önemli bir kriter olma özelliğini kaybetmiştir. Yeni toplumun en başta gelen kaynağının "bilgi" olacağı kesin bir biçimde belirlenmiştir. Artık temel ekonomik kaynak ne üretim faktörü, ne sermaye, ne emek, ne de topraktır. Bilgidir ve bilgi olacaktır. Bilgi toplumunun en başta gelen sosyal grupları da "bilgi işçileri" olacaktır (Dünya, 22 Şubat 1995, s.4).

Şahin Alpay'ın yorumlarında "Global (bir) eğilim, ileri sanayi ülkelerinden başlayarak, esas sermayenin para değil bilgi olduğu "bilgi toplumu"na ilerleyiştir. Bunun ardında elektronik, biyoteknik ve robotik alanlarındaki sürekli teknolojik devrim var. Teknolojik devrim sonucunda coğrafyanın ve mekânın önemi giderek azalıyor. İletişim ve ulaşım alanında sağlanan büyük ilerlemeler, dünyayı küçültüp bir "Dünya Köyü" haline getiriyor. (...) Yoğunlaşan iletişim ve ulaşım yoluyla gelen etkileşim, toplumları ortak bir dünya kültürüne doğru götürüyor. Bu dünya kültüründe insan hakları ve özgülükçü demokrasinin giderek güçlenen bir yeri var. İletişim devrimi, kaynağını Batı uygarlığından alan bireyin hakları ve özgürlüğü fikrini bütün toplumlara taşıyor. (...) Ülkeler gerek ekonomik, gerekse siyasi bakımdan giderek birbirine bağımlı hale gelmekte. Karşılıklı bağımlılık denen şey, ideolojik bir safsata değil,

bilimsel bir gerçeklik. Zengin ülkelerle fakir ülkeler arasındaki refah farkı ortadan kalkmış değil. Ama dünyada refah giderek artıyor ve yayılıyor" (Milliyet, 07 Mart 1995, s.16)

"Bilgi Toplumu" teorisyenleri, piyasa ekonomisinin globalleşmesinden hareketle, "rakiple değil; gelecekle savaşın" diyor. (Hamel & Prahald, Competing for the Future / Gelecek İçin Rekabet) "İddia"ları, spekülatif-bilimkurgularla cilalayıp "BTD" (!) ile artık, "işçi mişçi kalmayacak; kol gücü tarihten silinecek; robotlar üretim yapacak; herşeyi de bilgisayarlar düzene koyacak... İşte ABD, Almanya, Japonya örneği"!.. abartılarına sarılıyor. Dünya, sadece bu üç ülkeden mi ibaret?.. Güney'in, Kuzey ülkelerince talanı olmasaydı, bugünkü durumları olabilir miydi?.. Ya da piyasa ekonomisinin globalleşmesi, emekçi için bir çözüm mü?..

Jacques Perrin'in belirtildiği gibi "sanayileşmiş ülkelerin elinde tuttuğu üretim teknolojilerinin azgelişmiş ülkelere transfer edilmesindeki engellerin birçok kaynağı var." Başta gelen Kuzey'de "teknolojiyi elinde tutanlar(ın), bu tekeli paylaşmak eğilimi taşımamalarıdır" (Jacques Perrin, Teknoloji Transferi, s.8, 46). Kapitalizm teknikçi ve tekelci bir üretim tarzıdır. İnsan merkezli ekonomik ve toplumsal çözümlerin uzağındadır. Sürekli teknoloji yenilenmesiyle üretimi en çoklamayı ve kâr oranlarını yükseltmeyi hedefler.

4- Kapitalist Üretim ve Bilgi

Bilgi insanlık tarihinde, önce "var olmak" için kullanıldı. Bilginin "var olmak" için kullanımı, "yapma/üretme"yi devreye soktu. Böylelikle bilgi, insanın "yapabilme yeteneği"ni ve "işe yararlılık/beceri"sini geliştirdi. Özetle bilgi, çağdan çağa değişik kalıplara döküldü. Değişik düzeylerde toplandı. İnsan kendini bildi bileli, bilgi geçer akçeydi. İnsanlar bilgiyi tpoladı. Bilgiden yararlandı, geliştirdi. Ancak bilgi, daima egemen boyunduruğun tekelinde ve kontrolünde oldu.

"YDD"de bilgi de fonksiyonel olarak başkalaştı. "Bilgi Toplumu" diye "yeni" bir aşama icat edildi. Teknolojinin topyekün gelişimi ve bilginin kullanımı, "BTG"in boyutlanmasına yol açtı. Ama bu, "yeni" bir aşama icat edilmesini gerekli kılmıyor. Çünkü "teknik büyük ölçüde bilimin durumuna bağlı ise de, bilim, tekniğin durumuna ve ihtiyaçlarına daha bağlıdır. Toplumun teknik ihtiyaçları olduğu zaman bilime sağladığı dürtü, on üniversitenin sağladığı dürtüden büyüktür" (K. Marx, F. Engels, Felsefe İncelemeleri, s.152).

Kapitalist üretim, kitle üretiminden, "standart kitle üretiminden (mass production), esnek üretime (flexible production) geçti." Önce Taylorizm, sonra da Fordizm geride bırakıldı. "Esnek üretime" geçildi. Değişen içinde değişmeyen, ücretli kölelik ve bilgi ile teknolojinin burjuvazinin konrolünde olmasıdır. Bunun için Alvin Toffler'in "Yeni Güçler, Yeni Şoklar"ından esinlenen Murat Güztoklusu'nun, "Bilgi Toplumu" değerlendirmeleri gerçekle bağdaşmamaktadır. "Alvin Toffler, güç kaynaklarını üçe ayırıyor. Fiziksel güç ki bu gücün en kaba, en yontulmamış şekli. İkinci güç kaynağı olarak ekonomik ve parasal gücü alıyor. En rafine, en gelişmiş, en incelmiş güç kaynağı olarak da bilgiyi alıyor. Bu açıdan baktığımızda da tabii kaba güç çağını oldukça aştığımız için güç kaynağı deyince akla daha çok ekonomik güç geliyor. Ekonomik güce sahip büyük patronlar da bilgi çağının yeni güç odakları karşısında güç kaybediyorlar. Eski egemenlik ciddi şekilde sarsılıyor. Buna karşılık bilgiye egemen olan, bilginin sevk ve idaresini bilebilen girişimci sınıfın önünün açıldığını görüyoruz" (Sanayi Ötesi Çağı: Özdevinim Toplumu, s.25).

Gerçekten böyle mi?.. Değil, çünkü "bugünkü teknolojik araştırma ve gelişmeler üç alanda tanımlıdır: a) Mikroelektronikler ve enformasyon teknolojisi, b) Yeni maddelerin, emek nesnelerinin geliştirilmesi ve c) Biyoteknikler. Bunların dışında yeni enerji kaynaklarının üretilmesi bağlamındaki nükleer teknoloji de bir dördüncü alan olarak söz konusu edilmektedir. Dört alandaki teknolojik gelişmelerde de ileri düzeyde bilgisayar kullanımı söz konusudur. (...) Kısaca sermaye akışını hızlandırır ve tekelci sermayeyi daha da yoğunlaştırırken, onu çok daha az sayıdaki tekelci güç odağının denetimine sokar. Dolayısıyla, kompüterizasyonla birlikte üretimde, enformasyon ve sermaye dolanımında sağlanan "esneklik" aslında üretimin tekelci denetiminden başka bir şey değildir. "Esneklik" tekelci sermayenin akışında, dolanımında, yatırımında, risk analizlerinin tamamlanmasında sağlanan esnekliktir" (İlker Belek, Bilimsel Teknolojik Devrim ve "Endüstriyel Demokrasi", s.137, 138, 141).

5- "Bilimsel Teknolojik Devrim" ve Kuzey

G-7'ler, 24 Şubat 1995'te Brüksel'de, "teknolojik devrimin" sorunlarını tartışmak için, bakanlıklar düzeyinde toplandılar. Enformasyon süper-otoyollarının kurulmasını tartıştılar. AB Komisyonu Başkanı Jacques Santer'in, "Yeni bir iletişim teknolojisi bütün toplumlar açısından yeni fırsatları beraberinde getirecektir. İnsanları bilgi toplumunun yararlarından mahrum edemeyiz" (Dünya, 27 Şubat 1995, s.13) diyen parlak sözleriyle açılan toplantıya katılan 'Texas Instruments'in Yönetim Kurulu Başkanı Jerry Junkin'e göre, "Bir devrimle karşı karşıyayız. Bu sadece bir telekomünikasyon olayı değil. Telekomünikasyonun yanı sıra, telekomünikasyon dalında bilgisayar programları, makineleri, yarı iletkenler gibi çok geniş bir sanayi alanı bu gelişmelerden etkileniyor" (Wall Street Journal, 24 Şubat 1995).

Bilgisayar, Kuzey'de yaşamın bir parçası. Fransa'da evlerin yüzde 15'inde bilgisayar olduğu söyleniyor. Bu oran ABD'de yüzde 35, İsveç'te yüzde 50, Japonya'da yüzde 25. Dünyada, masa üstü bilgisayarların (PC) sayısı 100 milyonu geçti (Le Monde Diplomatique, Şubat-1995). İnternet'e 30 milyondan fazla PC'nin bağlandığı tahmin ediliyor (The Economist, 25 Şubat 1995). Ağın içinde hizmet sunan (server computer) en az 4 milyon bilgisayar var (Business Week, 27 Şubat 1995). Buna

ek olarak, dünya üzerinde çok sayıda yerel (Lans) ve bölgesel/uluslararası (Wans) bilgisayar ağı mevcut... Özetle elektronik haberleşme ağında ışık hızıyla dolaşan bilgi, mali işlemler elle tutulamaz (intengible) mallar; bir sanal (virtüel) ekonomi ve dünya (Cyber-Space) yaratıyor. Cyber-Space'de yaratılan mallar, mali işlemler; devlet sınırlarını dinlemiyor, yasalarla kontrol edilemiyor. Örneğin bir kompüter ve modem yolu ile İnternet'e girilerek, 30 milyon kişinin okuyacağı bir bildiri yayınlanabilir. 1980'den beri hızlanan bilimsel teknolojik gelişmeler, alışageldiğimiz zaman ve mekân kavramlarını köklü değişikliğe zorluyor. Önemli politik, ekonomik ve kültürel sorunları devreye sokuyor. Uluslararası işbölümünde yeni eğilimleri öne çıkarıyor.

Buraya kadar "tamam"! Ancak, Brüksel Toplantısı'nın oluşturacağı ağ, Güney'i ve yoksulların yaşadığı semtleri dışarda bırakarak oluşturulacak. Böylece dünyanın büyük çoğunluğu Cyber-Space ağı dışında kalacak. Ayrıca Cyber-Space ağına her şeyi koymak mümkün, ama aradığını bulmak sorun. Yani Cyber-Space ağı herkesi kullanımına açık değildir (Business Week, Şubat-1995). Cyber-Space ağının kullanımında bir diğer engel de şifrelemedir. Mesajların okunmasını, bilgilerin saklandığı sistemlere girişleri engellemek için şifre geliştiren şirketlerin işlem hacmi, 1991'de 695 milyon dolardan 1996'da 1.8 milyar dolara çıkacak. Şifrelerin satın alınabilmesi için büyük bir mali kaynak gerektiriyor. Ayrıca da çokuluslu şirketlerle işbirliği yapılmasını zorunlu kılıyor.

Bir nokta daha: Brüksel Toplantısı'nın Cyber-Sapce ağındaki gelişmeleri düzenlemek için oluşturacağı 'Global Enformasyon Altyapı Komisyonu'nun başına Lester Arbeltal (General Motors'a bağlı Electronic Data System Corp-Amerikan Yönetim Kurulu Başkanı), Minoru Makihara (Mitsubishi Japon Yönetim Kurulu Başkanı) ve Hans Baur (Siemens Alman Başkan Yardımcısı) getirildi... İşte Kuzeyli mali sermayenin tekelindeki Cyber-Space ağının "özgürlüğü"nün kusuru bu kadar!.. O halde "İletişim Çağı" ya da "Bilgi Toplumu"yla belirtilen olanakların; sadece, Kuzeyli zenginlerin tekelinde olduğu meydanda değil mi?

"Bilgi Toplumu" yönelimi, "Forrest Gump"ın, "aptallığın iyi bir şey olduğu" düşüncesini yaygınlaştıran manipülasyonundan başka bir şey değil. "Yükselen değer(sizlik)ler"iyle tüketim toplumu, "Forrest Gump" filmiyle, "aptallığın iyi bir şey olduğu" düşüncesini yaygınlaştırıp "Olaylar hakkında düşünen, tavır alan, muhalefet yapan bütün insanlar hem yanlış yapıyorlar, hem de temelde kötüler. Sıradan olan, pek de akıllı olmayan insanlar ise Forrest Gump'ın olduğu gibi temelde hem haklılar, hem de kalpleri çok temizdir... O halde, siz aptal olabilirsiniz, ama çok iyisiniz ve kalbinizin bu temizliği nedeniyle sonunda, sabrınızla, mutlaka mükafatlandırılacaksınız. Aptallık ve sıradanlık, bu nedenle iyidir." diyor.

"YDD" kaosuyla eşzamanlı süreçte derinleşen "BTD"nin, oligarşik azınlığın kontrolünde olması, uyumsuz insanı yaratmakta ve toplumsal şiddeti görevlendirmekte. Dünyaya, şiddetin egemen olması ve korkunun büyümesi, "BTD"nin Kuzeyli olgarşik azınlığın kontrolünde olmasından kaynaklanmakta. Kaldı ki, "Bilgi Toplumu" söylencelerinin öne çıkardığı işlevselliğin, Orwell'in '1984'ündeki tersten "kehanet"e benzemesi de "raslantı" değil.

6- İnternet ya da "İletişim Uygarlığı

Alvin Toffler, insan toplumlarındaki değişimin üç temel sürecin sonucu olduğunu belirtir: 8-10 bin yıl öncesi "tarımın keşfi birinci dalga"dır. 250 yıl önceki "sanayi devrimi ikinci dalgayı başlattı." Adale yerine beyin gelişiminin öne çıkması "gezegenimizi dönüştürmeye başladı. Üçüncü dalga, ötekilerden daha büyük, derin ve hızlı. Bu, bilgisayarın, uyduların ve İnternet'in uygarlığıdır" (New York Times Magazine 11 Haziran 1995).

Aynı biçimde, 'The Independent'e göre, "serbest bilgi dolaşımı, bilgisayar yazılımlarını ücretsiz yükleme olanağı, karşılıksız servisler gibi Adam Smith'e mezarında takla attıracak anti-kapitalist bir etiğe sahip olan İnternet, merkezi otoritesiz, yönetimiyle de oldukça anarşik bir sistem"dir. 'The Guardian'a göre de, "İnternet ile korunaklı yaşam kritik bir aşamaya ulaşmış durumda. Araştırmacılar ve meraklılar elinde büyüyen karmaşık ve yararlı canavar, milyonlarca dolarlık global ticari bir iş haline geliyor. Son halini almadan önce de muhtemelen birçok değişim geçirecek. Ancak şu anda yaşanmakta olan değişiklikler geleceği derin bir biçimde etkileyecek" kapasiteye sahip.

Mehmet Barlas'ın konuya bakışıysa, Kuzeyliler'den farklı değil. Hatta kötü bir kopya: "Şimdinin en etkin enternasyonal olgusu, "sermaye". Sermayeyi, teknoloji, bilgi, iletişim ve benzeri güçler, daha etkin hale getiriyor. Geçen yüzyılda "emek" sahiplerinin sınır tanımayan iktidar ve üstünlük arayışlarının yerini "sermaye"nin özgürlük ve kontrolsüzlük arayışı aldı. "YDD"nin eskisinden çok önemli farkı bu" (Sabah, 4 Nisan 1995).

İnternet ya da "İletişim Uygarlığı" tezi savunucularına göre, "Bilgi Toplumu" ile "düşünen insandan, sibernetik insana..." yöneliniliyor. "Enformatik Çağı"ndan söz ediliyor. "Elektronik İletişim"e dayalı küreselleşme fikrinin altı çiziliyor. Gidişat ve sonuçları, ayakta alkışlanıyor. Ama kapitalizmin "Bilgi Toplumu" yönelimi "dünyayı global bir köy"e çevirirken; insanları kimliksizleştiriyor. Yeni mitlerin, "paketlenmiş bilgiler"in ve tüketim canavarının tutsağı kılıyor Yani "homo erektus/ dik duran insan", "homo sapiens/ düşünen insan", "homo demens/ düşleyen insan" kategorisi erozyona uğruyor. İnsanlar dik duramıyor, düşünemiyor, düşleyemiyor, özne olmak yerine nesne konumuna mahkûm oluyor.

Bu işin bir yanı. Diğerine gelince, o da şu: "Bilgisayarınızı İnternete bağladınız mı "Cyber Space" size açık. İskemlenizden kalkmadan dünyanın neresine istenirse "gidilebilir", bilgi alınıp verilebilir, sınırsız iletişim kurulabilir " türü bir yaklaşımın, gerçekle ilintisi yok. En büyük zaafı,

bilginin "nötr" olmadığını ve üzerinde kurulan tekeli görmezden gelmesi. Bugün bilginin,bilimsel teknolojik imkânların, haberin yayılmasını burjuvazi kontrol etmekte. Böylelikle de, dünyaya Kuzeyli bir çehre ve zihniyet egemen kılınıyor. Örneğin 'Time', 'Life', 'Fortune' dergilerinin şirketler topluluğunu kontrol eden Henry Luce, 1941'de yazdığı 'The American Century/Amerikan Yüzyılı' kitabında, "ekonomik güç ile bilginin kontrolü, imaj yaratma ve kamuoyu şekillendirmenin, ulusal ve uluslararası düzlemde iktidarın yeni özünü oluşturduğunu herkesten öcne kavramıştı" (Herbert Schiller, Mass Communication and American Empire, 1971). "Amerika'nın ideolojik atağı, uluslararası iletişim sistemlerini şekillendirmeye başlaması ile başarıya ulaşacak. Diğer ülkeler bizi taklit edecekler ve bizim yarattığımız kurumlara ve sistemlere kendilerini bağlayacaklar" (Winning the Cold War, 1967, Amerikan Kongre Raporu). "Bazı dış politika hedefleri, yabancı ülkelerin hükümetlerinden ziyade doğrudan doğruya halklarıyla ilişki kurarak daha iyi gerçekleştirilebilir. Modern iletişim araçlarını kullanarak ulusal nüfusların geniş kesimlerine ulaşmak, etkilemek, bilgilendirmek ve tutumlarını şekillendirmek mümkündür. Bu gruplar daha sonra hükümetleri üzerinde etkin bir basınç oluşturacaktır." (Winning the Cold War, 1964, 88 th Congress House Report, No:1352 27).

Özetle globalleşme, Kuzey kültürünü evrenselleştirirken, yerel kültürleri ve Güney'i yok ediyor. Düşünme şansı ve alternatifi elinden alınan Güney, Kuzey'in "BTD" imkânlarıyla "Pavlov'un köpeği" gibi şartlandırılıp biçimlendiriliyor. Kuzey'in iletişim bombardımanı, Güney'i kendine ve kimliğine yabancılaştırıyor. Savunmacı bir tepki olarak da Güney'de İslâmi ve milliyetçi bir dalganın yükselmesini körüklüyor.

7- "Bilgi Toplumu" ve Kuzeyli Irkçı Kültür

"Globalleşme ya da pratika anlamını daha iyi karşılayan bir terim olarak "globalleştirme" (...) aynı zamanda, sermayenin uluslararası planda işçi sınıfı ve emekçi halklara karşı giriştiği yeni saldırı dolayısıyla sınıfsal şiddeti içeriyor. Uluslararası sermayenin tüm dünya yüzeyinde hareket serbestisine kavuşmasının ama diğer taraftan emeğin uluslararası sınırlar içinde tutulması programının adı globalleştirme" (M.Beşeli, M. Özuğurlu, Mürekkep, Kış-Bahar 1995, s.26)

1950-1885 döneminde dünya üretimi 7 kat, dünya ihracatı da 15 kat arttı. Ne ki, üretimin artması daha çok insan için daha çok refah anlamına gelmiyor. 1980'de sanayileşmiş ülkeler dünya nüfusunun yüzde 26'sı, dünya sanayi üretiminin yüzde 78'ini, enerjinin yüzde 81'ini kimsayal gübrenin yüzde 70'ini üretir veya tüketir durumdaydılar. Dünyadaki traktörlerin yüzde 85'ı onlardaydı. Demir madeninin yüzde 88'i, silahların da yüzde 87'si... 1960-1989 arasında, dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 20'sinin yaşadığı zengin ülkelerin, dünya GSMH'den aldıkları pay yüzde 70.2'den yüzde 82.2'ye yükseldi. Aynı dönemde en yoksul yüzde 20'nin payı da yüzde 2.34den yüzde 1.4'e geriledi. Bugün 1.3 milyar insan sağlığa uygun içme ve kullanma suyundan mahrum, 800 milyon yetişkin okuyup yazamıyor, 770 milyon insan aktif bir çalışma yaşamı için gerekli gıdadan mahrum ve 800 milyon kişi de mutlak yoksulluk içinde... Her yıl 14 milyon çocuk (her yıl toplam doğanların yüzde 10'u) açlıktan ölüyor... Dünya nüfusunun en zengin yüzde 20'si dünya gelirin yüzde 85'ine el koyuyor. Buna karşılık, dünya nüfusunun en yoksul yüzde 20'si dünya gelirinin yüzde 1.4'üne sahip. Toplam serveti 760 milyar dolar olan 358 dolar milyarderi, yılda 390 milyar dolar gelire el koyuyor. Bu miktar 2 milyar insanın yıllık gelirine eşit... En büyük beş çokuluslu şirketin yıllık cirosu 526.1 milyar dolar, bu tüm Orta-Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin 454,5 milyar dolar olan gelirinden fazla (Fikret Başkaya, Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme, Öteki Yayınları,1995).

Gezegenimizde tablo böyleyken, pazarlanan "Bilgi Toplumu" söylencelerinin ardında neoliberalizmin "globalleştirilme"si gerçeği yatmakta. Kuzey'in postmodern labirente daldığı ve "Enformasyon Çağı" demogojilerine sarıldığı kesitte ne oluyor?.. Ya da "sermaye uygarlığı", insanlığın ezici çoğunluğuna yani emek cephesine ne vaat ediyor?.. Öncelikle yoksulluk, açlık, baskı, saldırganlık, Kuzey'de ırkçılık ve Güney'de ise tepkisel İslâmi ve milliyetçi yükseliş...

Mariano Aguirre'nin belirttiği gibi "ayırımcılık", bugün sermaye Avrupasının kendi coğrafi-kültürel sınırları dışındaki "ötekilere" karşı resmi politikasıdır. Ve "YDD"nin "Bilgi Toplumu" yönelimi postmodern açmazı ile kendi coğrafi-kültürel sınırları dışındaki "ötekilere" karşı "ayırımcılık"ı öne çıkarıyor. Uygarlığın geleneksel fay hatları arasındaki uçurumu derinleştirip bir kaosu devreye sokuyor.

İsveç'te, (Gürhan Uçkan'ın deyişiyle) "şiddet faşist dazlakların günlük sporu" olup çıktı. Kuzey'de ırkçılık tırmanıyor. Buna bir de İslâm düşmanlığı eklenmeli. "Bilgi Toplumu" yöneliminin devreye soktuğu postmodern açmaz derinleşirken, Batı'da İslâm fundemantalizmi heyulası yaratılıyor... Eskiden komünizm korkusuyla titreyen Batılılar, şimdi İslâm heyulasıyla ürperiyor. Örneğin kapak konusunu "Avrupa'da İslâm" yapan 'Newsweek' dergisi (Mayıs-1995). Batı Avrupa'da yaklaşık 8 milyon Müslaman yaşadığına dikkat çekip Avrupa'nın bu nüfusu asimile edemediğini belirtiyor. Müslümanların hızlı nüfus artışının "Haçlı seferleri ve Cihadların" kaynağı olabileceğini, "etnik çatışmayı devreye sokacağı"ndan söz ediyor. Ayrıca 'Stuttgarter Zeitung' gazetesi, Pforzheim Camii'nin yapımına tepki olarak, "İstanbul'da Köln Katedrali" başlıklı yazıda 'bize İstanbul'da kilise yaptırırlar mı?" diyebiliyor... Örnekler çoğaltılabilir.

Şimdi burada durup, ETUC'un "Emeğin Avrupası" tezlerinden ikincisini anımsatmak gerek: "Hoşgörüsüzlük, yabancı düşmanlığı ve ırkçı eğilimleri, Avrupa'nın her yanında yeniden ortaya çıkıyor ve aşırı sağın yeniden dirilişini besliyor." Bu meydanda... Öte yandan Jacques Julliard, 'Geliyorum

Diyen Faşizm" adlı yapıtında, dünyada yükselen yeni ırkçılık ve faşizm dalgasına dikkat çekiyor. Alman gençliğinde ırkçı yönelimler yoğunlaşıyor. 89'lular olarak tanımlanan sağcı gençler, 68 kuşağının değerlerine karşı çıkıyor. Almanya'nın "özgün" kimliğine yeniden kavuşması amacıyla; Ernest Jünger, Carl Schmaitt ve Martin Heidegger gibi Nazi akımıyla ilintili düşünürler ya da Ernest Nolte, Nietzche'ye büyük değer biçiyorlar. Özetle, düşünsel ve politik alanda "Hitler yeniden hortluyor"

Avrupa'yı kasıp kavuran etnik çatışmalar ve neo-faşizmin tırmanışı küçümsenmemesi gereken olgular. Neo-Nazi ve dazlak olmayanlar arasında da ırk ayrımcılığı tırmanıyor. Irkçılık, toplumsal bir hastalığa dönüşüyor. Irklar ve bireyler arasındaki eşitsizliğin doğal düzenin değişmez özelliği olduğu vurgulanıyor. İnsanlığın öncüsü ilan edilen "âri ırk" yüceltiliyor. Almanların kendilerine "yaşam alanı" bulmak için Slavların topraklarına yayılmak zorunda olduğunu savunan Hitler düşünceleri 1990'larda da revaçta...

Almanya'da, yabancılara karşı, 1992 yılında 2.584 ırkçı saldırı düzenlendi. 1991'de yapılan bir araştırmada çeşitli uluslardan insanlara, başka etnik gruptan bir patronla çalışmayı veya aileden birinin başka etnik grupla evlenmesini nasıl karşılayacakları sorulduğunda: Almanlar'ın yüzde 54'ü bir Türk patronla; Fransızların yüzde 35'i de Kuzey Afrikalı bir patronla çalışmak istemediklerini söylediler... 'L'Espresso'da (Ekim-1992) yayınlanan bir kamuoyu anketinde, her 10 İtalyan'dan birinin Yahudi düşmanı, 2 milyon İtalyan'ın yarısına yakın bir bölümü (yüzde 44'ü) Yahudiler'in "farklı" olduğunu belirtiyor...

Oysa, Belçika nüfusunun 10, Hollanda'nın ise 16 milyon olduğu Avrupa'da, çeşitli uluslardan 15 milyon civarında göçmen işçi var... 'Independent'in belirttiği üzere, sadece 1992 yılında AB dışındaki ülkelerden, Avrupa'ya yönelen, mülteci göçünün (İtalya, İrlanda ve Avusturya'nın verileri yok) rakamları şöyle: İngiltere 53.900, Portekiz 11.852, İspanya 13.522, Fransa 85.501; Belçika 25.238; Lüksemburg 2.691; Hollanda 58.469; Danimarka 13.910; İsveç 29.569; Finlandiya 8.979; Almanya 1.066508; Yunanistan 10.132 kişi...

Kuzey'de yükselen ırkçılık, "herkes farklıdır ve herkes eşittir" gerçeğini yadsıyor. Oysa farklı kültürel kimliklerin ortak-demokratik çatısını oluşturabilmek için ortaklığın ve çok kültürlü gerçekliğin tanınması gerekiyor. Fakat "Avrupa'da kin ve dıştalama dinamiği hâlâ mevcut. Sadece Yahudilere yönelik değil; tüm yabancılara yani göçmen işçilere. Örneğin Almanya'da Türkler, bu dıştalamadan nasibini alıyor" (Noran Şeni, Milliyet, 20.02.1995, s.20). "Geliyorum, diyen tehlikeyi görmemek için maksatlı olmak gerekir. Zira 1970'lerin Federal Almanya'sında (Batı Almanya) cereyan eden olaylar tarafsız, hele de duyarlı insanların tüylerini ürpertecek nitelikteydi (...) Gelişmeler ve su yüzüne çıkan olaylar ister istemez 'ya yarın' endişesini zihnimize takıyor" (Murat Çulcu, Neonazizmin Suçüstü Tutanakları, s.72-73)

Kuzeyin ırkçı hâkimiyeti dayatmacası; Güney'de yükselen tepkisel kimlik arayışlarını, köktendinciliği ve az gelişmiş ülke milliyetçiliğini körükleyen negatif işçi sınıfının enternasyonalist birlik ve etkinlik alanını daraltıyor. 'Tanrının intikamı' adlı yapıtıyla ünlenen Gilles Kepel de, "YDD"nin globalizasyonuyla körüklediği dinsel/ etnik öğeli kültürel polarizasyon konusunda şunlara dikkat çekiyor: "Sovyetler Birliği'nin artık var olmaması, tarihin "sona erdiği" ve Amerikan yaşam biçimine dayalı bir sistemde herkesin mutlu olduğu anlamına gelmez. Günümüzdeki bu dinsel hareketler, bugüne kadar söz sahibi olamamış insanların taleplerini dile getiriyor. (...) Bu hareketler, bir ölçüde, artık var olmayan gelenek ile bu genç insanların büyük çoğunluğunun erişemediği bir modernlik arasındaki boşluğu dolduruyor" (Newsweek Dergisi).

Kuzey'deki ırkçı hareketler, geçmişin klasik görüntülerinden farklılıklar arzediyor Avrupa'da aşırı sağcılığın yoğunlaşmasıyla devreye giren "söz konusu hareketleri eski zamanların ırkçılığı sanmak bir yanılgıdan ibarettir" (Wistrich). Ayrıca da unutulmamalı, "bir zamanlar sadece Avrupa kıtasına özgü bir hastalık olan ırkçılık bugün tüm dünyaya yayılmıştır" (Bernard Lewis). Ve ırkçılık, modern bir köleleştirme girişimidir. Çünkü, "kölelik kurumu insanların eşit olmadığı fikrine dayanır" (Maurice Lengelle, Kölelik, s.47).

Özetle söz konusu ırkçı hareketler, Avrupa'nın ve Amerika'nın ayırımcı iktidar politikalarıyla da doğrudan beslenmektedir. Örneğin, 'Londra Uluslararası Kraliyet İlişkiler Enstitüsü'nün hazırladığı bir rapora göre "İslâm her zaman Batı'nın endişelendiği bir konu olmuştur. Artık Batı'nın içine girmeye başlamıştır. (...) Son dönemlerde Batı Avrupa'nın bazı fakir mahallelerinde çok sayıda müslüman yaşamaktadır. (...) İslâm Batı'da kültürel gerçekliğin bir parçası olmuştur. Bu eski düşman Batı Avrupa kapılarından içeri sızmıştır. Fakat Batı yüzyıllardır süregelen bazı klişeleri, önyargıları, gelecekle ilgisi olmayan suçlamaları aşmak zorundadır. İmansızlara karşı cihad ve fanatik bir kadercilik Batılıların kafasında yüzyıllardan beri abartılarak süregelmiş ve onları rahatsız etmiştir. İslâm dünyası ve Hristiyan dünyası arasındaki birbirlerine meydan okuma geleneği, son yıllarda giderek artan anti-İslâmcı anlayışa dönüşmüştür. (...) Batı'da 'batılı olmayan kültür' ve 'mantıksız kültür' kavramları giderek daha fazla birbirlerine karıştırılmaktadır Böylelikle örneğin, Avrupa Birliği'nin yayınladığı bir raporda 'yeni nükleer tehditlerin mantıksız yöneticiler yüzünden üçüncü dünya ülkelerinden gelebileceğini, bu ülkelerin ABD ve SB'nin soğuk savaş sırasında gösterdikleri mantıklı politikayı uygulamayabilecekleri' belirtilmiştir. (...) Avrupa cephesi generallerinden Helmut Willmann 'Avrupa'ya gelecek tehdidin Güney'den beklenmesi gerektiğini" söylemiştir" (Mariano Aguirre, Le Monde Diplomatique, Aralık, 1994).

Andre Malraux, "21. yüzyıl ya dinsel olacak, ya da böyle bir yüzyıl olmayacak" demişti... "YDD"nin kaotik gidişatında (daha İran "Devrimi" bilmecesi

çözülmemiş ve Cezayir sorunu devreye girmemişken), Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?/Uygarlıklar Çatışması" adlı makalesinde, Kuzey'in "ayrımcı" çerçevesini şöyle çiziyordu: "Kısa dönemde, Batı kendi içinde daha fazla işbirliğini teşvik etmeli (Avrupa-Kuzey Amerika). Doğu Avrupa ve Latin Amerika gibi Batı'ya yakın kültürleri kendi içine katmalı; Rusya ve Japonya ile işbirliği ilişkilerini sağlamalı ve teşvik etmeli; yerel uygarlık içi çatışmaların büyük uygarlık içi çatışmalara doğru tırmanmasını engellemeli; Konfüçyen ve İslâmi devletlerin askeri genişlemesini sınırlandırmalı; Konfüçyen ve İslâmi devletler arasındaki çatışma ve farklılıkları kullanmalı; meşru Batı çıkarlarını yansıtan uluslararası kurumları ve değerleri güçlendirmeli ve Batılı olmayan devletlerin, bu kurumlara katılımlarını teşvik etmelidir. Uzun dönemde ise, aynı zamanda, Batı'nın diğer uygarlıkların altında yatan dini ve felsefi varsayımların temelini ve bu uygarlıkların halklarının kendi çıkarlarını nasıl gördüklerinin yollarını daha fazla anlamayı geliştirmesi gerekmektedir. Bu, Batı ve diğer uygarlıklar arasındaki ortak unsurları tanımlamasını gerektirecektir. Gelecekte, evrensel bir uygarlık olmayacak, onun yerine bir arada yaşamayı öğrenmesi gereken farklı uygarlıklar olacaktır" (Samuel P. Huntington, Foreing Affairs, Summer-1993, s.22).

Yine John Naisbitt ve Patricia Aburdene'nin kaleme aldıkları 'Megatrends 2000: Ten New Directions for the 1990's/Megatrends 2000: 1990'lar için On Yeni Yönelim'inde şu ilginç soru sorulur: "Acaba hangisi kazanacak: İslâmi diriliş mi, Avrupa Topluluğu mu? Yoksa ikisinin yaratıcı sentezi mi?.." (Avon Books, New York-1990, s.118). Aynı konuda Alvin Toffler, 'Powershift: Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21 st Century/Güç Kayması: 21. Yüzyılın Eşiğinde Bilgi, Refah ve Şiddet'de, "endüstri öncesi toplum, bugün hükümetlere ait olan güçlerce kullanılan yetkilerin, çeşitli birimlerin elinde olduğu ve bu birimlerin çekiştiği heterojen bir sistemdir. Endüstriyel dönemin oluştuğu yüzyıllarda ortaya çıkan ulus devletse, bunun tersine, çok daha standartlaşmış ve homojen bir sistemdir. Şimdi, daha heterojen bir küresel sisteme doğru, geriye hareket ediyoruz. Hem ileri gidiyoruz, hem geriye. Bu durum dini ön plâna çıkartıyor" (Bantan Books, New York-1991, s.336) der.

Veriler ve yönelimler, Avrupa'daki Kuzeyli ırkçılığın ne olduğu ve hangi kaynaklardan beslendiğinin samimi göstergesi... Ne oluyor?.. AB'de, yoksa İngiliz şairi Kipling'in "Doğu, doğudur; Batı, batı. Bu ikisi hiç birleşemeyecek bir bütün" diyen tersten kehaneti mi gerçekleniyor? Irkçılığın teorisyenleri Fransız Kont Arthur de Gobineau, İngiliz Houston Chamberlain, Rus Sergei Nilus ve Nazi ideologu Alfred Rosenberg, yine Avrupalılar'ın temel el kitabı mı oluyorlar?..

B- "Bilgi Toplumu" ve İşçi Sınıfı

Kuzey'in postmodern gidişatından işçi hareketleri de etkilenmekte. "Bilgi Toplumu" yönelimi, işçileri sendikasızlaştırıyor. Geniş çaplı bir saldırıya maruz kalan işçi sınıfı konusunda "Economist" dergisi, "Sendikalar topluma büyük maliyetler yükleyebilir. (...) Sendikalar birçok Batı ülkesinde serbest ticaretin,birçok yoksul ülkede de ekonomik reformların karşısına dikiliyor" (Temmuz-1995) saptamasını yapıyor. 'Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu'nun (ICFTU) Genel sekreteri Bill Jordan, "19 yüzyıl kapitalizmine geri dönüşü temsil eden eğilimin" öne çıktığını ve "işçilerin ve emeğin eskisi gibi pazar yerinde satın alınacak meta olarak görüldüğü"ne dikkat çekiyor.

"YDD" ile "Tarihin Sonu"nu ilan edenler, "Bilgi Toplumu" tezleriyle "işçi sınıfının" bittiğini iddia ediyor. "İddialar" ne kadar gerçekçi?.. Nihayetinde kapitalizm küreselleşirken, işçi sınıfı da küresel bir yapılanma ihtiyacının sancılarını çekmekte. "YDD" ile sermaye küreselleşirken, "ulusal sınırlar" içine hapsedilmiş işçi sınıfı tarihsel misyonu ve güncel konumlanışı arasındaki paradoksu yaşamakta. Burada bir kırılma söz konusu: Kırılma, "geçiş süreci"nin konjonktürel görüngüsüdür.

Ama bir diğer yandan da gidişatın yönü, Marksist literatürün "kolektif işçi" ve "global işçi" kavramlarını gerçeklemekte. "Marx'ın Kapital'de emek sürecinin kooperatif yapısını incelediği bölümde, kolektif işçi yanı sıra 'global işçi' (gesamtarbeiter) deyimini kullanması rastlantı değildir. Mühendis, teknolog, yönetici, vb. grupları içeren 'global işçi', nihai ürünün gerçekleşmesi için zorunlu olan emeği tanımlayan kavram niteliğindedir. (...) Marx'ın kolektif işçi ile eş zamanlı kullandığı, bunun dışında ayrıntılı olarak tanımladığı global işçi, aslında günümüz işçi sınıfının çelişkili ve eklektik yapısını çok iyi yansıtan bir kavramdır. Bu konuda daha öteye giderek çağdaş sınıf sorunsalının, herşeyden önce 'kolektif işçinin' ya da 'global işçinin' dinamik bir tanımını vermekten ibaret olduğu söylenebilir. (..) Birbirine bağımlı olarak çalışan pek çok uzmanlaşmış işçinin bir bileşkesini oluşturan kolektif işçi, yaptığı işten (kafa ya da kol işinden) bağımsız olarak emek sürecinin zorunlu unsuru durumunda olan, başka bir deyişle onun katkısı olmaksızın üretimin gerçekleşmediği toplumsal olarak birleşik emek gücünü niteler. (...) Teknisyen, mühendis, araştırmacı gibi yarı bağımsız nitelikli işgücü"nü (Tülin Öngen, Prometheus'un Sönmeyen Ateşi, s.265, 184) işçi sıfı içinde değerlendirmek gerekiyor.

Endüstriyel "kol emeği"ni, hizmet sektörü ile "kafa emeği"ni özdeşleştirmek doğru olmaz. İşçi sınıfını sanayi proletaryasıyla sınırlamak da, artık saçmalaşmış bir kategorizasyondur. Üretken ve üretken olmayan emek ayrımının sınıf konumunu belirlemediği unutulmamalı. Kapsamı genişleyen işçi sınıfının mücadelesi, her zamankinden de enternasyonalist olması gereken bir kesitten geçiyor.

İşçi sınıfı sermaye cephesinin yoğun saldırısı altında. Sendikalara yönelik saldırılarının dozajı

da artmakta. Kuzey'in saldırıları karşısında işçi sınıfı ve emekçilerin taleplerini karşılayabilecek yanıt, toplumsal hareket sendikacılığında şekillenmekte. Toplumsal hareket sendikacılığı, işçilerin gündelik çalışma koşulları, ücret ve çalışma yaşamına ilişkin mücadelenin, ülkenin içinde bulunduğu toplumsal-politik durumla doğrudan bağlantılı kabulünden yola çıkar. Bu kabul, işçilerin durumunu iyileştirmek için verilecek mücadelenin, işyerleri içindeki egemenlik ilişkileriyle olduğu kadar, ülke çapındaki koşullarla da ilişkilendirilmesini zorunlu kılar. "Toplumsal hareket sendikacılığı" kavramı, sadece geleneksel terminolojiden değil, geleneksel pratikten de ayrışıyor. Sadece farklı bir sendika modeli değil, fakat işçi sınıfının rolü ve toplumsal dönüşüm içindeki örgütsel konumuna ilişkin farklı bir yaklaşım da söz konusu. Bir anlamda bu yeni kavram, yeni bir toplumsal hareketi ve yeni bir sendika biçimini ifade ediyor: Toplumsal hareket sendikacılığı"nın ana karakteri hakkında şunlar söylenebilir: (a) Örgütsel olarak geleneksel ekonomi,siyaset ayırımı aşılmaktadır; (b) toplumsal hareketlerle yapısal/örgütsel ittifaklara gidilmektedir; (c) devlete karşı ulusal çaplı mücadele kampanyaları düzenlemektedir" (M.Beşeli, M. Özuğurlu, Mürekkep, Kış-Bahar, 95, s.27).

"Marx, 'işçiler tarafından emek güçlerinin değerinin korunması amacıyla kurulmuş güvenlik toplulukları' olarak tanımladığı (...) sendikaların modern endüstride tümüyle 'malın parça değerini koruma amacına yönelik örgütler' durumuna geldiğini yazarken (...), gerçekte siyasal mücadeleden kopan sendikal politikaların eksikliğine işaret etmektedir" (Tülin Öngen, Prometheus'un Sönmeyen Ateşi, s.246, 247). Bu yüzden toplumsal hareket sendikacılığı, devletten ve sermayeden bağımsız militan bir çizgiyi temel varlık ilkesi haline getirir. Kitlesel bir demokratik işçi örgütü olması nedeniyle sendikal eğitimi, üyelerinin toplumsal konular ve devlet iktidarına ilişkin aktif ilgisinin yaratılacağı politik bir eğitim olarak kavrar.

Özetle, "Bilgi Toplumu" söylencelerinin "bittiğini" iddia ettiği işçi sınıfı açısından unutulmamalı: "Sınıf'ın kendisi bir 'şey' değil, bir oluşumdur; kendisini soyut bir biçimde veya yalnız başına alındığında tanımlayan, ancak diğer sınıflarla ilişkileri açısından tanımlanabilen, çoğu kez kendine kurumsal ifade biçimleri bulabilen bir oluşumdur." (E.P. Thompson, Teorinin Sefaleti)

1- 'Dünya Nüfus Konferansı'na göre, dünyada bir milyar insan günde bir dolarla yaşamaya çalışıyor; iki milyar insanın temiz suyu yok; her on çocuktan biri 1 yaşına gelmeden ölüyor; her yıl 500 hamile kadın ve 3 milyon bebek doğumun ilk haftasında ölüyor; dünyada 500 milyon işsiz var; her yıl 40-50 milyon hektar yağmur ormanı yok oluyor; 2025 yılında dünya nüfusu 8.5 milyara ulaşacak ve bu nüfusun yüzde 84'ü Güney'de olacak.

2- "YDD" tablosuna yaslanan Peter F. Drucker, 'Değişim Çağının Yönetimi" adlı yapıtında, "bu yüzyılın kanıtladığı bir şey varsa, o da politikacının boşa olduğudur" derken, insanların apolitikleşmesine çağrı çıkıyor.

3- Aslı sorulursa her vazgeçiş, Prévert'in, hazan mevsiminin "Ölü Yapraklar" şiirini anımsatır!.. Tıpkı Marx'tan utangaçça vazgeçerek kategorize edip işlevsizleştirenler gibi!.. Marx'ın düşüncesi, "niyete" göre "tashih" edilemez. Edilirse de Marksizm olmaz...

Guy Sorman'ın "işe yaramaz" diye nitelediği Marx'a yöneltilen "liberal-demokrat eleştiri", paranoyak vazgeçişleri pazarlar. Çoğumuz (bıkmak pahasına!) yığınla Marx eleştirileri okuduk. Tanır, biliriz... "Marx eleştirisi", vazgeçen için "rüştünü ısbat" komedisidir. En sonuncusu Marx'ın, 'London School of Economics (LSE)'te, "insanlığa karşı suç işlediği" gerekçesiyle "yargılanma"sıydı (Cumhuriyet, 10 Temmuz 1995, s.18)

Çağımız, Marx'ı bir kez daha doğrulayıp güncelleştirirken; "III. Marx" arayışları ya da "Marx eleştirileri"de neyin nesidir?.. Liberal "objektiflik ve tarafsızlık" adına devreye sokulan Marx eleştirilerinin unutmaması gerek: "Aynı" anda, "farklı" cepheden olaya "bakmak" iddiasındaki liberal bakış, aslında taraflı ve tüketici tutarsızlıklardan muzdariptir. Saf tutmayan "tarafsız" bakış yoktur ve olamaz...

Marx eleştirilerine verilecek en iyi yanıt, "ulus-devlet ideolojisinden, yüksek teknoloji dünyasına..." (Canan Barlas, Milliyet, 30 Eylül 1995, s.19) spotlarıyla pazarlanan neo-liberal düşüncenin, gezegenimizdeki vukuatını sergilemektir. Gerçekten, liberalizm insanlığa ne vermiştir?.. Neo-liberal saldırının "YDD" boyutu insanlığa ne vaat etmektedir?.. Liberalizmin ve Marx'ın öngörüleri meydandadır... Gerçekler de.!..

4- Örneğin 'Alman Hıristiyan Demokrat Partisi (CDU)' Parlamento Grubu Dışişleri sözcüsü Karl Lammers, mevcut sistem ve mekanizmaların "soğuk savaş" döneminin ihtiyaçlarına göre belirlendiği ve yenisinin kurulması gerekliliğinin altını çizip "yeni bir güvenlik mimarisi, 'güvenlik herkese aynı uygulanmalıdır' prensibine göre oluşturulmalıdır. (...) İdeal olan, güvenlik politikaları konusunda da birlikte hareket eden AB ile ABD'nin müttefik olabilecekleri yeni bir NATO. Fakat bunun için Batı Avrupa Birliği (BAB), henüz kendine dahil olmamış AB devletlerini kapsar hale gelmeli ve AB'ye taşımalıdır" diyor.

Almanya Merkez Bankası Bundesbank'ın üst düzey yöneticisi Otmar Issing, 'Der Spiegel'de yayımlanan makalesinde Maastricht'i sorgulayarak, "kalan sınırlı zaman içinde, bu büyük projeyi başarıyla tamamlayarak, uygun koşullarda ortak para birimine geçilip geçilmeyeceğinin" şüpheli olduğunu işaret ediyor (15 Ocak 1995). Fransa'nın önde gelen otomotiv üreticisi Peugeot'nun sözcüsü Jacques Calvet 'Journal du Dimanche'de, "Maastricht Anlaşması'nın öldüğünü" savunup "Avrupalılara komşularıyla nasıl bir birlik istediklerinin yeniden sorulması gerektiğini" öne sürüyor. Maastricht'in, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından önce yapıldığına dikkat çekip Anlaşmanın "artık geçerli olmayacağı"nı kaydediyor.

Öte yandan 'The Economist' dergisi, Almanya-Fransa ilişkilerini "taktis edilen ancak henüz tamamlanmayan" biçiminde tanımlarken; Almanya hedefinin "Avrupalı bir Almanya" değil, "Almanya'nın Avrupası" olduğuna dikkat çekiyor. Oysa Fransa, AB'yi Akdeniz havzasında geliştirmek isterken, Almanya nüfusuna ve Almanya'nın AB'yi Doğu Avrupa'da yaygınlaştırmak istemesine karşı çıkıyor. Ancak, attığı her adımda önüne Almanya engeli dikiliyor. Bu durum, Fransa ve Almanya açısından AB'ni tartışma konusu kılıyor.

5- Gidişat, Marx'ın öngördüğü doğrultuda... Bunun kanıtı gezegenimizin "hal-i pür melali"dir. O halde "Marx eleştiri"leri ya da "III. Marx" arayışları, akıntıya kürek çeken çırpınışlar değilseler nedir?..

Sibel ÖZBUDUN

Hayvanlar II

Anımsanacağı üzre, geçen sayıda insanlığın en eski geçim tarzı olan avcılığa bakmışv e insanlığın belleğinde av hayvanlarının bıraktığı derin izleri ele almıştık. Bu izler öylesine derindi ki, bir yazıya sığdıramamıştık hayvanlara ilişkin inançları.

Şimdi dilerseniz, insanların kültürlerinde hayvana ayırdıkları geniş yeri gözatmayı sürdürelim.

İnsanların yeryüzünde yiyeceklerini üretmeye bilmeden geçirdikleri milyonlarca yıl boyunca avlayabildikleri hayvanlara, toplayabildikleri yenilebilir bitkilere bağımlı yaşadıklarını gördük. Bu bağımlılık insanlarla bitkiler, fazat özellikle de hayvanlar arasında öylesine derin bir bağ oluşturmuştur ki, ilk toplumsal örgütlenme biçimlerinden olan klan, bir bitkiyi, ama özellikle bir hayvanı kendilerine ata kabuleden, bu nedenle de kendilerini akraba sayan insanlardan oluşmaktadır. Klanın ortak atasına "totem" denir; "totem" sözcüğü Kuzey Amerika kıtasında yaşayan Algonkin yerlilerinin dilinden gelmektedir. Bu dildeki söyleyişi, totam, ototeman ya da todaim'dir. 'Totem' sözcüğü Batı dünyasında ilk kez, 1791 yılında John Long adlı bir İngiliz tarafından kullanılmış, bundan sonra da kültür bilimlerinin temel kavramlarından biri haline gelmiştir.

Totemizm'in başlıca özelliklerini şöylece sıralayabiliriz:

Totem ile grup arasındaki duygusal akrabalık bağı, bir başka söyleyişle, aynı atadan gelmiş olma inancı;

Totemin adını, işaretini taşıma;

Aynı totem çevresinde toplananlar arasında birbiriyle evlenme yasağı, yani dıştan evlenme;

- Totem hayvan ya da bitkisini yeme yasağı; bu yasak ancak yılda bir kez, düzenlenen kurban ayiniyle bozulmaktadır. Totem hayvanı, tüm klan üyelerinin katıldığı bir törende belirli usullere göre kurban edilerek hep birlikte yenmektedir.

Totemin grup üyelerine yardımcı olduğu, onları çeşitli tehlikelerden koruduğu inancı.

Klanlar, adlarını genellikle totemlerinden almaktadırlar. Çünkü totemin adının, totemde gerçekte varolan ya da varolduğu sanılan her çeşit yetenek ve özelliği içerdiğine ve bunu klan üyelerine geçirdiğine inanılmaktadır. Bu nedenle totemin adı ve biçimi çeşitli araçlara işlenir. Totemi, yani klanın söylencesel atasını, bununla ilgili simgeleri ve söylenceleri canlandıran oymalı, büyük diremlerin yapılması ve yerlerine dikilmesi ayinsel bir işlemdir. Bu totem direklerine en çok Amerika'nın kuzeybatı kıyılarnıda yaşayan yerlilerle Okyanusya adaları yerlilerinde rastlanmaktadır.

Klan üyeleri, totem hayvanlarının pençesini, tüylerini, kemiklerini üzerlerinde taşır; totemlerinin seslerini, hareketlerini ve yeteneklerini taklit etmeye çalışılar Örneğin, Avustralya'daki kanguru klanları, kangurunun hareketlerini canlandıran danslar yaparlar ayinlerinde. Totemi kurt olan bir klanın üyeleri de törenlerinde kurt postuna bürünerek hayvanın ulumasını ve hareketlerini taklit ederler.

Söz kurttan açılmışken, gelin Türklerde bozkurt inancının kökenlerine inelim birlikte. *Bahaeddin Ögel*, Türk Mitolojisi adlı kitabında M.S. 400 yıllarında Orta Asya'nın güney-batı bozkırlarında yaşayan Moğol kavimlerinin Çin'in batı ve kuzey bölgelerini ele geçirmeye başladığını kaydetmektedir. Çinlilerin bu kavimlere verdikleri isim ise ilginçtir. Çinliler bu insanlara, Çince'de 'küçük böcekler, kötü kurtçuklar' anlamına gelen Juan juan adını verirlermiş. Bir başka görüşe göre de, Çin üzerine akın düzenleyen Moğal-Türki kavimler, yine Çince Tu-kue, yani "Isıran köpek' anlamına gelirmiş. Her durumda, Türkler'e 'kurtluğu' yakıştıran, Çinliler olmalı. Türk kavimlerinden bazılarının kendilerine ata olarak 'kurt'u kabul etmelerine ilişkin ise birkaç söylence vardır Bunlardan pek bilinmeyen ikisine göz atalım:

Sonradan Göktürk ve Uygur devletlerini kuracak olan Orta Asyalı Türki kavimler, ya da yine Çinlilerin verdiği adla *Koa-çı*'lar arasında yaygın bir söylenceye göre, Koa-çı şefinin çok akıllı iki (kimi kaynaklara göre üç) kızı varmış. Bu kızlar o kadar akıllı ve iyi imişler ki, babaları, 'Ben bu kızları nasıl insanlarla evlendirebilirim!' dermiş. 'Bunlar o kadar iyi ki, ancak Tanrılarla evlenebilirler.' Bu kararla şef kızlarını alıp bir tepenin başına götürmüş ve orada bırakmış. Kızlar tepede tanrıyı bekleye dursunlar, aradan epey zaman geçmiş, ne gelen var, ne giden. Sonunda tepede yaşlı bir erkek kurt görünmüş. Kurt tepenin çevresinde döner durumuş, bir türlü de çekip gitmezmiş. Küçük kız bu durumu görünce, ablasına 'işte bu kurt tanrının ta kendisidir," demiş; "ben gidip onunla evleneceğim.' Ablasının bütün ısrarlarına karşın, dediğini yapmış da. Böylelikle Kao-çı halkı bu şefin kızıyla

kurttan türemişler.

Bir de, Tanrı dağları eteklerinde yaşayan Wu-sun'lar için Çin kaynaklarında aktarılan bir söylenceyi izleyelim.

Wu-sun'ların kralına Kun-mo derler. Bu kralın babasının, Hunların batı sınırında küçük bir devleti varmış. Hun hükümdarı, bu Wu-sun kralına saldırmış ve Kun-mo'nun babasını öldürmüş. Kun-mo o sıralar çok küçükmüş. Hun hükümdarı ona kıyamamış. Çöle atılıp kendi yazgısına terkedilmesini buyurmuş. Çocuk çölde emeklerken, üzerinde bir karga dolaşmış ve gagasında tuttuğu eti çocuğa yedirmiş. Az sonra çocuğun etrafında bir dişi kurt belirmiş; çocuğa yaklaşıp memesini ağzına vermiş ve onu emzirdikten sonra yavaşça çekip gitmiş. Bütün bu olup biteni izleyen Hun hükümdarı, çocuğun kutsal bir yavru olduğuna hükmedip yavruyu yanına almış. Çocuk zamanla büyüyerek bir yiğit olmuş. Hükümdar da onu ordularından birine kumandan yapmış. Bir süre sonra da babasının devletini ona vererek Wu-sun krallığına getirmiş.

Göktürk söylencesine göre ise, Göktürklerin ilk ataları Batı Denizi'nin kıyılarında oturmaktaymış. Bir gün düşmanları Lin kavminin saldırısına uğrayarak topu kılıçtan geçirilmiş. Lin'ler yalnız bir çocuğa açımışlar ve onu kol ve bacaklarını kesip çöle atmışlar. Bu sırada bir dişi kurt ortaya çıkıp çocuğu emzirip beslemiş, büyüyünce de kurtla karı-koca hayatı yaşamaya koyulmuşlar. Kurt delikanlıdan gebe kalmış. Ancak Lin'ler çocuğun ve kurdun yaşamakta olduğunu duyunca, üzerlerine savaşçılar salmışlar. Kurt bunu önceden kutsal ruhlardan haber alıp kaçmış, bir dağ üzerindeki bir mağaraya çekilerek on tane erkek çocuk doğurmuş. İşte Göktürk Devleti'ni kurduğuna inanılan A-şi-na ailesi bu çocuklardan birinin soyundan gelirmiş.

Gördüğümüz gibi, eski Türklere ilişkin bozkurt söylenceleri, tipik bir totemcilik kalıntısıdır.

Totem hayvanları zamanla çoktanrılı dinlerin tanrılarına doğru evrilmişler ve bu süreç içinde insancı bir görünüm ve nitelikler kazanmışlardır. Holyteist, yani çoktanrılı dinlerin karmaşık simge sistemlerinde, hem tanrı ve tanrıçanın bir ya da birkaç hayvanla simgelenmesinin nedeni budur. Bunun en somut biçimini antik Grek mitoloji ve sanatında görebiliriz. Örneğin eski Greklerin bekareti, iffeti, ama aynı zamanda bereketi simgeleyen hayvanların koruyucusu, ama avcı tanrıçası Artemis bir ayıyla temsil edilir. Tensel duygular ve aşkın tanrıçası Aphrodite, bir güvercindir, şarap ve esrikliğin tanrısı Dionysos ise kimi zaman keçidir, kimi zaman boğa. Zeus'un karısı, tanrılar konağı Olympos'un patroniçesi Hera'ya "Öküz Gözlü" olarak seslenilir Homeros destanlarında. Çapkın Zeus, ölümlü kadınları elde edebilmek için kılıktan kılığa girer; bazen boğa olur, bazen de kuğu... Aphrodite'in sevdalandığı güzel delikanlı Adonis yaban domuzuyla, denizler tanrısı Poseidon atla özdeşleştirilmiştir.

Hayvanlarla ilişkili inanışlar, totemizmle sınırlı değildir. Gökyüzündeki yıldızların dizilişi ve yıldızlara dayalı bilicilik sanatı, yani astroloji de hayvanlarla yakından ilintilidir. Bunun kökeninin, av sürüleri peşinde çok uzaklara giden yontmataş çağı avcılarının yollarını yıldızlara bakarak bulmalarına dayandığı söylenir. Her durumda, yıldızlar ve hayvanlarla ilintili Amerika yerlilerinin bir öyküsünü aktarmak istiyorum. Belki gökyüzündeki takımyıldızlardan birine neden Büyük Ayı dediğimizi açıklar bu öykü. Algonkian dilini konuşan Muskuakilerden ya da Tilki klanından aktarılmaktadır:

Derler ki, bir zamanlar, çok eskiden, kışın ilk aylarıymış. Bir gece önce kar yağmış ve bu ilk kar, ertesi gün, yerde öylece taptaze duruyormuş. Günün ilk ışıklarıyla birlikte, sabahleyin erkenden üç delikanlı avlanmaya çıkmışlar. Delikanlılardan biri, adı Sıkı Tut olan köpeği yanına almış.

Fundalıklar arasında gezinirken sonunda bir ize rastlamışlar ve onu takip etmeye koyulmuşlar. Sonunda bir ayi ini bulmuşlar.

Bir süre hangisinin içereği gireceğini tartışmalar aralarında, sonunda en büyükleri gönüllü olmuş. Ayıyı bulup, ininden dışarı uğratmak için sopayla dürtmeye koyulmuş. Ayı sonunda avcının elinden kurtulup kendini mağaranın dışına atmış. Avcılar da peşinden. "Bakın" diye bağırmış en gençleri, "bakın ne kadar hızlı gidiyor. Kuzeye doğru, soğukların geldiği yere doğru gidiyor."

Genç avcı, ayıyı çevirip diğerlerine doğru sürmek için hayvanın ardından kuzeye doğru koşup uzaklaşmış. Ortanca avcı 'dikkat!' diye bağırmış. 'İşte geliyor! Doğuya, öğle zamanını geldiği yöne doğru gidiyor.' Ve o da ayıyı çevirmek için hayvanın peşinden doğuya doğru koşup uzaklaşmış.

En büyük avcı, 'Onu görüyorum!' diye haykırmış. 'Batıya, güneşin battığı yere doğru gidiyor. Koşun kardeşler. Gittiği yer işte orası.' O da köpeğiyle birlikte olanca hızıyla batıya doğru koşmaya başlamış.

Genç avcılar ayıyı kovalarken, en büyükleri eğilip şöyle bir bakınmış. 'Ooooo!' diye haykırmış. 'Altımızda Yeryüzü Büyükannemiz var. Bu ayı bizi gökyüzüne doğru götürüyor. Haydi kardeşler, çok geç olmadan dönelim.'

Ama artık vakit çok geçmiş, gökyüzü ayısı onları çok, çok yükseklere çıkarmış. Sonunda avcılar ayıyı yakalayıp öldürmüşler. Akçaağaç ve somak dallarını üstüste yığıp bu yığının üzerinde ayıyı parçalara ayırmışlar. Akçaağaç ve somağın güzün kan kırmızısına dönüşmesinin nedeni buymuş.

Daha sonra ayının başını doğu yönüne atmışlar. Şimdi, kışın, sabahleyin erkenden, tanyeri ağarmadan önce ufkun hemen altında ayı başını andıran bir yıldız kümesi belirir.

Ayının omurga ve belkemiğini de kuzeye fırlatmışlar. Kış ortasında, gece yarısı kuzeye ba-

kacak olursanız, orada yıldızlarla şekillenmiş bu kemikleri görebilirsiniz belki.

Yılın herhangi bir zamanında gökyüzüne bakacak olursanız, bizim Büyük Ayı diye bildiğimiz, kare şeklinde dizilmiş dört parlak yıldız, onların arkasında da üç büyük, parlak ve bir küçük, donuk bir yıldız görürsünüz. Dört yıldız ayıdır, peşindeki yıldızlar ise hâlâ onun peşindeki, Sıkı Tut adlı küçük köpektir. Bunlar yılın her zamanı, yorulmadan gökyüzünde dolaşıp dururlar. Ta ki avcılar gelip ayıyı avlayıncaya değin...

Aktaracağım bir başka söylence de, yine Yontma Taş, yani Paleolitik devrin izlerini taşıyor. Yine Kuzey Amerika yerlileri, bu kez Karaayaklar kabilesine değin bir söylence bu. Geçen yazıyı okuyanlar anımsayacaktır; yontmataş devrinde avlanma tekniklerinden biri, yabanıl hayvan sürülerini yarlardan aşağıya doğru sürerek tüm bir sürüyü öldürmekti. Böylesi şanslı av partileri, topluluğun bir yıllık et gereksinimini karşılamaktaydı.

Kuzey Amerika Karaayakları yakın zaman öncesine değin benzer bir av tekniğiden yararlanmaktaydılar. Ancak, eski bir Karaayak söylencesine göre, bir zamanlar, avcılar herhangi bir nedenden dolayı, başlıca geçim kaynakları olan yabanıl öküzleri yarlardan aşağı süremez olmuşlar. Tam uçurumun eşiğine gelmişken, sürüler, sağa ya da sola yönelip, hafif bir eğimden vadiye iniyor ve güvenle devam ediyorlarmış yollarına. Böylelikle açlıktan kırılma noktasına gelmiş Karaayaklar.

Günlerden bir gün, bir Karaayak kadını, suya gitmişken bir yabanöküzü sürüsüne rastgelmiş ve demiş ki, 'Eğer uçurumdan aşağı atarsanız kendinizi, içinizden biriyle evleneceğim.'

Tabii niyeti ciddi değilmiş kadının, ama az sonra, şaşkınlıkla hayvanların kendilerini yardan aşağıya attıklarını görmüş. Sonra da iri bir boğa, bir sıçrayışta yeniden yarın başına çıkmış ve, 'Gel,' deyip kadını kolundan tutmuş. Kadın korku içinde çırpınıp karşı koymaya çabalarken, verdiği sözü anımsatmış boğa kadına. Kadın, çaresiz, boğanın peşine takılmış.

Karaayaklar yaban öküzlerini öldürüp etlerini parçalamayı tamamladıktan sonra kadının aralarında olmadığını ayrımsamışlar. Babası okunu, sadağını kuşanıp, kızını aramak için yollara düşmüş. Uzun süreli bir yolculuktan sonra, yaban öküzlerinin su içip keyif çattıkları bir çayıra varmış. Yorgun, argın, su başında dinlenirken bir saksağan çıkmış karşısına. Adam yalvar yakar, saksağanı kızını bulmaya ikna etmiş. Saksağan da uçup bulmuş boğanın kızı gizlediği yeri. Boğa koca derin bir uykuya dalmış. Saksağan kıza durumu usulca anlatmış. Boğa az sonra uyanıp karısından su getirmesini istemiş. Kadın koşa koşa su başına inmiş, babasını görmüş. Baba kızını o an geri götürmeyi önermiş; ama kızcağız korkusundan buna yanaşmamış. Sonunda, boğa uykuya dalınca kadıncağızın gizlice kaçmasını kararlaştırmışlar.

Ama boğa suyu içerken, adamın kokusunu almış. Homurdanmış: 'Yakınlarda biri var!'

Kadın, yüreği ağzında, itiraz etmiş. Ama boğa sudan bir yudum daha içip öyle bir geğirmiş ki, tüm yaban öküzleri yerlerinden doğrulup doğruca su başına gitmişler ve adamı çiğneyerek parça parça etmişler. Kızı bunu öğrenince ağlamaya, bağırmaya koyulmuş. 'Ya,' demiş boğa kocası, 'Şimdi babanın yasını tutuyorsun. Belki artık bizi daha iyi anlarsın. Yıllardır analarımızın, babalarımızın senin insanların tarafından yarlardan aşağıya yuvarlanıp öldürüldüğü gördük, yaşadık. Ama yine de sana acıyorum. Bir şans daha tanıyacağım. Eğer babanı diriltebilirsen, o zaman birlikte, halkının yanına dönebilirsiniz.

Kadın bunun üzerine saksağana babasından bir parça bulup kendisine getirmesi için yalvarmış. Saksağan uzun arayışlardan sonra, çamurların arasında, adamın omurgasından bir parça kemik bulup kıza getirmiş.

Kız kemik parçasını toprağa koyup üzerini giysileriyle örtmüş ve bir şarkı söylemeye koyulmuş. Örtü açıldığında, adamın cesedi, tam bir şekilde yatıyormuş toprağın üstünde. Kız cesedi yeniden örtüp şarkısını sürdürmüş. Sonunda adam dipdiri, yattığı yerden doğrulmuş.

Boğa çok şaşırmış bu işe. Arkadaşlarına dönmüş, 'Bugün garip şeyler gördük,' demiş. 'Parça parça ettiğimiz adam, canlandı. Bu insanların kutsal kudretleri çok güçlü.' Sonra da kıza dönmüş.

'Söz verdiğim gibi, gitmene izin vereceğim. Ama bundan önce size dansımızı ve şarkımızı öğreteceğiz. Bunları unutmamalısınız.' Bu dans ve şarkılar, tıpkı adamın dirilişi gibi, öldürülen yaban öküzlerini hayata döndüren büyülü araçlarmış. Ve tüm yaban öküzleri, dansetmeye, şarkı söylemeye başlamışlar.

Sonunda adamla kızı köylerine dönebilmiş. köyün yaşlılar heyeti toplanmış, adam başlarından geçenleri anlatmış; yaban öküzlerinden öğrendiği dansı göstermiş. Şefler birkaç genç erkeğe bu dansın figürlerini öğretmişler hemen. Karayakların İkun-uh'-kah-tsi denen erkekler derneği, böylece kurulmuş. Bunlar, solukyüzlerin 'demir at'larıyla çayırları ortasından bölüp yaban öküzlerini yokedene, yerlileri de topraklarnıdan edip ayak işlerine mahkum kılana dek, ayinleri yönetip, topluluğa karşı işlenen suçları cezalandırmayı sürdürmüşler.

İnsanlığın hayvanlara ilişkin inanışlarına bakışımızın son durağı, kurban olayı olacak. Aslında, geçen sayıda, tanrı saydıkları ayı yavrusunu besleyip büyüten, sonra da onu 'yurduna göndermek' için öldüren Japonya Ainularından sözederken bir bakıma giriş yapmıştık bu konuya.

Tanrı Ammon'a tapan eski Mısırlılar, koçu

kutsal sayarlar ve öldürmekten kaçınırlardı. Ancak, yılda bir kez düzenlenen şenlikte bir koçu boğazlar, derisini yüzer ve tanrının heykeline bu postu büründürürlerdi. Ardından koçun yasını tutar, onu kutsal bir mezara gömerlerdi. Burada belli ki koç, tanrı Ammon'un, kökeni totemizme uzanan ilkel bir canlandırışı, yani kendisidir.

Batı Afrika'da, Fernando Po adasında yaşayan Issapoo yerlileri de kobra yılanını koruyucu ilahları olarak görür, iyilik ve kötülüğün, zenginlik ve yoksulluğun ondan geldiğine inanırlar. Yılda bir kez düzenlenen ayinle hayvan öldürülüp derisi yüzülür ve bir ağaca asılır. Ardından, o yıl doğan çocuklar ağacın altına getiriler yılanın kuyruğuna dokundurulur. Böylelikle çocuğun, kabilenin koruyucu ilahının koruması altına girmesi sağlanır. Türklerin kurban geleneğinde kurban kanının evin erkek çocuğunun alnına sürülmesi de benzer bir inanıştan kaynaklanıyor olsa gerek.

Kurbana, özellikle de konumuz açısından kanlı kurbanlara hem tüm kült ve inanç sistemlerinde rastlanmaktadır. Kurbanlar boğazlanarak öldürüldüğü gibi, yakılarak da yokedilebilir. Böyece göklere doğru yükselen duman, kutsal hayvanın ruhunu yurduna taşıyacaktır. Yılandan boğaya, güvercinden koça, hemen tüm hayvanlar kurban konusu olabilmekteydiler. Örneğin, Trakya'da, her yıl eylül-ekim aylarında başak tanrıçası Demeter ve kızı Persephone adına düzenlenen Eleusis şenliklerinde, meşaleler taşınır ve domuz kurban edilirdi.

Kurban uygulamasının gerisinde yatan düşünce nedir? Antropolog Frazer, insanların tanrı saydıkları hayvanları öldürmesi uygulamasının, bu tanrıların yeniden dirilerek güçlerini tazeleyecekleri inancından kaynaklandığını söylemektedir. Tıpkı kış mevsiminde ölüp baharla birlikte yeniden canlanan toprak gibi. Başka yazarlar, kurbanın temelinde, insan biçiminde tasarlanan kutsal güçleri, ilahların karnını doyurma, onları yatıştırma, bir bakıma onlarla iyi geçinerek ürünün bereketini sürdürmelerini güvence altına alma dürtüsünün yattığını yazarlar. Totemci inançta ise, totem hayvanını yılda bir kez ayinlerle öldürüp ortaklaşa yeme, klanın kendi atalarıyla, yani tarihiyle bütünleşerek kendi kimliğini olumlaması anlamına gelmektedir.

Bu görüşlerden her biri doğrudur. Özünde, milyonlarca yıl boyunca temel besin kaynakları olan hayvanlar insan oğul ve kızlarının belleklerinde öylesine derin izler bırakmıştır ki, onları kimi zaman ata, kimi zaman tanrı saymışlar, kimi zaman da tanrılara kurban etmekten geri durmamışlardır.

Bir kez daha, yazımızın sonuna geldik. Konu, her zaman olduğu gibi yine tükenmedi. Ama hayvanlar konusuna burada bir nokta koyup, gelecek yazıda bir başka konuyu, yine üst yontmataş çağına dek uzanan insanın bereketini, doğurganlığı işleyeceğiz. Konumuz, kadınlar olacak.

İYİ Kİ GÖZLERİN VAR

vurulmuş geceler düşer pencereme
perdelerim kan olur.

çıkınımda ibresi oynak bir pusula
derviş sabrı koynumda
kentsiz haritaların suyu çekilmiş
ırmaklarında
güzellik ararım.

yüreğim ağlayan çocuklar doğurur
en büyük anarşist analardır ülkemde
ayaklanır yorgun çağım/kendini
dağlara vurur.

gelinlik bir kızın gözlerinden öperim
biriktirdiğim gülüşler -çeğizine armağan-
armağan bozguna uğramamış tüm düşlerim
yaşamı sevindirecek kadar.

kimbilir -daha ne kadar sürecek bu öfke-
kentler çığlığından yok olacak uğruların.
duvarlarda ağlamayacak ayçiçeklerinin
kanayan sarısı
(bağışla bizi Van Gogh). Çocuklar,
analar, aşklar.
umudun oyun bozanlığından kimbilir
ne zaman firar edecekler.

Ah! acının başıbozuk atıcısı
kalbim
dinle beni
bükülmüş dudağınla
eskiyen ve örselenmiş
yıllar gibi teslim olma.

ezilmiş bir gülü onarmanın
elbet bir yolu vardır -olmalı-
biliyorum kışkırtan bir yanı var acının
güçlüye inat, iniltisini öldürür
ve damıtır şair ütopyasında imgelerinin
acı da iğdiç edilir.

çıkıyorsun tenimden isyanınla
ve örtbas edilemez asiliğinle
siniyor kokun ezgilere,
Vivaldi'nin yasaklı hüznü:
Dört mevsim bahar
ah! umut! giderken gözlerini teslim aldım.

-iyi ki gözlerin var-

Selma AĞABEYOĞLU

Yalan Bile Bize Ait Olsun

Mehmet Sabit ÇALIŞKAN

Her yazısını dikkatle okuduğumuz sayın Mustafa Bayram Mısır'ın *Burjuva Aydınlanmasının Sonu* (1) adlı yazısını da dikkatle okuduk. Ancak söz konusu ettiğimiz yazı bizde bir eksiklik düşüncesi uyandırdı. Acaba biz mi gereken dikkati göstermedik deyip, elde kalem kağıt yazıyı bir kez daha okuduk. İşte o zaman bizde uyanan "Bu yazıda bir eksiklik" düşüncesinin nedenini bulduk. Sayın Mustafa Bayram Mısır, bizce, sözünü ettiğimiz yazısında yöntem hatası yapmış. Bu yazımızda biz, sayın Mustafa Bayram'ın yazısındaki yöntem hatasını göstermeye çalışacağız. Bizi burada ilgilendiren her ne kadar yöntem hatası ise de, bu yöntem hatasının neden yapıldığıdır? Bu konudaki görüşümüzü de yazımızın sonunda özetle sergileyeceğiz.

Sayın Mustafa Bayram, *Frankfurt Okulu*'nun ünlü iki düşünüründen (Horkheimer Adorno) bir alıntıyla başlıyor yazısına: "Aydınlanma, gelişen düşüncenin en geniş anlamda, başlangıçtan bu yana insanlardan korkuyu kaldırmak ve onları kendilerinin efendisi durumuna getirmek amacını gütmüştür. Aydınlanmanın programı dünyayı gizlerden kurtarmaktı. Ne var ki, tamamen aydınlatılmış yeryüzü muzaffer bir felaketin belirtilerini taşıyor." Bu alıntıdan sonra sayın Mustafa Bayram, bu iki düşünürün *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı eserlerinde "Aydınlanma üzerine birçok tarihi materyalistten daha tutarlı ve zihin açıcı savlar" geliştirdiklerini söylüyor.

Biz, temel konumuza girmeden önce, özetle *Frankfurt Okulu*'nun amacını belirtmek istiyoruz. Bugün kısaca *Frankfurt Okulu* denen bu kurumun tam adı şöyle: *Sosyal Araştırmalar Enstitüsü*. Bir tahıl tüccarının oğlu olan Felix J. Weil'in maddi desteğiyle 1923 yılında kurulan bu Enstitü. Frankurt Üniversitesi'ne bağlı. *Enstitü*'nün temel amacı "Marksizmin teorik temellerini yeniden gözden" (2) geçirmek. Max Horkheimer, Enstitü'nün en yetkili düşünürü sayılıyor. "Horkheimer'in bu denli geniş yetkileri elinde tutmasında güçlü kişiliğinin ve entellektüel yönden çok geniş bir alanda yetkin bir bilim adamı oluşunun da etkileri vardır." Enstitü'nün en yetkili düşünürü sayılan "Horkheimer vulgar Marksistlerin geçmişte idealizmin benzer bir biçimde, maddeciliği mutlak kesinlik (certainity/belirlilik) iddiası taşıyan bir bilgi teorisi derecesine yükseltme eğilmilerinden de hiç hoşlanmamakta idi. Gerçekten de gerçekliği tam olarak açıklayabilen bir materyalist epistemoloji iddiası dünyaya hükmetme ihtirasını körükleyecektir." biçiminde düşünüyordu.

Aydınlanmaya geldikte... Aydınlanma genellikle burjuvazinin tarih sahnesine çıkmasıyla başlatılır. Enstitü, bu görüşe karşı çıkar "Frankfurtçular, 1940'lardan itibaren aydınlanmayı, yükselen burjuvazi olgusunun kültürel alandaki birlikteki değişkeni olarak görmeyip, Batı düşüncesini bir tüm olarak Aydınlanma felsefesinin mirasçısı olarak düşünmeye başlamışlardı. (...) Yıldızı Sönen Akıl'da ise, daha da ileri giderek, "insanın her şeyin üzerinde kendi efendiliğini kurabilmesi gerektiği inancı ve anlayışı (ki Aydınlanmanın özeği de bu olmuştur) Tekvin'in ilk bölümüne varana dek gerilere uzanmaktadır."

Biz bu görüşün üstünde Türkiye'de fazla durulmadığını sanıyoruz. Bilebildiğimiz kadarıyla yalnızca sayın Cengiz Gündoğdu aydınlanmayı Zerdüşt'ten başlatmış ve böylece Batı merkezli aydınlanma düşüncesine karşı çıkmıştır. Yine bilebildiğimiz kadarıyla sayın Gündoğdu aydınlanmayı süreklilik olarak değil, kesintili olarak değerlendirmiştir. Biz sayın Gündoğdu'ya dayanarak ayrıca aydınlanmanın yalnızca kuramda değil, eylemde de aranmasını savunuyoruz.

Frankfurt Okulu, ortadoks marksist anlayışı bir yana bırakmakla kalmıyor, "Marx'ın insan için başlıca kendini gerçekleştirme tarzının çalışma/sav olduğunu söyleyip bunu fazlası ile vurgulaması" Marx'ın Aydınlanma geleneği içinde bir düşünür olduğunu gösteriyor. Horkheimer, "Eğer dünya Marx'ın kafasındaki gibi yapılabilseydi tüm dünyanın (kockoca düşkünler evi" olacağını söylüyor.

Bizce bundan daha önemlisi Frankfurt Okulu'nun "tarihin motoru" konusundaki görüşleri. Bu konuda Okul'un düşüncesini şöyle belirliyor Martin Jay "Frankfurt Okulu üyelerinin düşüncesinin geçirdiği bu değişikliğin en açık ifadesi, Marksist bir kuramın temel taşını oluşturan sınıf çelişkisinin yerine tarihin motorunu bir başka yerde aramaları olmuştur. Tarihin motor gücünü, artık, çok daha kapsamlı bir çelişkide; insan ile doğa arasındaki hem birbirinden ayrı iken hem de içiçe iken sözkonusu çelişkide; başlangıcı kapitalizmden daha önceki dönemlere kadar geriye uzanan ve kapitalizmin sona ermesinden sonra da süreceğe, hatta daha da yoğunlaşacağa benzeyen bu çelişkide aramışlardır."

Horkheimer ile Aderno'ya göre bugün için aklın önerebileceği ve böyle bir mücadeleye yardımcı olabilmek belirli bir praxis biçimi bulunmamaktaydı"

Bütün bunlardan sonra sayın Mustafa Bayram'ın yöntem hatasına gelirsek şunu söyleyebiliriz. Sayın Mısır, *Burjuva Aydınlanmasının Sonu* adlı ya-

zısının omurgasını Herkhimer ile Adorna'nun sözleri üstüne kuruyor. İşte biz bunu yöntem hatası olarak değerlendiriyoruz. Çünkü bu iki düşünürün o sözlerinin anlamı, düşünürlerin aydınlanma tezleriyle sıkı sıkıya ilişkili. Bu tezleri yok sayıp, ya da o tezler için söylenmiş bir sözü alıp, kendi tezimizi pekiştirmek bir yöntem hatasıdır. O kadar ki bu tezlerin sonunda *Frankfurt Okulu*'nun "toplum değiştirmek için önerilmiş bir yöntem, programlamaya" yönelik bir önerisi yoktur. Sözkonusu iki düşünürün düşünce dizgesi içnide, Sayın Bayrım gibi "tarih, tarihsel materyalizmi haksız çıkarmayı henüz başaramadı" demek olası değildir.

Şunu hemen belirtmekte yarar görüyoruz ki, biz sayın Mısır'ın, temel görüşüne, tarihsel materyalizmin haksız çıkmadığına, Marks'ın yaşadığına, burjuva aydınlanmasının sonunun geldiğine karşı çıkmıyoruz. Üstelik bu görüşlere bütünüyle katılıyoruz. Biz aydınlanmayı Tekvin'den başlatan ve tarihin motorunu insan-doğa çelişkisinde gören iki düşünürün sözleriyle bu tezlerin doğrulanamayacağını savlıyoruz. Sayın Mısır'ın yazısında bizi doyurmayan nokta bu yöntem hatası olmuştur. Çünkü biz her düşünürünün sözlerinin, o düşünürün dizgesi içinde anlamlı" olduğuna inanıyoruz.

Yazılarından anladığımız kadarıyla sayın Mısır Nietzsche'den hiç hoşlanmamakta. Ama Horkheimer Nietzsche'ye hayran. Jay, bakınız bu konuda neler söylüyor: "Horkheimer'in Nietzsche'ye duyduğu hayranlık da eşit derecede karmaşık bir hayranlıktır. 1935 yılında Nietzsche'nin gerçek bir burjuva filozofu olduğunu; Nietzsche'nin bireycilik konusunu ısrarla vurgulamış olmasının ve toplumsal sorunlara ilgisizliğinin bunu kanıtladığını ileri sürmüştür. Öte yandan Nietzsche'yi 1930'lardaki irrasyonalistlerle aynı kefeye koymak isteyenlere karşı hiç tereddüt etmeden Nietzsche'yi savunmuştur." Horkhimer için, Nitezsche'yi "birçok tarihi materyalisten daha tutarlı ve zihin açıcı" değerlendirmişti denebilir mi? Çünkü Horkheimer, Nietzsche'yi irrasyonel bulmamış, bu düşünürü eleştirerek değerlendirmiştir. Jay'ın belirttiğine göre Horkheimer, Nietzsche'nin "büyük bir hakikat iman edilmek için değil, eleştirilmek için vardır" sözünü kendi yüreğniden gelen bir ses gibi yakın bir söz saymıştır.

Nietzsche bu açıdan hakikata iman edenler için hep rahatsız edici bir düşünür olmuştur. Çünkü o, "emekçi sınıflara romantik bir gözle bakmaya reddecek bir anlayışa sahip olduğunu göstermiştir." Emekçi sınıfın sistemin ideolojisiyle devrimci konumundan uzaklaştırıldığı bugün bile bu sorun değil midir? Biz bu sorunun romantik bir söylemle çözüleceğini sanmıyoruz.

Bütün bunlardan sonra yazımızın başına dönüp yeniden soruyoruz. Bu yöntem hatası neden yapıldı?

Hemen belirtmek gerekir ki, bundan sonra söyleyeceklerimiz bizi de kapsamaktadır. Biz bu nedeni sorgularken kendimizi dışta bırakmıyoruz. Neden yöntem hatasına düşülüyor derken aklımıza hemen şu geliyor: Biz, felsefi bir gelenekten gelmiyoruz. Felsefi geleneksizlik bizde yöntemsizlik doğuruyor. Niyazi Berkes bunu bir yazısında pek güzel anlatır: "Yeni zaman Batı uygarlığı, ezberciliği söküp atmadan oluşamamıştır. Bizde özellikle hukuk, felsefe, edebiyat, tarih gibi manevi bilimler hâlâ bu ezbercilik geleneğinden kurtulamamıştır. Bir arkadaşımın anlattığına göre, medreseyi bitirdikten sonra hukuku da bitirerek bir ilçeye savcı olarak atanan bir tanıdığı, bir tahkikata gitmiş. Olayın geçtiği yerde mutlaka bir ağaç olması gerektiğini iddia ediyormuş. Meğer hukuk profesörünün buna benzer olayları anlatmak için veridği örnekte nasılsa bir de ağaç bulunuyormuş." (3)

Bizler de düşünce dünyasında mutlaka bir ağaç arıyor... bulamazsak, mutlaka bir ağaç bulup dikiyoruz. Ama o ağacın, o topraklarda yetişip yetişmeyeceğini düşünmüyoruz. Sözgelimi, burjuva aydınlanmasının sonunu kendi geliştirdiğimiz tezlerle gösteremiyoruz. Burjuva aydınlanmasının sonunu, başka bir düşünce dizgesinden alıyoruz. O dizgenin bizim temel görüşlerimize karşı olup olmadığını hiç düşünmüyoruz. Bizce bu tavır, düşünce dünyamızı gitgide yoksullaştırıyor. Çünkü düşünce dünyamız yöntemsiz "nakilcilikten" bir türlü kurtulamıyor. Bütün bunlara karşın kendimizi çok büyük görüyor, burnumuzdan kıl aldırmıyoruz. Bu ortamda düşünce dünyasında arayışlara girenleri de "mutlak hakikatı" bulmuş gibi suçluyoruz.

Dostoyoveski, "Öyle bir yalan söyle ki, o yalan senin olsun" der ve karşı çıkar. Sanırım bizlerin de kendimize ait yalanlar üretmemizin zamanı geldi de geçti bile.

Öyleyse şunu söylebiliriz. Başkalarının başka koşullarda başka amaçlar için bir dizgede dillendirdikleri doğruları aktarıp durmayalım. Çünkü o doğrular, belli bir dizgede belli bir amaç için söylenmiştir. Doğruluk, kendinde şey değildir... ya da istenilen yerde kullanılabilecek tözler değildir. Doğru sav, orda... o dizgede oluşan bir ilişkidir. Çeşitli koşullarda, çeşitli dizgelerde oluşturulan doğrular, o ilişkilerden koparıldıkta doğru olmaktan çıkar. Böyle olmasaydı, tarih boyunca çeşitli düşünürlerin "doğruları"nı yanyana koyarak mutlak doğruyu bulurduk. İlişkili ve yöntemli düşünce alışkanlığımız olmadığı için, eleştireceğimiz bir düşünürün ya da yazarın o dizgede anlamlı olan bir sözü alır, eleştiririz. Ama dizgeyi ya da bir yazıyı eleştirmeyiz. Hiç düşünmeyiz ki, o doğru ya da yanlış ancak o dizgede anlamlıdır. Ama biz anlamı bir töz diye anlarız ve onu nereye koyarsak koyalım doğru anlam olma niteliğini değiştirmeyeceğini sanırız.

Yazımızı şöyle bitiriyoruz: Bir yalan söyleyelim, o yalan bize ait olsun.

(1) Mustafa Bayram Mısır, *Burjuva Aydınlanmasının Sonu*, İnsancıl, Şubat 97, sayı 97.

(2) Martin Jay, *Diyalek İmgelem*, Türkçesi Ünsal Oskay, Ara Yayıncılık, İstanbul 1989. Aksi gösterilmedikçe bütün alıntılar bu yapıttan alınmıştır.

(3) Niyazi Berkes, *Felsefe ve Toplumbilim Yazılan*, Adam Yayınları, İstanbul 1985, sayfa:306

İDEOLOJİLER VE KİMLİKLER

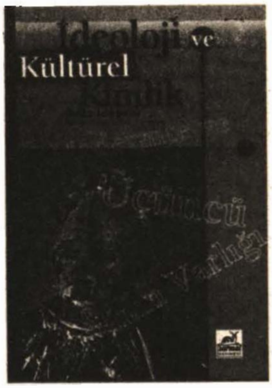

* İdeoloji ve Kültürel Kimlik, Modernite ve Üçüncü Dünyanın Varlığı, Jorge Larrain, Türkçesi: Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayın evi, İstanbul, Ekim 1995, 254 s.

* Siyasal Kimliklerin Oluşumu, Hazırlayan: Ernesto Laclau, Türkçesi: Ahmet Fethi, Sarmal Yayınevi, İstanbul Aralık 1995, 344 s.

Jorge Larrain, çalışmalarını Birmingham Üniversitesi Kültür Bilimleri Bölümü'nde sürdüren Latin Amerika asıllı bir akademisyen. Her ne kadar yazarın yaşamöyküsü verilmemişse de, önsözden anlaşıldığı kadarıyla Larrain'in *İdeoloji Kavramı* ve *Marksizm ve İdeoloji* başlıklı iki çalışması daha bulunuyor. Larrain'in bu ilk eserlerinde sunmuş olduğu ideoloji görüşünü eldeki çalışmada iyice geliştirdiğini, çağdaş yazarlara ve entelektüel akımlara daha fazla gönderme yaptığını, akıldışıcı (irrasyonalist) postyapısalcı postmodernist ideoloji eleştirisi kuramlarını yanıtladığını görüyoruz. Ancak kitabın en önemli özelliği, ideoloji ile ilgili tartışmalarıdır. Avrupai kalıplardan kurtararak küresel bir bağlama taşıması, herşeyden önce Üçüncü Dünyanın varlığını hesaba katmasıdır. Ayrıca kültürel kimlik tartışmalarına belirli bir boyut kazandırmak da amaçlanmıştır.

Larrain üç önemli kavram arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışıyor: ideoloji, akıl ve kültürel kimlik. Schopenhauer'dan postmodernizme kadar, modernizme karşı oluşan düşünce akımlarından türeyen ideoloji kuramlarını da araştırıyor ve eleştirel bir yaklaşımla çözümlüyor. Hem irrasyonal ideoloji teorilerinin sorunlarını, hem Marx'ın teorisini kapsayacak şekilde, evrensel kuramların eksikliklerini değerlendiriyor. Küreselleşme sürecinde kültürel kimliğin kişisel kimlikle ilişkisini saptamak istiyor. Ayrıca, Avrupa'nın 'Üçüncü Dünya'yı özellikle Latin Amerika'yı kavrayış tarzını araştırıyor. Böylece evrensel ve tarihsici kuramlar arasındaki ilişki kuruluyor ve farklı olanın oluşumundaki özgünlükler bulunuyor. Evrensel ve tarihsici (historicıst) kuramlar arasındaki kıyaslama akıl ve ırkçılık arasında değişik ilişkilere de yol açıyor.

Larrain, ideoloji kavramının modernizmin ortaya çıkışı ve araçcı mantığın başarısı bağlamında doğduğu düşüncesiyle başlıyor. Buna göre, en güçlü ideoloji kuramları, akla ve ilerlemeye inanan Marksizm, klasik siyasal iktisat ve Weberyen modernizasyon gibi büyük gelişme kuramları ile gelişenlerdir. Modernizmi temsil eden büyük kuramlar, farkı görmezden gelerek, özeli genele indirgeyerek evrensel olma eğilimi gösterirler. Bu kuramların bazıları, ideoloji kuramı gibi önemli kuramsal katkıları miras olarak bırakmalarına karşın, araçcıl aklın başarılı olamadığı ve evrensel ilerleme şemalarının yeterince çalışmadığı diğer toplumları anlamakta güçlük çekmişlerdir. Bu, sömürgeciliği ve Avrupa'nın dünyanın diğer bölümleri üzerindeki vesayetini onaylamalarına ve zaman zaman da açık bir ırkçılığa saplanmalarına neden olmuştur. Larrain bu konuları klasik siyasal iktisat, Marx ve Hegel'den örnekler vererek ele alıyor.

Larrain'in aktardığına göre; *Dünya Tarih Felsefesi Üzerine Dersler* adlı kitabında Hegel, Güney Amerika'yı "fiziksel ve ruhsal olarak iktidarsız" "hayvanların bile insanlarla aynı kalitesizliği gösterdiği" bir yer olarak tanımlıyor ve bu insanları "açıkça eğitilmek için yetersiz, geri zekalı bireyler" olarak değerlendiriyordu. "Bunların kalitesizliği her yönden, hatta boy pos itibarıyle bile bölgenin her parçasında görülebilir", "örneğin Paraguay'da bir papaz insanların evliliğe ilişkin görevlerini yerine getirmeleri için gece yarısı çan çalıyordu, çan çalmasa insanlar bu işi bile yapmayacaklardı."

Marx'ın Hegel'e ve klasik siyasal iktisada yönelik sistematik eleştirilerinde, onların geri kalmış toplumlara yönelik bakışlarının özgün bir eleştirisinin içerilmemiş olmasını oldukça şaşırtıcı bulan Larrain, tersine, Marx ve Engels'in bir şekilde Avrupa kapitalizminin dünya için üstlendiği misyon konusunda bunlarla aynı fikirleri paylaştıklarını ve tarihsel çözümlemeleri içinde yer yer benzer küçük görmeler bulunduğunu öne sürüyor. Kariyerlerinin ilk dönemlerinde Marx ve Engels geri kalmış ulusların ilerleme adına zorunlu boyun eğişlerine göz yummuşlardır. Engels için Cezayir'in Fransa tarafından fethedilmesi "uygarlığın gelişmesi için önemli ve talihli bir olay"dır, ve "muhteşem Kaliforniya, orada ne yapacağını bilmeyen tembel Meksikalılardan

alındı" ifadesi de bu olayı olumladığını göstermektedir. Marx ve Engels, 1860'dan sonra İrlanda ve Hindistan için geliştirdikleri yeni düşüncelerde sömürgeciliği pozitif olarak değerlendirmekten vazgeçip daha kötümser ve eleştirel bir yaklaşıma yöneldilerse de bu düşünceleri Latin Amerika analizlerinde kullanmamışlardır. Bu, ülkelerin oynayacakları değişik rollerle ilişkilendirilerek yapılmıştır. Örneğin Meksika'nın sömürgeleştirilmesini Kuzey Amerika kapitalizminin ve bölgedeki proleteryanın gelişmesi için gerekli görürken, İrlanda'nın bağımsızlığını da İngiliz proleteryasının gelişimi için kaçınılmaz görmektedir. Her iki olguda da daha gelişkin olan ulusun proleteryasının kurtuluşu önemsenmiştir. Marx ve Engels'in Latin Amerika üzerine yazdıklarını gözden geçiren Larrain, bu ulusların kendi özelliklerine sahip, incelemeye değer varlıklar olarak ele alınmadıklarını görüyor. Örneğin Simon Bolivar'ın biyografisinde Marx, bu Venezuelalı halk kahramanını zavallı, zalim ve korkak bir hain olarak tanımlıyor. Larrain'e göre böylesi bir yaklaşım yalnızca talihsiz olmakla kalmıyor, aynı zamanda Latin Amerika bağımsızlık sürecini, arkasındaki toplumsal güçlerin çözümlemesini yapmadan, bir kişisel ihanet, haset ve korkaklık hikayesine indirgiyor. Meksika'nın 1862'de Fransa'ya karşı kazandığı zaferi kutlarken bile Marx ve Engels muzaffer Meksikalılara "aşağılık insanlar" demekten vazgeçememişlerdi. Marx ve Engels tarafından kullanılan bu küçümseyici ifadeler diğer geri kalmış uluslar ve ülkeler için de geçerlidir: Montenegrinler "sığır hırsızları" diye adlandırılmış, Bedouinler "hırsızlar ulusu" olarak nitelendirilmiş, Çinlilerin ise "ırsi olarak aptal" olduğundan bahsedilmişti.

Bu nasıl açıklanabilir? Birincisi, Hegelci bir etkilenimle, Latin Amerika uluslarının tarihsiz, özerk sivil toplumlar ve istikrarlı devletler kurma yeteneğinden yoksun halklar olarak değerlendirilmesidir İkincisi de, aklın karmaşıklığının düşünsel-araççıl boyuta indirgendiği bir ırkçılık biçiminin paylaşılmasıdır. Bu boyut Avrupanın modernizasyonunda öne çıkmıştı. Hegel ve klasik siyasal iktisatçılar diğer kültürleri yalnızca araççıl aklın etkin kullanımı açısından değerlendirme eğilimi taşıyorlardı. Bu kültürleri özgünlükleri ile ve evrensel akılcı bir hattın eksik bıraktığı oluşumlar olarak göremiyor, kendi kavramlarıyla özel yapılarını açıklayamıyorlardı. Larrain için bu, böylesi kuramların açıkça görülebilen ideolojik özelliklerindendir. Marx'ın, Hegel ve klasik siyasal iktisatçıların eleştirisini yaptığı doğrudur, ancak 19. yüzyılın tipik endişesi olan insanlığın kurtuluşu konusunda onlarla aynı görüşleri paylaşmıştır. Kurtuluş misyonunu başaracak değişik özneler öneren üç yaklaşımın bulunması şaşırtıcı değilir: Hegel'e göre evrensel ruh; klasik iktisatçılara göre, burjuvazi; Marx'a göre proleterya. Kurtuluş isteğinden ve bu misyonu yerine getirecek özne arayışından ayrı olarak, bir başka ortak unsur da bulmak mümkündür: Kurtarıcı özneler tarihsel ve coğrafi olarak 19. yüzyılda ve batı Avrupada bulunmaktadırlar. Avrupamerkezciliğin bir başka yönü ise şu inançtır: Batı Avrupa'daki yeni tarihsel öznelerce öncülük edilen ilerleme bu özneleri asli olarak üstün kılar ve tarihsel misyonlarıyla nihai olarak dünyada üstünlük sağlayacaklardır. Larrain, bu ortak misyon kavrayışının ideolojik olduğunu belirtir. Bu ideoloji önceleri sömürgeciliği onaylamıştır ve hâlâ bu kuramların Üçüncü Dünya toplumlarını anlamakta çektikleri bazı sorunların temelini oluşturmaktadır.

Bizce Larrain'in başarılı bir yanı hem akılcı hem de akıldışıcı ideolojilerin tehlikelerini görebilmesi ve bunları aşmak için bir perspektif arayışına girmesidir. Larrain sözkonusu tehlikeleri şöyle koymuştu: Eğer akılcı kuramlar budun bencilliği (diğerlerine saygı duymamak), erk tekelciliği (totalitarianism) (farklılığa saygı duymamak), evrenselcilik (yerel olanın özgünlüklerine saygı duymamak), ve ahistorizm (tarihsel ve geçici özelliklere saygı duymamak) tehlikelerini barındırıyorsa, tarihsicilik de ırkçı çoğulculuk (farklılıkları abartmak), mutlakçılık (kültürel kimliği değişmez bir olgu olarak ele almak), görecilik (doğruya ulaşmanın imkansızlaşması) ve akıldışıcılık (akla saldırı) tehlikelerini barındırmaktadır.

Larrain üzerinde çalışacağı ideoloji kavramını, Marx'ın yaklaşımından yola çıkarak, daha geniş bir alanda, sınıf uzlaşmazlıkları dışında, kapitalist sistemin çıkarları doğrultusunda maskelenmiş, üstü örtülmüş ırkçılık ve sömürgecilik gibi çelişkileri de dikkate alacak bir ideoloji olarak ortaya koyuyor.

Kitap, akla yönelik çeşitli saldırıların felsefi ve siyasi yönlerini irdeliyor ve Althusserci okulun gelişmesi ve çözülmesi üzerine de belirleyici bölümler içeriyor. Son olarak Habermas'ı tartışıyor ve kültürel kimlik kavramının çözümlenmesiyle kapanıyor. Modernizmin başlangıcından bu yana kültürel kimlikleri nasıl biçimlendirdiğini gösteren küreselleşme konusu tartışmanın can alıcı noktası durumuna geliyor. Merkez çevre ayrımı önemli bir rol oynuyor. Aynı zamanda kimliğin, çerçevesi iyi çizilmiş ve evrensel olarak kabul edilmiş sınırlara sahp algılanışına karşı uyarıları içeriyor. Yani kimliğin tek biçimli olmak yerine, benimsedikleri veya reddettikleri özelliklerde çok seçici davranan değişik toplumsal grupların görünüşleri doğrultusunda, daima değişik biçimler aldığını savunuyor.

Bizce Larrain'in kimlik tartışmalarına uyguladığı dikkate değer bir yaklaşım da şudur: kimliğin, yalnızca geçmişten gelen bir yapı olarak değil, Habermas'ın önerdiği gibi bir *proje* olarak kavranması.

Kimlikler sorununu tartışan bir diğer çalışma da Laclau'nun hazırladığı Siyasal Kimliklerin Oluşumu. Laclau belirli bir yönsemeyi öne çıkarmaktan çok ele alınacak temayı çizmeye çalışmış.

Buna göre, postmodern denilen toplumlarda, hem büyük tarihsel aktörlerin hem de geçmişte bir bütün olarak toplum için anlamlı kararların alındığı merkezi kamusal alanların bir gerilemesi

sözkonusudur. Fakat aynı zamanda, partikülarist bir siyasal kimlikler çoğalmasına yol açan geniş toplumsal alanların siyasallaşması da söz konusudur. Klasik siyasal çerçevelerden kurtulan ve bu yolla siyasal pratiğe ve siyasal teoriye yeni itirazlar yönelten yeni bir özneler çoğulluğu ortaya çıkmıştır. Çağdaş dünyada siyasal kimliklerin çoğalması ana gündemdir.

Kitabın başlangıcı, Ocak 1989'da Essex Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bir atelye çalışmasına dayanır. Kitaptaki yazılar genelde bu toplantıya sunulan yazıların gözden geçirilmiş şeklidir. Sözkonusu yazılar ve başlıkları şöyle: "Aralığı Kapatmak: Siyasetin Öznesi" Ernesto Laclau Lilian Zac, "Kimlik ve Kimlik Değişiklikleri: Bir İdeoloji Teorisi Olarak Hegel'in 'Öz Mantığı'" Slavoj Zizek, "Evet Mutlaka: Bir Yazı Kaleminden Farklı" Rodolphe Gasché, "Özgürlüğün Sınırında Eşitlik" Claudia Hilb, "Toplumsal Belirsizlik ve Apartheid'in Krizi" Aletta J. Norval, "Bir Sözcükler Ülkesi': Filistin Ulusu'nu Sürgün Konumundan Kavramak" Glenn Bowman, "Direniş Rastafari ve 'Yeni Toplumsal Hareketler'de Özcülüğün Belirsizlikleri" Anna Marie Smith, "Kimlik Krizi ve Eski Yugoslavya'da Yeni Hegemonya Mücadelesi" Renata Salecl, "Yeşil Eşik" Zoltan Szankay, "Zamanın Göstergesi: Dokuzuncu Haçlı Seferinde Savaşan Kafirler ve Zındıklar" Bobby Sayyid.

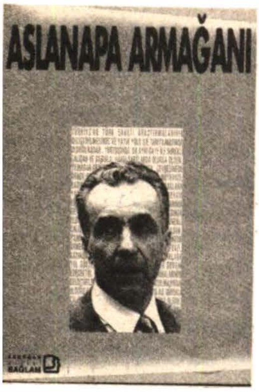

Aslanapa Armağanı, Hazırlayanlar: Selçuk Mülayim, Zeki Sönmez, Ara Altun, Bağlam Yayınları, Eylül 1996, 304 s.

Ünlü Türk Sanatı Tarihçisi, uzun zamandır Türk Sanatı Araştırmacıları için "ilk bakılacak kaynak" ünvanını taşıyan Prof. Dr. Oktay Aslanapa için bir armağan kitap. Türkiye'de üniversiter düzeyde sanat tarihi disiplinine büyük katkıları olan Oktay Aslanapa anısına hazırlanan bu eserde çeşitli sanat tarihçilerimizin ayrıntılı çalışmalarını birarada bulmak mümkün.

Bu ilgi çekici yazılar ve yazarları şöyle: Ara Altun "Prof. Oktay Aslanapa ve Türk Sanatı Araştırmalarına Katkıları", Ali Alpaslan "İslam Dünyasında Kadın Hattatlar", H.Örcün Barışta "Anadolu'dan Bazı Kuş Evleri", Filiz Çağman-Zeren Tanındı "Osmanlı-Safevi İlişkileri (1578-1612) Çerçevesinde Topkapı Sarayı Müzesi Resmi El Yazmalarına Bakış", Halil Çal "Eski Eserlerin Tescilinde Devlet Birey İlişkisi", Ahmet Vefa Çobanoğlu "Mimar Ağa Mescidi", Yıldız Demiriz "Topkapı Kütüphanesi'ndeki Y.1122 Sayılı Kur'an-ı Kerim ve Kitap Süslemelerinde Rokoko Hakkında Notlar", Selda Ertuğrul "Aydın Ortaklar-Tekinköy Çerkez Musa Bey Camii" A.Fulya Eruz "Osmanlı Sanatının Gizli Tualleri: İşlemeler ve Tarihi Gelişim Çizgisindeki Yerleri", Semavi Eyice "Fatih Külliyesinin Kaybolmuş bir Parçası: Çukurhamam", Hamza Gündoğdu "İshak Paşa sarayı Restorasyonunda Son Durum", Haşim Karpuz "Konya Dokuzun Hanı'nda Yapılan Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", Selçuk Mülayim "Tarih Kitabeli Bir Mukarnas Başlık", Mehmet Önder "Konya'da Karatay Medresesi Portali Kitabeleri", Nermin Sinemoğlu "Onyedinci Yüzyılın İlk Çeyreğine Tarihlenen Bir Osmanlı Kıyafet Albümü", Neslihan Sönmez "Osmanlı Mimarlığında Yapı ve Malzeme Terminolojisi Üzerine Bir Deneme", Zeki Sönmez "Türk Sanatında İtalyan Ressamlar ve Etkileri", Baha Tanman "Hekimoğlu Ali Paşa Camiine İlişkin Bazı Gözlemler", Orhan Cezmi Tuncer "Anadoluda Türk Yapı Sanatıyla İlgili Yaşayan Bazı Sözcükler", Abdüsselam Uluçam "Eski Erciş Çelebibağı Mezarlığı'nda Bulunan Üç Mezar Anıtı Hakkında", İ.Aydın Yüksel "Çatalca-Kalfa Köyünde Şeyh Sinan Camii ve Külliyesi"

Olağandışı Yaşamlar, James L.Gould Carol L. Gould, çev. Feryal Halatçı, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, Aralık 1996, 236 s.

Çok çeşitli örneklerle, resimlerle ve çizimlerle süslü bu kitap, yaşamın zor bir doğumla dünyaya gelişini ve ilk bakışta canlılar için konuksever olmayan nişleri işgal etmesini anlatıyor. Antarktikin karanlık ve buz gibi sularında balıkların yaşamlarını nasıl sürdürebildiklerini, kuzey kışlarında kelebeklerin karlar arasında nasıl beslenip, uçup, çiftleşebildiklerini gösteriyor. Fotosentez için gerekli ışığın sızamadığı ve hidrojen sülfür derişiminin hücresel metabolizmanın pil yükleyicileri için zehirleyicilik sınırlarının çok üstünde olduğu derin denizlerdeki kaynar volkanik ağızlarda yaşamın nasıl sürdürüldüğünü keşfettiriyor. Bazı hayvanların nasıl olup da zehirli bitkilerle beslenebildiğini ve bazı bitkilerin azotça ve fosforca fakir ortamlarda nasıl rolleri tersine çevirip hayvanları yediklerini gösteriyor. Son olarak da, en tehlikeli ve korkutucu dünyaya göz atıyor: Yaşamını sürdürebilmek için tümüyle konakçısına bağlı, tüm savunmaları yenebilen ve hatta kendi çıkarına kullanabilen asalağın dünyası.

Bu örnekler ayrıca, doğal seçilimin kör, pragmatik ve olağanüstü yaratıcı doğasını görebilmemize olanak tanıyor denilebilir.

Carl Sandburg'dan Şiirler

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Amerikan şiirinde büyük bir "rönesans" olmuştur. 1910-1920 yılları arasında meydana gelen bu akım "Şikago Rönesansı" diye tanınır. Bu şiir akımında Edwin Arlington Robinson, Vachel Lindsay, Robert Frost, Edna St.Vincent Millay ve Carl Sandburg önem kazanmışlardır. Bu dönemin en ilginç yayın organı "Poetry" dergisi olmuştur.

Ünlü Amerikan şairi Carl Sandburg 6 Ocak 1878 tarihinde Galesburg'da doğdu. Yirmi yaşına gelinceye kadar otel mutfaklarında, demir yollarında ve buğday tarlalarında çalışarak geçimini sağladı. Sandburg, şiirlerini ilk olarak 1914 yılında yayınlamağa başladı. İlk şiirleri "Poetry" dergisinde çıktı.

Bir süre devamlı olarak yazdığı Şikago Şiirleri'nde çevresinin renkli sesi duyulur. Yiğit bir sestir bu. Carl Sanburg, çevresini ve birlikte yaşadığı insanları iyi tanır. Şiirlerindeki sadelik ve içtenlik Saroyan'ın öykülerini andırır.

O, daima halktan yana ve halk için yazmıştır şiirlerini. Çoğunlukla toplumsal konuları işlemiştir. Fakir bir aileden gelişinin etkileri, şiirlerinde görülebilir.

Önemli kitapları: Şikago Şiirleri (1916), Duman ve Çelik (1920), Günaydın Amerika (1928), İnsanlar, Evet (1936), Bütün Şiirleri (1950).

Bunlardan başka Sandburg'un bir romanı, çocuklar için yazdığı öyküleri, bir de Lincoln biyografisi vardır.

1951 yılında Carl Sandburg Pulitzer Şiir Ödülü'nü kazanmıştır.

1997 yılının son aylarında Graphis Yayınları arasında çıkacak olan "Kırmızı Kırmızı Bir Güldür Aşkım" adlı Çeviri Şiirler kitabımın Carl Sandburg bölümünden birkaç şiiri "İNSANCIL" dergisi okurlarına sunmaktan mutluluk duyuyorum.

Anıl MERİÇELLİ

Çevirmeni belirtilmeyen şiirleri Anıl Meriçelli Türkçeleştirmiştir.

GÜN IŞIĞINDAN ÖNCE YOLA ÇIKANLARIN KUTSAL TÜRKÜSÜ

Polis ayakkabı satın alır kendine, dikkatle, yavaş yavaş; arabacı eldiven alır, dikkatle, yavaş yavaş; ellerine ve ayaklarına iyi bakarlar; çünkü onlar elleri ve ayaklarıyla yaşarlar.

Sütçü hiç tartışmaz; yalnız başına çalışır ve kimseyle konuşmaz, şehir uykudadır o çalışırken; her gün süt şişelerini bırakır altı yüz kapı önüne, iki yüz merdiven tırmanır her gün; iki beygir arkadaşlık eder sütçüye; o hiç tartışmaz.

Un değirmeninde çalışanlar ve çelik işçileri, küllerin ve maden artıklarının kardeşleridir; ayakkabılarına dolan külleri boşaltırlar işten sonra; pantolonlarının diz kapağındaki yanıkları yamatırlar eşlerine; boyunlarını ve kulaklarını is kaplamıştır; boyunlarını ve kulaklarını temizlemeğe uğraşırlar; küllerin ve maden artıklarının kardeşleridir onlar.

DEĞİŞİM

Denizin kumu kırmızıya dönüşür
Gün batımının ulaştığı ve ürperdiği yerde.
Denizin kumu sarıya dönüşür
Ay ışığının eğrilip titreştiği yerde.

ANNA'NIN ARDINDAN

Göğsünün üzerinde kavuşturun ellerini,
Bacaklarını biraz daha düzeltin.
Ve arabayı çağırın eve götürmesi için.
Annesi ağlayacaktır biraz, kız kardeşleri
erkek kardeşleri de ağlayacaktır.
Anna'dan başka hepsi kurtuldular, fabrika
kızlarından atlayamayan, şanssız tek
kişi oydu, yangın çıktığı zaman.
İşte Tanrı'nın eli ve yangın merdivenlerinin
eksikliği.

CLARK STREET KÖPRÜSÜ

Ayakların tozu toprağı
Ve tekerleklerin tozu,
Giden insanlar ve vagonlar
Gün boyunca tekerlekler ve ayaklar.

Şimdi...
yalnız yıldızlar ve puslu bir hava
Yalnız bir polis,
İki kabare dansçısı,
Yine yıldızlar ve puslu bir hava.
Ayaklar ve tekerlekler yok artık,
Toz yok, vagonlar yok.

Dolarların sesi
Ve kan damlaları

Kırılmış kalplerin sesi,
Şarkı söyleyen, şarkı söyleyen sesler
... Şarkı söyleyen gümüş sesler
Yıldızlardan daha yumuşak,
Sisten daha yumuşak.

GENÇ DENİZ

Hiçbir zaman durgun değildir deniz.
Kıyıya vurur
Genç bir yürek gibi, iz sürerken,
Huzursuzdur.

Deniz konuşur
Ancak fırtınalı yürekler anlar
Ne dediğini.
O, yüzüdür
konuşan hoyrat bir ananın.

Gençtir deniz.
Bir tek fırtına yeter
Kırçıllığını ve yaşını özgür bırakmaya.
Duyarım umursamaz gülüşünü.

Denize tutkundur
Bağlı kalanlar ona
Ve bilirler öleceklerini
Tuzu altında.

Bırakın genç olan gelsin
Diye söylenir deniz.
Bırakın öpsün yüzümü
Ve duysun beni.
En son sözcüğüm ben
Söylerim fırtınaların
Ve yıldızların nerden geldiğini

Türkçesi/ Anıl Meriçelli-Ahmet Necdet

GÜZ DOLUNAYININ ALTINDA

Güz dolunayının altında,
Yumuşak gümüş damlalar
Düşerken pırıltıyla
Bahçe gecelerine,
Ölüm, o kül rengi alaycı,
Gelir ve fısıldar sana,
Seni hatırlayan
Güzel bir arkadaş gibi.

Yaz güllerinin altında,
Göz alan kızıllık
Gizlenirken alaca karanlığında
Yabanıl kırmızı yaprakların,
Aşk, küçücük elleriyle,
Gelir ve dokunur sana
Binlerce anıyla
Güzel ve yanıtlanamaz
Sorular sorar sana.

Türkçesi/ Anıl Meriçelli-Eray Canberk

Afşar TİMUÇİN

FELSEFE BİR SEVİNÇTİR

2.Baskı

"Timuçin, ele aldığı konuları tarihsel ve toplumsal boyutları içinde inceliyor; yeri geldikçe sorunun günümüz sorunları ile olan bağlarını ve ilişkilerini gözden geçiriyor ve düşünme sürecinin insanı nasıl gizil bir mutluluğa sürüklemekte olduğunun altını çiziyor. "Felsefe Bir Sevinçtir" insanın düşünme serüvenine ayaküstü bir gözatmanın ötesinde, onu düşünmenin hazzını anımsatan ve öğreten bir kitap. Doygun bir düşünce kitabı"

Zühtü Bayar/Kitap Gazetesi, Mart 1997

"Afşar Timuçin'i yıllardır tanırım. Hem kendisini hem de ürettiği yapıtları ilgiyle izlemekteyim. (...) belli bir kültür birikimi olanların, rahatlıkla anlayacağı bir dille anlatmayı bilir. (...) Evet felsefe bir sevinçtir."

Yılmaz Elmas/Berfin-Bahar, Mart 1997

İnsancıl Yayınları
Fiyatı 300.000 TL.

Sedef Dicle YAŞATILAN

Yarası olanlara... (Hepimize!) -

İlk üretim tarihi: Kasım 1995
Son kullanma tarihi: Kasım 2045
5 kg. taş
Reçete ile düşer.
Antihocasal-Antiöğrencisel-Ağrı sokucu
Çoklarının ulaşabildiği yerlerde ve ambalajsız saklayınız.

Beklenmeyen bir etki görüldüğünde doktorcukunuza kafa atınız.

* * *

27. Seans:

Cart kırmızı bir kazak, çimen yeşili bir etek, sidik sarısı bir ceket. Kırmızı fosforlu topuklularla bir ahenk bir ahenk, böğğğ... Tahtayı 200 parmakla tırnaklar, bir tavuk korosunu icabında gırtlaklar gibi bir ses: "Ya herrüüü ya merrüüü!.."

Amfiye hışımla dalışından belliydi doktorcukum. Belliydi toplam 200 adet ağzımızdan artı burnumuzdan getireceği. Efenim, felsefe kızgın bir boğa karşısında bulmakmış kendini. Ya tabanları yağlarmışsın, ya da boğayı arenadan süren sen olurmuşsun iyi mi! Sorduğu o ucubik soruların bombardımanında sıraların içine yumulup öğürürken çoğu, diklenip iki laf edebilenler bir türlü yanıt beğendiremiyordu bu sidikli kontese... Efenim, aklın yolu birmiş de... O bize herkesin *"doğru"* dediğini, değişmeyen hakikati söylermiş de... Medrese hezeyanları bunlar, geleneksel ezberciliğin artıkları. Onun yansımaları, onun uzantıları, onun koşullandırmaları. Hem kürsüdekinde, hem sıradakilerde. Hey titrini çiğ çiğ yediğimin profu!..

Hiç unutmuyorum doktorcukum, hiç unutmuyorum. Yeni girmiştim *"ders"*e. Daha ikinci söz alışımda aynen şöyle ciyakladı bana: "Hey sen bana bak! Öyle ikide bir müdahale edip durma; dersi BEN anlatıyorum; seminer yapmıyoruz burda!" Benim yerimde siz olsaydınız ne karşılık verirdiniz doktorcukum? "Kimse kimsenin yerine geçemez" diyeceksiniz. Ya sizde empati fazlası varsa?.. Hayır, en iyisi hiç açmayın şom ağzınızı. Söz ağacımı baltalamayın. Bırakın zevzeklikle hitabetin gücünü ben birleştireyim tek başıma. Sıkışırsam bilahara bölümdeki hacı hoca takımına danışır,sırf onlarda gözlediklerimle enfes bir seminer bile hazırlarım ilerde. Ya da ordan burdan alıntılarla, çevirilerle bir kitap yazar, imzamı atıp gururla sunarım piyasaya: Lâklâk Öğretileri. Ben o *"hoca"* güruhunun yüce ve asil makamlardan torpilli başkanı olsam -vurdukları çok ama öldürdükleri yok- seçmeli ders koydururdum *"öğğğ* öğrenci"ye: Boş Tenekelerin Olağanüstü Akustiklerinin Etik ve Estetik Bir Kategori Olarak Felsefe Tarihi Metodolojisindeki Yeri.

Neyse; siz yalnızca dinler gibi yapın doktorcukum. Ve bir ilaç yazıp yollayın beni sonunda. Suya yazdıklarımız neden bu denli çok, bu denli yoğun, bu denli içten? Ulaşmak neden bu denli güç insana?.. Çıplakım işte doktorcukum, çıplakım ben. Bir ilaç yazıp yollayın beni sonsuza. Ama sakın sorumlu tutmayın beni ardımda bıraktıklarım ve bırakamadıklarım için. Karşınızdaki bu objeyi dilediğinizce giydiren sizsiniz çünkü. Oysa... Oysa ben kimsenin analiz objesi olarak görülmek istemiyorum anlıyor musunuz! Kimsenin malzemesi, merdiveni, reklam aracı, koltuk değneği, yardakçısı değilim. Bütün dünyaya haykırmak, çığlık çığlığa anlatmak isterdim bunu: İnsanları araç olarak görmeyin! İyi de, anladıklarımız, anlattıklarımız ve alımlananlar birbiriyle örtüşebiliyor mu bakalım! Keşke "obje olarak görülmek istemiyorum" dediğimde ne dediğimi anlayıp anlayamadığımı anlayıp anlayamadığınızı anlayıp anlatabilmenin bir yolu yordamı olsaydı. Hemen bir reçete yazıp verseydiniz böyle acıyla ulumazdım şimdi. Susardım bilgece ve bilgece giderirdim susuzluğumu. O zaman iki gözüm iki renk filtreyle sınırlı kalmazdı. 'Obje' 'suje'yle kucaklaşırdı, 'araç' 'amaç'la... Ve nice hermafroditler doğardı beynimden. Karşıtlar barışırdı o zaman, biri öteki olurdu. Nurlu bir huzur yalapşap yalayıp yıkardı yüzümü. Yıkardı betonarme hüznümü, bilginin yaman esen rüzgarı. Ve dip dalgalarına binip gelen çatışmaların tortusuyla bulanmazdı su. Şeffaf, saydam, ışıklı, aşk dolu yüreğimizle akıp giderdik birbirimizin içinde...

Offf doktorcukum, off! Nietzsche ve Camil Claudel'in son yıllarını hortumunda iç eden o dilötesi boyut, beni de bir gün çeker mi kendine? O eksi ve artı yüklü parçacıkların meydan savaşında, müttefik elektroşokların huzur verici güvencesi ve rahatlığıyla yaşamak sükûnet içinde (!) Bıkıp da berkitilmiş kalesinden suskunluğun, kalem diyerek sarılmak isterken tam kaleme... Hiçliğin yan-

kılanan tınılarına gark olmak. Bitimsiz arayışlarında müzikalitenin, kakofoniye mahkûm umarsız, kaybolmak. Çılgınlığın kızgın yağları boşanırken üstüne, kalenin burcuna asılı kalmak ipe sapa gelmez sözcüklerle... Kopuştur en çok özlenen; kalem değil. Kuşatılmışlığın bilincidir çıkışsızlığın doruğunda yitip giden. Neyi çözümler ki yaratmak? Anlatılmazın demir parmaklıklarını kalemle kesip atabilir misin? Bütünleşebilir misin kendinle, o burca asılı sallanırken boşluğa haykırdığın için. Disharmoniden uzaklaşabilir misin, civarda birilerinin bir takım sesler çalındı kulaklarına diye... Mahkûmuz sağır duvarlar ardında yaşamaya; çünkü dilimizi bilen yok kendi yüreğimizden başka...

Yalan söylüyorlar doktorcukum, yalanla samanla dolduruyorlar içimizi. Eğitimmiş, öğretimmiş,bilgiymiş... Hepsi kılıf bunların, hepsi zarf. Hiç okunmayan, belki de hiç açılmamış mektuplarız gerçekte. Büyük güçlerin insanlıkdışı savaşında ön saflara sürülen piyonlarız. Kimiz,neyiz, ne istiyoruz umurlarında bile değil onların. Bizi tıktıkları okulların ne farkı var işletmelerden, ne farkı var tımarhanelerden, ne farkı var oyuncak fabrikalarından, kıyma öğütme makinalarından, Hadesten... Orda burda her yerde kanımızı emiyorlar. Bu kan emme *"görev"*ini törenle yerine getiriyorlar üstelik. Entelektüel bir ağızla, rasyonel bir pozda. Gerekçelendirilmiş kıyımlar bunlar, kanıksanmış yıkımlar. Faili meçhul katliamların katılımcılarıyla sus pus olmuş tanıkları arasında ne fark var? Bu vampirler çoğun, nedenlerden niçinlerden yalıtılmış yaşıyor doktorcukum. Kendilerinden kaçarak, alışkanlıkların sarkıtına tutunarak. Davranış kalıplarının, değer yargılarının, putlarının altını oyan şahmerdan bir bakıştan yoksunlar. Gibi görünmelerin kurumlarından yağan kurumlarla kararmış, islenmiş, deforme olmuş beyinlerin metastazı, çağın kanserine karşı korunmasız bırakıyor eğitilip öğütülmeye direnen potansiyel kıymaları. Tüm bu sisteme başkaldıran, düşünen, eleştiren özerk öğrenicilerin başarısı yine o ucubik sınav kağıtlarına bakılarak ölçülürken *"başarı"* kavramının içeriği boşaltılmış olmuyor mu, sorarım size. Onların *"başarılı öğrenci"*den anladıkları; üzerine kendi damgalarını kolayca vurabilecekleri balmumundan boş bir enformasyon levhası olmak, onların küçük davalarını, akademik hırslarını yüklenip, egolarını tatmine yarayan, iyi de çeviri yapan birer çömez olmak, onlar gibi anlamadan açıklamak, ezberlemek, nakletmek, onlar gibi kronik peklik çekmek, onlar gibi kitap yüklü eşeklerle aynı rahlelerde dirsek çürütmek, onlar gibi hazırkalıp değerlere kölelik edip millileşmek, normalleşmek, *"normal"* birer leş olarak yetişmek... Sonunda türlü değersizlik duygularının depremini, küçük dağları ben yarattım siz de kimsiniz havalarında kamufle etmeye çalışıp iyiden iyiye sallantıda sabuklamaların gürültüsüyle kafa şişirme ve şişinme tutumunu da yine onların ve gözde öğrencilerinin *"başarı"* hanesine eklemek gerek.

Ah doktorcukum, işitiyor musunuz içimdeki volkanın sesini? Steteskopunuzu alıp kraterimden aşağı şöyle bir uzanmak ister misiniz; yoksa korkutur mu bu sizi? En kolayı duyumsamazdan gelmek, evet!.. Ya ötesi?

Bu ülkede, bu dünyada yaşanan trajedilere kulaklarını tıkayanlar, çürümüş, kokuşmuş bir düzeni korumak uğruna çocukların, gençlerin global harcanışını ancak 5000 watlık kolonlardan işitiyorlar. Oysa asıl mesele; yıkımın, şiddetin, faşizmin aramıza serpiştirilmiş tohumlarını toprak altındayken saptayan mikro ölçeklere duyarlı bir bilinç edinmekte.

Asıl mesele, can evlerindeki paslı bıçakları ve kendindeki sadistlik eğilimlerini fark edebilmekte. İnsan ilişkilerinde her gün yaşanan yaralama olaylarını -bunları kanıksamadan- yeniden görebilmekte ve gösterebilmekte...

Gözlerde dolaşan kurtçukların, beyin kıvrımlarında kaynaşan solucanların, dillerdeki çıngıraklı yılanların terminatörüyüm ben doktorcukum. Delik zamanlarımı, kibarlık ve sempati maskelerinin ardındaki o içi irin dolu çıbanları patlatarak dikiyorum. Nasıl, beğendiniz mi hobimi? İş işten geçmeden siz de en kısa zamanda çevrenizdeki mikroorganizmalardan kurtulmaya bakın. Ama en başta kendinizi dezenfekte edin ve tamamen steril bir yaşam alanı açın... Sonum ne olacak bilmiyorum doktorcukum. Açıklayamadığım bir itkiyle durmadan arınmak arınmak arınmak istiyorum. Bu gidiş nereye dersiniz; hâlâ umut var mı insanlık için? Gelecek kuşaklar acaba nerden ithal edecek *"evrensel değerler"*i; Mars'tan mı, Andromeda'dan mı, yoksa başka bir galaksiden mi, nerden?

Korkuyorum doktorcukum ve bir korkuluk bile yok uçurumla aramda... Şöyle tutunabileceğim bir şeyler olsa, sımsıkı sarılabileceğim... Tanrı'ya yakarmayı bırakalı çok oldu. 14'ündeydim o zamanlar. Tutkulandığım bir dehanın gözlüklerinden bakmaya çalıştığımda dünyaya, ulaşabileceğim en büyük erdemin genel insanlık sevgisi olduğunu görmüştüm. Soyluluğu, saflığı, insan dehasını, bilgeliği koymuştum Tanrı'nın yerine. 14'ündeydim O'nu öldürdüğümde. *"Aile"* denen kanlı çengellerdense çok daha önce kopardım kendimi. Madden değil ama ruhen... Şimdi ben, vernikle cilalanmış kaygan değerlerin ve köhnemiş kurumların ortada bıraktığı bir savaşçıyım. Yaşam denklemini apansız çözüverdiğim o aydınlanma anından beri herşey anlamını yitirdi: Yaşam eşittir oyalanma! Sevgi istiyordum ben oysa, aşk istiyordum! Bir eser yaratarak yaralarımla, umutsuzluğumla, öfkemle, hıncımla, kinimle, nefretimle, tutkularımla, kaygılarımla, arzularımla,

zaaflarımla, harcanmış yıllarımla, bölünmüş benliklerimle yüzleşmek, kendimle bütünleşmek değil! Olağanüstü cevahirler de yumurtlasa, çağları aşan yapıtlar da ortaya koysa bütünleşemez, parça parçadır bir insan... Yaşam kesik kesiktir hep. Bu akış, bu süreklilik olsa olsa bir yanılsama. Süreklileştirilmiş bir denge, dengesizliktir aslında. Sürekli bir ölçülülük ta kendisidir ölçüsüzlüğün. Neden hep aynı ritimde atmaz kalbimiz? Neyi ne dereceye kadar belirleyebiliyor ki istencimiz? *Ölçülü, tutarlı, bütün bütüne nesnel ve her zaman dengeli, "normal"* olan bu varlık idesini kimbilir nasıl, ne zaman, ne amaçla kazıdılar uslara... Ben esnek olmak istiyorum doktorcukum, esnek ve güçlü. Yaşamla dans etmek, değişimlere çarçabuk ve kolayca ayak uydurabilmek istiyorum. Sürünün uydurduğu kalıplar içinde taşlaşıp taşıllaşmak istemiyorum ben. Akmak istiyorum doktorcukum, gönülden gönüle akmak ve aşkta esrimek, arınmak istiyorum. Neden hep duvar örüyorlar, hep set çekiyorlar, kuruyup katılaşıyorlar neden? Neden arı duyguların akışına bırakamıyorlar kendilerini? Kendiliğindenlik ve coşkuyla, çocuksu bir saflıkla pırıl pırıl yaşamak varken; bunca düzen, bunca oyun, bunca yalan, bunca kin, bunca nefret, bunca haset, bunca düşmanlık, bunca saldırı, bunca gözdağı, bunca sömürü, bunca kurnazlık, bunca kan.... Oluk oluk üzerime boşanan bu kan... Gözleri gülüşleri cehennemim oluyor bazan. Cehennemim oluyor güleryüz gösterip arkamdan konuşmaları, ihanetleri... Arkamdan konuştuklarını sezdiğimi sezemiyorlar ve hep yapıyorlar bunu doktorcukum. Bana açıklayabilecekleri şeyleri III. şahıslarla konuşuyorlar. Birlikte eğleniyorlar kimi zaman, ya da örtük bir kinle, öfkeyle anıyorlar adımı. Ne söylersem söyleyeyim tınmıyorlar doktorcukum, iyice sağırlaşmış yürekleri. Tepsi içinde dostluğumu sunuyorum insanlara, almıyorlar. Aldırmıyorlar doktorcukum; çünkü dostluk yaşantı yoluyla açık değil onlara. Ben "*başkası*"yım onların gözünde, rahatsız ve tedirgin eden güvenilmez bir "*yabancı*"yım. Huzurlarını, düzenlerini tehdit eden "*inatçı bir maceracı*" diye bakıyorlar bana. Bunca yanılsama nerden kaynaklanıyor dersiniz doktorcukum? Evet çağ nevroz çağı! Hepimiz ama hepimiz değişen derecelerde de olsa, nevrotiğiz. Güç isteminin, iktidar ilişkilerinin incecik ağları yerleştirilmiş aramıza. Pıtrak pıtrak düşmanlık ve şiddet uzanıyor yürüdüğümüz zeminde. Yaralar kabuk bağlamamışken daha, yeniden yeniden kanırtıyor, aşkın ve dostluğun yolu diye daldığımız diken tarlaları...

Aşkınız karşılıksızsa eğer doktorcukum, mayın tarlasına dönüyor bu kez bastığınız yer. O zaman... İşte o zaman harekete geçmeli içinizdeki volkan. Kızgın magma sonsuzca yükselmeli göğe, o sonsuza ertelenmişe, o erişilmeyene... Senfonik seslerle olmalı patlayışınız ve lâvlarınızla er geç küllenmeli aşkınız. Birgün bu küllerden yeniden doğacaksınız! Çünkü yüreğinizdeki Anka'dır aşk; durmadan şakıyan, kanat çırpan sevgiliye ve er geç kendini yakan... Her âşık biraz da simyacıdır.

Kimileri kurtuluşu geri çekilmekte buluyor doktorcukum, tüm duygulardan el etek çekmekte. Apati tanrısına sığınıyorlar umarsız, "*duygusallığı*" aşağılıyorlar. İnsan "*rasyonel*" bir varlıktır diyenlere, 360 dereceden baktığını iddia edenlere sormak gerek: Ey otomatlar; duygularınız, tutkularınız, coşkularınız gerçekten yok mu sizin? Ne yaptınız böyle kendinize! Nereye gömdünüz canlılığınızı, diriliğinizi? Bedeninizin sıcaklığını neden yok ettiniz? Hep önden koşturuyorsa düşünmeniz, dizginleri tutan ellerinizin soğukluğu tanığıdır ölümünüzün. Düşüncelerinizin dalga boyundan kıyıya vuranlar, öte taraflardan buralara attıklarınız, başkalarının da rezonansa geçip pekâlâ kavradığı şeyler olabilir. Oysa sizi siz yapan nenrin coşkuyla kabaran suları kuruyup gitmişse, yaşamınız hiç de özgün olmayan silik bir imzadan ibarettir. Yaşayamadığınız bir yaşamın içinden ölümsüzlüğe doğru taşabilir misiniz? Kendinizi bazan kapıp koyvermeden kendiniz olabilir misiniz? Yaşamınız sizin değilse yarına, yarının ufkuna kalacak yapıtlar vermeniz hoş bir avuntu belki... Ama ölümsüzlük yolunda kendinizi DİRİ DİRİ GÖMMENİZ, tüm özverili çabalarınızın anlamını hiçe indirmez mi? Yaşayamadığınız için ölümsüzleşmek istiyorsunuz siz. Ne anlamı var bunun söyleyin , ne anlamı var? Ölümsüzlük verilmedi soyumuza, önce YAŞAMAK gerek...

AYKIRI ŞEBBOY

Yaşamın sonlandığı yerde
Başladı yaşama Şebboy.
Kırbaçlaşan soysuzluklara karşıt,
Olabildiğine özgür,
Ve ölüm gibi kararlı.
Onursuzlaşan davranışlarında,
Siyah gül ve lalenin,
Tanrısallaştırdı başkaldırısını,
Ve zeytine işledi doğrularını,
Çekincesiz.
Yüreğinde yivli yobaz kurşunu,
Filizlendiği toprakta yatan
Aykırı ozan gibi.

M.Nejat GACAR

*Şairin **Ölü Kuşlar Ülkesinde Göç** adlı yakında Gerçek Sanat Yayınlarında çıkacak olan kitabından*

Ruşen HAKKI

Post'un Moderni

11 Ocak 1997 Cumartesi

İzmit Sanat Kahvesi'nin bugünkü konuğu şair Ayhan Ergün'dü. Bir toplantıdan yeni dönmüştüm gazeteye, Mahir İrfan Benli geldi, "Sanat Kahvesi'ne gidecek miyiz?" dedi. "Elbette" dedim. Kahvedeki söyleşi saat 15.00'te başlayacaktı, biraz gecikmiştik, varsın olsun, gene kahveye gidip Ayhan Ergün'e merhaba demeliydik... Kahveye vardığımızda, Ayhan Ergün soruları yanıtlıyordu. Uzunca bir masanın başında tanıdık olarak Sanat Kahvesi'nin işletmecisi Sinan Köseoğlu ile öğretmen-şair Mehmet Kılıçoğlu vardı. Az sonra da gene bir öğretmen olan, eleştirmen Fahrettin Demir geldi...

Masanın üstünde Ayhan Ergün'ün Bir Saksılık Dünya (İnsancıl Yayınları) adlı şiir kitapları vardı... Bir saksılık dünyada yaşanan hırgürler, savaşlar, saksı'yı ne kadar etkiliyordu acaba?

Söz, postmodern'den açılınca, herkes bir şeyler söyledi. Kimine göre, postmodern emperyalizmin öne çıkardığı bir akımdı; gerçekçi, toplumcu edebiyata karşı bir kalkandı... kimine göre ise, insanın romandan, öyküden dışlanmasıydı...

Bana gelince... Ben bu "postmodern" denen şeyin ne olduğunu bir türlü anlayamıyordum! Post'u anlıyor, modern'i anlıyor, ama postmodern'i anlayamıyordum. Bir de bunun ne olduğunu Ayhan Ergün'den öğrenmek istedim ve sordum:

"Postun moderni nasıl bir şey acaba?"

Ayhan güldü. Masadakiler de güldü. Ben gene sordum:

"Köylerde, kasabalarda yaygı olarak kullanılan post, kente taşındığında modern post olabilir mi?"

Gene güldüler...

Baktım, herkes gülüyor, ayıp olmasın diye ben de güldüm...

Bu Demlik Başka Demlik

14 Ocak Salı

İzmit Sanat Kahvesi'nin sesi olan 4 sayfalık "Demlik", bu ayın başında 50. sayıya ulaştı. Bu sayıya "50. Dem" başlığı altında iki sayfalık bir de ek konmuş. Bu ekin bir yüzünde Demlik tanıtılırken, öbür yüzünde ise bugüne kadar Demlik'te demleyen şair ve yazarların adları yer alıyor...

"Demlik 50. Sayısında" başlıklı yazıda, Demlik'in "Sanat kahvesi mantığından" çıktığı belirtilerek, amacı da şöyle dile getiriliyor:

"Demlik'in amacı, ürettiğimiz yazın, çizim ve fotoğraflarımızı paylaşmak, ortaklaşmaktı. Bunu başardı mı? Bizce evet. Şöyle geri dönüp Demlikleri karıştırdığımızda, iki yüzün üzerinde farklı insanın ürünleriyle karşılaşırız. Bunların çok büyük bir bölümü Sanat Kahvesi müdavimlerinden oluşuyor..."

Murathan Mungan'dan Turgut Uyar'a, Brecht'ten Halil Cibran'a, Melih Cevdet Anday'dan Metin Altıok'a, Rıfat Ilgaz'dan Nilgün Marmara'ya, Mevlana'dan Hayyam'a, Rilke'den WHY'ye, Çetin Altan'dan Buket Uzuner'e, İhsan Topçu'dan Mahir İrfan Benli'ye, Nazım Hikmet'ten Yılmaz Odabaşı'ya, Sinan Köseoğlu'ndan Murat Kurt'a, Kemal Özer'den Ülkü Tamer'e, Ahmet Arif'ten Cemal Süreya'ya 200'den fazla şair ve yazar görüyoruz Demlik'te.

Demlik'e nice 50. yıllar diliyorum...

Ölü Kuşlar Ülkesinden Göç

15 Ocak Çarşamba

Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde görev yapan Doç. Dr. Nejat Gacar'ın "Ölü Kuşlar Ülkesinden Göç" adlı şiir kitabını okuyorum. (Gerçek Sanat Yayınları). Kitapta yer alan 30 şiiri, kitaplaşmadan önce de okumuş ve düşüncelerimi yazmıştım. Bunlar, kitabın arka kapağında yer aldı. Arka kapakta ayrıca İhsan Topçu ile Mahir İrfan Benli'nin de değerlendirmeleri yer alıyor...

Nejat Gacar'ın şiirlerinde imgenin yeri oldukça geniş. Ama bu imge bolluğu şiiri boğup nefessiz bırakmıyor...

Seviyor, ayrılıklar yaşıyor, öfkeleniyor, anılarını sığınıyor, düşler kuruyor, kaçınılmaz ölümle dalgasını geçiyor, başka dünyalara kanat açıyor Nejat Gacar, ama nereye gitse, yedeğinde bir aşk taşıyor...

Atları Koşturmak

18 Ocak Cumartesi

Gene Sanat Kahvesi'ndeyiz.

Şair Ali Ersin Günçe'yi dinliyoruz...

Ali Ersin'le ilk kez karşılaşıyoruz. Saçları aklaşmış, uzun boylu ve konuşkan bir arkadaş... Daha 18 yaşındayken İnsancıl adlı bir dergi çıkarmış... "İnsancıl" denince Cengiz Gündoğdu'nun kulaklarını çınlatıyoruz... "Şiir Ülkesi" adlı dergiden söz ediyoruz; derginin yakında yeniden çıkacağını söylüyor...

"Güzel Matematik" adlı kitabından şiirler okuyor... Her şeyi matematiğe bağlıyor... Genç arkadaşlar yadırgıyorlar...

Söz matematik üstüne sürüp gidiyor... Altılı Ganyan oynadığını belirtip, bu oyunun da bir matematik olduğunu söylüyor. Sonra cebinden kâğıtlar çıkarıp, "Bakın, bunlar da Sayısal Loto... Bu da bir matematiktir" diyor... Benim böyle meraklarım hiç olmadı. Dahası, piyango bileti bile almam... Ama atları severim. Eğer bulunduğum yerde arkadaşlar televizyondan at yarışlarını izliyorlarsa, ben de izlerim ve o güzelim atların koşması bana heyecan verir... Ve kimi zaman arkadaşlardan biri, "tu ulan burun farkıyla kaybettim" dediğinde gülerim, "sen kaybettin, ben kazandım. Benim at hep birinci gelir" derim ve bunda da bir gerçek payı vardır. Çünkü at yarışlarına para yatırmadığımdan, param cebimde kalır...

Ali Ersin'in gönlünde yatan, Altılı Ganyan'ı ya da Sayısal Loto'yu tek başına bilip yüklüce bir para kazanmaktır...

Bu yüklüce parayla ne yapacağını soruyorum...

Bu parayı kültür, sanat ve edebiyat adına istediğini söylüyor, "Bu parayla gazete çıkarır ya da televizyon kurarım" diyor...

Ali Ersin'e şans diliyorum...

Küba'da Bir Şair

19 Ocak Pazar

Bir ayağı İzmit'te olan Dursun Özden, bugün gene İzmit'teydi... Kocaeli Edebiyatçılar Platformu'nun her ayın üçüncü pazarı Çağdaş Toplum Kitabevi'nde düzenlediği söyleşi ve şiir dinletisi etkinliklerinin bugünkü konuğu Dursun Özden, bize Küba anılarını anlatacak. Fidel Castro'nın 70. yaş günü nedeniyle Küba'da düzenlenen yarışmada "Fidel'in Günlüğü" adlı yazısıyla dereceye giren ve Küba'ya davet edilen Dursun Özden, orada geçirdiği on günün izlenimlerini anlatıyor...

Dursun Özden, Küba halkını, "yoksul, ama mutlu ve onurlu insanlar" olarak tanıtıyor...

Herkesin evi varmış, ne güzel!

Eğitim ve sağlık sorunu yokmuş, ne güzel!

Ortalama ölüm yaşı 76'ymış, ne güzel!

Meydanlarda şairlerin, devrimcilerin heykel ve büstleri varmış, ne güzel!

Paraların üstünde de... Ne güzel!

Ve şaşırmış Dursun Özden!

Neye şaşırmış?

Paraların üstünde ve alanlarda Fidel Castro'nun sıfatının olmayışına şaşırmış! "Yok" diyor, "Fidel'in hiç büstü ve heykeli yok..."

Kübalılar, Türkiye'yi pek tanımıyorlarmış, buna karşılık tanıdıkları iki Türk varmış; Mustafa Kemal ve Nâzım Hikmet...

Eh, bu da bize yeter...

Kara Işıldak

20 Ocak Pazartesi

Bir yazımda, Sedat Umran'ı özlediğimden söz etmiştim.

Çıkıp geldi...

Ama kendisi değil, dördüncü şiir kitabı "Kara Işıldak" çıkıp geldi... Bir de mektup göndermiş, "Çok yakın bir zamanda İzmit'e gelmek istiyorum. Arkadaşları görür, eski günleri anarız" diyoruz... Çalışmalarından söz ediyor... Önümüzdeki aylarda "Meşaleler", "Leke" ve "Kara Işıldak" bir kitap halinde çıkacakmış. İki yılda yazdığı 100 şiirden seçmeler de ayrı bir kitap olarak yayımlanacakmış. Çeviri kitaplarının sayısı da 36'yı bulmuş...

1993 yılında yayımlanan "Kara Işıldak"ı (İz Yayıncılık, 208 sayfa) görmemiştim. "Kara Işıldak", Sedat Umran'ın son 20 yılda yazdığı şiirlerden oluşuyor.

Hep maddenin şiirini yazan Sedat Umran, aşk şiirleri yazmaya başladığında nasıl da sevinmiştim. Nasıl sevinmem? Bir şiirde insan sıcaklığı olmazsa, koparıver kuyruğunu gitsin kertenkele gibi...

Mehmet Fuat'ın Sesini Duymak

22 Ocak Çarşamba

Turgay Fişekçi'nin Cumhuriyet'teki köşesinde "Mehmet Fuat" başlığını görünce, içim "cızz" etti. Sonra yazıyı okuyunca, "ömrüne bereket Memet Fuat" diye söylendim...

Turgay Fişekçi'nin "Memet Fuat" başlıklı yazısının girişi şöyleydi:

"Yılbaşından bir gün önce Memet Fuat hastalandı. Yeni yılın ilk iki haftasını hastanede geçirdi. Şimdi yine evinde, her geçen gün biraz daha iyileşiyor. (...) 30 Aralık günü yayınevine telefon etti. 'Sen şimdi beni, oturmuş kitabımı yazıyorum sanıyorsun değil mi? Değil.bilgisayar başında çalışmak, anıları teybe okuyayım dedim, iki cümle okuyunca soluksuz kalıyorum' dedi. Hay Allah! Ne yapsak diye düşünürken Fethi Naci geldi. 'Dün Memet'le telefonla konuştum. Nasılsın dediğimde hayatımda ilk kez ondan 'çok kötüyüm' dediğini duydum, bir şeyler yapmalı' dedi. Yanımıza bir doktor arkadaşımızı alıp gittik. Oksijen tedavisine gereksinimi olduğunu, hastaneye gitmesi gerektiğini söyledi..."

Turgay Fişekçi, daha sonra şunları yazıyor:

"Masasının üzeri tamamlanmayı bekleyen çalışmalarla dolu:

Bugüne dek dört yüz sayfası yazılan Gölgede Kalan Yıllar'ın son yüz sayfası yazılacak.

'Yaşlı Bir Şaire Mektuplar', şiir örnekleri üstüne yazılacak geniş oylumlu yazılarla sürdürülerek bir şiir kuramı kitabı oluşturulacak.

Bugüne dek ancak içlerinden bir seçmenin yayımlanabildiği, Nâzım'ın Piraye'ye yazdığı bir sandık dolusu mektup yayıma hazırlanacak.

Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi, bir yandan yeni kuşak şairleri içine alacak biçimde, öte yandan kuramsal yazılarla zenginleştirilip geliştirilecek.

'Adam Sanat' dergisi, daha nice güzel yazı ve şiirlerle dolu olarak yayıma hazırlanacak

Ve bütün bu işler yapılırken daha kimbilir ne yazı, kitap, dergi tasarıları doğacak, gelişecek."

Yazıyı okuyup bitirince, bu kez de "Hadi dayan Memet Fuat" diye söylendim... Memet Fuat şimdi evindeydi ve her gün biraz daha iyileşiyordu, ama içimde gene de bir huzursuzluk vardı... Adam Sanat'a telefon ettim, "Turgay Fişekçi orada mı?" diye sordum. Oradaymış. Bağladılar. Konuştuk. "Memet Fuat'ın ev telefonunu verebilir misin?" dedim. Verdi. Memet Fuat'ı aradım. Sesi iyiydi. Sevindim. Sağlık diledim...

Hayatın ve Şiirin Acemisi

1 Şubat Cumartesi

İzmit Sanat Kahvesi'nin şubat ayı etkinlikleri gene şiir, müzik, söyleşi ve imza günleriyle dopdolu. Ocak ayı sonlarına doğru elime geçen etkinlik takviminde İzmit'e gelecek konuk sanatçılar şöyle sıralanıyordu:

1 Şubat -Konuk: Ruhan Mavruk

Konu: Çiçek

15 Şubat - Konuk: Orhan İyiler

Konu: Yeni Dünya Gerçeği

16 Şubat - Şiir ve Türkü Dinletisi

Konuklar Şükrü Erbaş, Ufuk Karakoç

22 Şubat - Konuk Kemal Özer

Saat 15'te Sanat Kahvesi'ne vardığımda, söyleşi masasında, siyah gür saçları adeta başından fışkıran bir genç hanım, Mehmet Kılıçoğlu ve Sinan Köseoğlu'yla sohbet ediyordu. Fotoğrafından tanıdığım kadarıyla, bu hanım hiç de Ruhan Mavruk'a benzemiyordu. Ama yanılmış da olabilirdim...

Yanılmamışım...

O hanım Ruhan Mavruk değil, Çiçek Ayyıldız'mış...

Ruhan Mavruk gelememiş, günün konusu "Çiçek" gelmiş...

Yani, o günün iki konuğu varmış, Ruhan Mavruk ve Çiçek Ayyıldız; ama bir yanlış anlaşılma nedeniyle "konuk", "konu" oluvermiş...

Masanın üzerinde kitaplar duruyor. Kapağında, polislerce dövülerek öldürülen gazeteci Metin Göktepe'nin fotoğrafı var. Kitabın adı da Gülüşü "Metin". Bu, Çiçek ayyıldız'ın ilk kitabıymış ve kitaplardan çoğunu cezaevlerine göndermiş, elinde 50 tane kalmış, kitabın ikinci basımına hazırlanıyormuş...

Metin Göktepe gülüyor...

Neden gülüyor acaba? Dava dosyasının il il dolaşmasına, sanık polislerin tutuklanmayıp görevlerinin başında oluşuna ve ilk duruşmanın gizlice yapılmasına gülüyordur belki de...

Çiçek, ekonomik sıkıntısından söz ediyor; kitabının gönlüne göre çıkmadığını, kimsenin yardımı olmadığını, bu nedenle de kitapta küçük de olsa eksikler bulunduğunu söylüyor; biz de katılıyoruz türkülere... Çiçek, 1984'te arif Sağ Müzik Okulu'na gitmiş; bağlama çalmasını ve nota öğrenmiş. Şiirlerinden besteler de yapıyormuş. Ve kaset çıkarmayı düşünüyormuş...

Sanat Kahvesi'nden ayrılırken baktım, Metin hâlâ gülüyordu...

Sanıklar Üşür-Analar Üşümez

7 Şubat Cuma

Gazeteci Metin Göktepe, İstanbul'da dövülerek öldürülmedi mi? Elbette İstanbul'da polislerce gaddarca dövülerek öldürüldü, ama davası Afyon'da görüldü!

Neden?

Nedeni şu olmalı: Dava İstanbul'da görülse, duruşmayı izleyecek olan binlerce kişi için yeterli büyüklükte salon bulunamayacak... Hadi bulundu, dava bir stadyumda görülüyor diyelim, o zaman da binlerce kişi bir ağızdan, "Dava bir yıldır niye sonuçlandırılmıyor?" diye gürlerse ve sesleri ta Avrupa'da duyulursa ne olur, bu Türkiye adına kocaman bir ayıp olmaz mı?

Ne var ki ikinci duruşmanın Afyon'da olması (ilki İstanbul'da sessiz sedasız savuşturulmuştu!), pek bir şeyi değiştiremedi. Çünkü İstanbul'dan, Ankara'dan, İzmir'den gene yüzlerce insan aktı Afyon'a... Gazeteciler, hukukçular, politikacılar, Afyon'a, Avrupa'dan gelen meslektaşlarıyla buluştular ve duruşmayı birlikte izlediler...

Biz de duruşmayı televizyonlardan izledik...

Olup bitenleri gazetelerde okuduk...

Duruşmanın görüldüğü Afyon Spor Salonu adam almamış... 2500 kişilik salonda avukatlar bile ayakta kalmış; neyse ki sanık 48 polisten hiçbiri duruşmaya gelmediği için, avukatlar ayakta kalmaktan kurtulmuşlar!

Sanık polisler duruşmaya neden gelmiyorlar?

Afyon çok soğukmuş, belki o nedenle gitmemişlerir Afyon'a, yani üşütüp hastalanmamak için!

Sanıklar üşür, analar üşümez...

Metin'in anası Fadime Göktepe de üşümüyor Afyon'un soğuğunda... Trafik kazası geçirmiş, yaralanmış, tedavi görüyor; hekimler, "bu halinle Afyon'a gitmene izin vermiyoruz" diyorlar, ama Fadime Ana dinlemiyor, belki hak yerini bulur diye kalkıp Afyon'a geliyor... Ve bakıyor, herkes orada, ama sanık polisler yok... Neden yok? Üşüyüp hastalanmak bir yana, belki de görevlerinin başından ayrılmak istememişlerdir! Görev aşkı her şeyden üstündür ne de olsa! Aferin adamlara!..

Bugünkü Cumhuriyet'te Ümit Otan'nın "Göktepe Davasından Notlar"ını okuyorum:

"İnsanın içini donduran Afyon'un soğuğu değil, yaşadıklarımızdı... Afyon Atatürk Spor Salonu abluka altındaydı. Vali Ahmet Özyurt, çevre illerden de emniyet gücü istemişti. Konuklar, yavaş yavaş yerlerini alıyordu. Metin'i tanıyanlar, yaşamında hiç görmemiş olanlar, yerli-yabancı gazeteciler, hukukçular, demokratik kitle örgütlerinin tem-

sılcileri, evet herkes oradaydı. Bir tek 'onlar' yoktular, olması gerekenler yoktu... Metin Göktepe'yi 'dayakla öldürmek'ten yargılananlar yoktular.

Mahkeme başkanının duruşmayı açarken söylediği ilk tümce her şeyi açık açık gösteriyordu: 'Boş kalan sanık sandalyeleri alınarak ayakta kalan savunma avukatlarına dağıtılsın..."

Gazeteden başımı kaldırıp arkama yaslanıyorum...

Afyon'daki bembeyaz kar, adaleti geciktirenlerin yüreklerinde bir kara lekeye dönüşüyor...

Bir Yazar ve Bir Ağa

9 Şubat Pazar

Üç ay önce İsveç'e giden dünyaca ünlü yazarımız Yaşar Kemal, Türkiye'ye dönüş yapmış...

Bazıları şaşırmış bu dönüşe!

Çünkü, Yaşar Kemal'e "kaçtı" gözüyle bakıyorlarmış...

Yaşar Kemal'i Atatürk Havalimanı'nda bazı dostları ile gazeteciler karşılamışlar... ve bir soru üzerine Yaşar Kemal şöyle konuşmuş:

"Başka bir ülkeden sığınma hakkı isteyecek en son kişi benim. Ben niye kaçayım? Kendileri kaçsın. Benim Amerika'da villalarım mı var? Türkiye'yi çok özledim. Türkiye'yi iyi haliyle de, kötü haliyle de seviyorum. Sevmesem burada ne işim var? Adanalı'yım. İstanbul'da bile kendimi gurbette sanıyordum, ama İsveç'te bunun doğru olmadığını anladım. Bu yaşta gurbet, adama çok koyuyor..."

Yaşar Kemal'in dönüşüyle ilgili haberi okurken, gene dünyaca ünlü bir başka yazarımız olan Aziz Nesin geldi aklıma... 12 Eylül öncesi bir ödül töreni için Afrika ülkelerinden birine giden Aziz Nesin, dönüşte, uçakta kalbinden rahatsızlanınca, Moskova'daki bir hastanede tedavi altına alınmıştı... O zaman, demokrasiden nasibini alamamış kişiler de şöyle demişlerdi:

"Aziz Nesin artık Türkiye'ye dönmez..."

Ve elbette yanıldılar; çünkü haberi duyan Aziz Nesin, "İyileşir iyileşmez hemen Türkiye'ye döneceğim" diye haber salmış ve birkaç gün sonra da dönmüştü...

Dönmüştü, çünkü veremeyeceği hiçbir hesap yoktu...

Bir dönüş haberi daha...

Türkiye'yi sarsan, akıllara durgunluk veren Susurluk rezaletinden sonra ilk kez memleketi Şanlıurfa'ya giden DYP Milletvekili Sedat Bucak, ikibin kişi tarafından Kalaşnikovlarla havaya ateş edilerek karşılanmış... Bucak Aşireti'nin lideri Sedat Ağa için ayrıca sıkı sloganlar da atılmış:

"Vur vur inlesin, Mesut Yılmaz dinlesin", "Türkiye seninle gurur duyuyor..."

Sedat Ağa'nın şerefine Şanlıurfa'da 2 dana, 8 koyun, Siverek'te ise 1 deve, 4 dana, 10 koyun kesilmiş...

Ne diyeyim; Yaşar Kemal'i karşılarken bir horoz bile kesmeyi akıl edemeyen dostları utansın!

Sedat Ağa, Siverek'teki evinde annesi Müzeyyen Hanım'ın elini öperken, evin damında bekleyen kadınlar da uzun uzun zılgıt çekmişler... Ve Müzeyyen Hanım şöyle konuşmuş:

"Kim ne derse desin, oğlum suçlu olsaydı eve almazdım... Bizim yıllık 300 milyar gelirimiz var, ama yine de 50 milyar borçluyuz...

Sedat Ağa için 50 milyar borç nedir ki?

Canı sağ olsun Sedat Ağa'nın, Tanrı başka keder vermesin!

Müzeyyen Hanım'ın sözleri üzerine bir şeyi çok merak ettim: Acaba Yaşar Kemal'in yıllık geliri ne kadardır; Amerika'da olmasa da başka gâvur ülkelerinde malı mülkü var mıdır?

Bunu benim gibi birçok kişi de merak etmiş olabilir. O nedenle devletin yapacağı ilk iş, Yaşar Kemal'den malbeyanı istemek olmalıdır ve Yaşar Kemal de hiç nazlanmadan malbeyanında bulunmalıdır ki, millet bir güzel öğrensin, dünyaca ünlü bir yazarın malı mülküyle, ağalarla beylerin malı mülkü denk midir?

Hem Bravo, Hem Aşkolsun

12 Şubat Çarşamba

O insanı korkutan soğuk günlerden sonra, güneşli günler de yaşadık; ama güneş, o bildiğimiz güneş değildi, soğuk soğuk ısıran bir güneşti, ama gene de hiç korkmadan sokaklara döküldük, hoşgörümüzü kuşanarak, ısıran güneşe gülümsedik...

Doğrusu, "yiğit" olmak bir başka güzel!

Yiğit insanları, korkusuz insanları seviyorum!

Hani bir hikâye vardır; iki kişi kavgaya tutuşuyor, biri bıcağını çekip, "ulan ben şimdi seni doğramaz mıyım" diye naralanıyor; öbürü de karşısındaki adama küçümseyerek bakıp naralanıyor: "Ulan hıyar! Ben demirden korksaydım trene binmezdim..."

Demirden korkmayan insanları da seviyorum!

Kahramanmaraş'ın Refahlı milletvekilleri Mustafa Kamalak ile Avni Doğan'ı da seviyorum!

Çünkü bu iki yiğit insan da demirden korkmuyor!

Demirden korkmayan, tanktan korkar mı?

Elbette korkmaz, çünkü tank da bir demirdir.

Bunu böylece belledikten sonra, şimdi gelelim Mustafa Efendi ile Avni Efendi'ye. Kahramanmaraş'ın bu iki en kahraman evlâdı, dosta düşmana ilan ediyorlar:

- Biz tanktan korkmayız...

Hem bravo, hem aşkolsun size!

Sizi kutluyorum! Ama gene de sormadan edemeyeceğim: Tanktan korkmadığınızı ilan etmekte neden bu kadar geciktiniz? Tanklar Sincan'dan geçerken niye sesiniz soluğunuz çıkmadı? O sıralar sesiniz kısıldığı için mi sesinizi duyuramadınız?

Her neyse, geç mec de olsa tanklara kafa tuttunuz ya, bu bile yiğitliğinizi kanıtlamaya yeter!

Gene de kutluyorum sizi!

"Geçenler tank değil, cehennem ateşi olsa bağrımızda söndürürüz. Bizim darbelerden korkumuz yoktur" diyen Mustafa Efendi kutlanmaz mı?

"Sincan'da tankların yürütülmesini tehdit olarak kabul etmiyoruz. Zorbalık kimden gelirse gelsin, kim olursa olsun, kimseye pervamız yoktur" diyen Avni Efendi kutlanmaz mı hiç?

RP niye iş başında?

Bunu da açıklıyor Avni Efendi:

"Refah, orduyu güçlendirmek için iş başındadır..."

Refah, orduyu nasıl güçlendirecek?

Avni Efendi bunu da açıklıyor:

"Orduya 100 bin tank, 10 bin top vermek için iktidara geldik..."

Niye 100 bin değil de 10 bin top?

Bu sorunun yanıtını da ben vereyim: RP, tek başına iktidarda olmadığı için ancak 100 bin tank ile 10 bin top verebiliyor. Hele tek başlarına bir iktidar olsunlar, siz o zaman görün ordu nasıl güçlendirilirmiş!

Yahu, bir ısıran güneşten yola çıktık, gele gele nerelere geldik!

Affola!..

bengisu

İki Aylık Edebiyat Dergisi
Mart-Nisan 97
2. sayı çıktı

*** Can Yücel ile söyleşi**
*** Tartışma**
*** Deneme**
*** Şiirler**
*** Öyküler**

Yazışma Adresi:
Kürşat Ural
Sadri Alışık sokak.
Zafer Palas Apt. 40/16
Beyoğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 292 00 96

AY KIRIKLARI

Sen en iyisi bindir göz kapaklarını
son otobüse
Mavi fonda yürü

Bir bulut neye benzer düşün
Aşık olursa bir yüz
Ve denizden yüksekliği kaç metre
güvenliğimizin

Aşkölçerimiz belki bu yüzden tedirgin

Çok güvercin yetiştirdim
İzini sürebilirim
Sürükleyebilirim ilk yazı ardından

Dudaklarının kıvrımlarından
Kırnıtılar taşıyabilirim
Çırpabilirim kanat
saçlarının ıslaklığına

Bir iç çeksen
Sahip çıkabilirim denizlere
Yan yatmasın diye kalbin

Ve bu çağın acısını dik tutacak
Herhangi bir dizeye
Gerebilirim kaslarımı

Suların içinde ay kırıkları

Aşk çarpsın ki
Gelecek her zaman
Daha güçlüdür karanlığımızdan

M.İrfan BENLİ

Bir Saksılık Dünya

Sinan KUTLU

Doğayı değiştirmeye başladığı günden beri insan, daha önce örneği olmayan, yepyeni bir gerçekliğin üretim sürecini de başlatmış oldu. Bu yeni gerçeklik alanı, insanın içinde varolduğu dünyayı ve onun nesnelerini önce bilme ve tanıma, sonra da kendi yaşamına katkı yapacak biçimde değiştirme etkinliği sonucunda ortaya çıktı. Bir üretim ürünü olarak beliren bu yeni nesneler evreni, doğal gerçekliğe yine onun içinden çıkan bir varlık olan insan aracılığıyla katılırken, fiziksel süreçlerde daha önce varolmayan yeni bir kategorinin, yani bilincin gelişimini de haber veriyordu.

Bilinci aracılığıyla tanıdığı doğal nesneleri kendi yaşamına katkıda bulunacak biçimde değişime uğratan insan, aynı zamanda bu süreç içinde ürettiği maddi değerlerin kullanım ve paylaşım ilkelerini de belirleyen üretim ilişkilerini hayata geçirdi. Topluluk yaşamının oluşumundan bu yana, insanın varoluş biçimini ve tüm tarihini belirleyen, birbiriyle kaynaşmış iki temel amacı oldu: Birincisi, nesnel dünyada uygun maddi koşullar yaratarak yaşamının devamını ve gelişimini sağlamak; ikincisi de kendisinin ve kuşatıldığı varlıklar evreninin bilgisine vararak aynı yaşama yeni anlamlar, değerler katmak. İşte, insanı varoluşun bu iki bağlılaşık amacı, birlikte yaşamanın yordamını belirleyen üretim ilişkileri çerçevesinde uygarlıkların altyapısını ve onun bir yansıması olarak da bilimi, felsefeyi, sanatı, yani kültürü yarattı. Tarihsel sürecin her evresinde, yaşamın bütünselliğini oluşturan bu iki katman birbirini yaratma ve koşullandırma anlamında diyalektik bir ilişki ortaya koydu; maddi yaşamı belirleyen ilişkiler, bir yansıma olarak duyuş ve düşünüş biçimlerini varederken, gelişen ve yenilenen düşünceler somut yaşam koşullarında kökten dönüşümler yarattı.

Toplumsal ve bireysel anlamda insan yaşamının tüm süreçleri bu diyalektiğin görüngesinden izlendi çağlar boyu. Kültürel etkinlikler ve onun ürünleri de bu anlamda ikili bir nitelik içinde algılandı; bilincin, duyarlığın ortaya koyduğu her ürün ya yaşanan, yürürlükte olan ilişkilerin doğrudan bir yansıması olarak hayata geçiyor ve böylece o ilişkileri perçinleyen bir işlev ediniyor, ya da verili sistemle tersleşerek yeni yaşamın nüvelerini, bir gelecek bildirgesini ortaya koyuyordu. İnsan bilincinden doğan hiç bir verim, günümüze dek bu iki nitelikten tümüyle bağımsız bir üçüncü nitelikle varolmadı.

Bir kültür etkinliği olarak sanatın ve kuşkusuz şiirin de bu niteliksel belirlenimden payını her zaman, sonuna dek aldığını yakından biliyoruz. Şimdi burada, sözün ucunun böyle birdenbire şiire dayanmasının nedenini de anmak gerekiyor. Bu yazıda sözün bir ucu şiire dayanıyor, çünkü az sonra paylaşmak istediğim, paylaşılmasını istediğim şiirler okuyacağız birlikte... Okurken de, kuşkusuz onların arkasını önünü kurcalayacak, beğeni açısından, biçim ve içerik açısından, estetik bir incelemenin konusu olarak göreceğiz karşımızda. Okuyacağımız şiirlerin hepsi de, Ayhan Ergün'ün Ekim 1995'te *İnsancıl Yayınları*'nca basılan *Bir Saksılık Dünya* adlı kitabında yer alıyor. Gelip bir ucu şiire dayanan sözümüzün, buraya gelene dek oturduğu izlek ya da başka türlü söylersek o sözün diğer ucu, okuyacağımız şiirlerde kendisini açımlayacak gerçi; ancak yine de konunun bu yanını şimdiden ortaya koymak, çabamızın ereğini başlangıç öncesinde daha da berraklaştıracak...

Yaşadığımız dünyada, neredeyse sanatın tarihi kadar eski bir tartışma var: Sanat, yalnızca sanat için mi, yoksa onun kendinde sanat olmaktan öte bir amacı ya da işlevi var mı? Bu tartışma günümüze dek öylesine değişik boyutlarda ve farklı görünümlerde ortaya çıktı ki, tüm bunların üzerinde durmak, değil bir yazının ciltlerce kitabın kapsamına bile dar gelebilir. Böyle bir tartışmada geleneksel kutuplaşma üzerinde çok fazla durmak da bir anlam taşımıyor, ancak özetle sanatın kendinde ereği dışında, yani güzelduyu ve onun biçimlendirilmesinden başka bir amacı olmaması gerektiğini savlayanların genellikle egemenler ve onların düzeninden çıkar umanlar olduğunu, sanatın toplumsal-tarihsel işlevler edinmesini savunanlarınsa, verili sistemi insan yararına değiştirmek isteyenlerden çıktığını kabaca anmakta yarar var.

Ancak günümüzde sanatın, güzelin ve bunların bilimi olan estetiğin işlevi konusunda, bu geleneksel kutuplaşmanın kabına hiç mi hiç sığmayan tartışmaların geliştiğini de yakından biliyoruz. Bu tartışmalar özellikle de yaşam tercihini insandan yana, onun gelişimi ve aydınlanmasından yana kullanan, ilerici, toplumcu kişilerden oluşan çevrelerde boy verdiğinde çok ilginç boyutlar ediniyor. Sözügeçen kesimlerde enikonu gündeme gelen tartışmanın bu yeni türevinde temel soru şu: Sa-

natın, onun temel değeri olan "güzel"in ve duyusal bilginin bilimi olan estetiğin genelgeçer ve bireysel yaşantılar dışında, herhangi bir düşünsel-bilgikuramsal niteliği de olabilir mi? Geçenlerde *İnsancıl*'da yayımlanan bir yazısında sevgideğer Afşar Timuçin de buna benzer bir soruyu gündeme getiriyor ve markscı bir estetik'in sözkonusu olup olamayacağına ilişkin bir sorgulamaya yöneliyordu.

Bu yazı, benim açımdan birçok nedenle ilgi çekiciydi ve üzerinde durulmasını gerektiren nitelikler barındırıyordu. Öncelikle, canalıcı bir sorunu felsefenin ve özelde estetiğin terminolojisine dayandırarak irdelemesi ve Afşar Timuçin gibi yaşamını insanın hizmetine vermiş, çok şey öğrendiğimiz, daha da öğreneceğimiz bir insanın kaleminden çıkmış olması önemli kılıyordu bu çalışmayı. Timuçin'in burada işaret ettiği sorun özetle şuydu: Estetik gerçekliğin kurgulanmasında ya da alımlanmasında dünya görüşünün belirleyiciliğinden sözedilebilir mi, bu anlamda da örneğin markscı bir estetik olabilir mi?.. Şimdi burada kastedilene biraz daha açımlayıcı bakarsak, örneğin bir şiirde kurgunun, sözcük seçiminin, imgenin beğenilere seslenmedeki başarısının marksizm de dahil herhangi bir dünya görüşüyle ilintilendirilmesinin ne derece doğru olduğu sorusuna dayanıyordu Afşar Timuçin'in bu çalışması... Ya da herhangi bir sanat yapıtında, bir romanda diyelim, kurgunun başırısı, çevre ve ruh betimlemelerinin sahiciliği, dil ve anlatımdaki yetkinlik, genelde düşüncenin ve tüm kuramların ötesinde insanın estetik yetilerine ilişkin apayrı bir alanda gelişmiyor muydu?..

Kuşkusuz bu çerçevede dile gelen sorgulama, ötedenberi süregelen ve günümüzde yepyeni boyutlar edinen burjuva kültürü ve sanatı ile sosyalist sanat karşıtlığı bağlamında toplumca sanatın "ne" olması gerektiği tartışmalarına da ışık tutabilecek bir kapı aralığında duruyordu. İşte tüm bu nedenlerle ve Afşar Timuçin'in ortaya attığı bu soruyla ilgili üstüme düşeni nasıl yapabileceğim üzerinde kafa yorarken, bu düşünce bende ötedenberi var olan başka bir düşünceyle birdenbire kaynaşıverdi. Nicedir, Ayhan Ergün'ün şiirleriyle ilgili bir çalışmayı düşünüyordum. Bunu nasıl bir yöntemle ve ne zeminde gerçekleştireceğimi tasarlarken, söylediğim nedenlerle beliren bir ışık çakımı, Ergün'ün ürünlerini bundan daha uygun bir bağlamda değerlendiremeyeceğimi söyledi bana... Bu ürünler temelinde irdelenecek olan şuydu: estetik, ereği salt kendinde olan genelgeçer bir etkinlik mi, yoksa insanlığın tarihsel yürüyüşünde yaşanan evrelerle, verili kültürün dayattığı yaşama biçimi ya da onu yadsıyan bir üst kültürün önerdiği yeni yaşamla organik bağları var mı? Başka bir deyişle burjuva kültürü ve sanatı ile sosyalist sanat, birbirini tümüyle dışlayan iki ayrı toplumsal sistemin ve onları var eden karşıt dünya görüşlerinin bütünlüğü içinde zemin bulan uzlaşmaz çelişkileri mi anlatıyor; yoksa sanat etkinliği, insanın örneğin su içmek gibi genelgeçer, düşüncelerüstü bir niteliği mi? İşte, aşağıda birlikte okuyacağımız ve değerlendirmeye çalışacağımız ürünler, bende bu anlamda buluşan iki düşünceyi sorgulamanın olanaklarını sağlamış oldu. Öncelikle, şiirlerinden yola çıkarak Ayhan Ergün'ün sanatını değerlendirmenin, sonra da aynı bağlamda, sözügeçen sorulara yanıt aramanın olanakları... Şimdi, isterseniz kitaptaki ilk şiiri birlikte okuyalım:

BİR SAKSILIK DÜNYA

İlk ışıkları sabahın ve serinliği
küçük doğam balkonumdan
büyük bir hazla
seyrediyorum ağarmasını günün.
Duyumsuyorum
çiçeklerim de aynı hazzı yaşamada.
Doğuruyorlar sanki
günle beraber güzelliği.
Çığlıklar duyuyorum
bir saksılık dünyayı
seyre dalıyorum.

Bir Saksılık Dünya şiiri, okurla buluştuğu ilk doku katmanında insanla doğal varlık arasındaki ilgiyi, kent yaşamının doğasızlaştırdığı insanın küçücük bir doğa parçasına özlemle, sevgiyle yönelişini ve bu yönelişte varettiği küçücük bir mutluluğu dışavuruyor. İlk bakışta, yani bu ilk izlenimin doğurduğu çağrışımla, okuduğumuz şiirin benzerlerine sık rastlanan ve artık enikonu bilinen bir temayla kendini sınırladığı yanılsamasına varılabilir kolayca. Yanılsama diyorum, çünkü *Bir Saksılık Dünya*, öncelikle göze çarpan bu özelliklerinin oldukça ötesinde bir kaygıya, kitabın bütününde daha da seçik algılanan bir içerik yoğunluğunun Ayhan Ergün'ün özgün şiir dilince taşındığı bir yapıya dayanıyor. Daha başka örnekleri irdelerken belirgin biçimde yüzyüze geleceğimiz bu içerik-biçim bağdaşımını, ozanın yapıtlarında günyüzüne çıkan sanatsal gerçeklik kategorisini yakalayabilmenin doğru adımı ise, öncelikle biçimsel dokuya yönelmekle eşanlamlı...

Şiiri bir solukta tamamladığımızda, ilkin şu izlenimleri ediniyoruz: Serin bir sabaha uyanan, küçücük ve çiçeklerle donanmış balkonuna çıkarak gündoğumunu karşılayan bir insan... Bu insan, içdünyasında özenle koruduğu, yaşatmaya çabaladığı mutluluk duygusunu bir duyarlık iletişiminde buluştuğu çiçekleriyle paylaşıyor. Onların da günün güzelliğini, insana verdiği umudu kendisiyle birlikte yaşadığını duyumsuyor. Günle birlikte doğan güzellikte o çiçeklerin de payı olduğunu düşünüyor. Katkıda bulundukları bu duyguya yabancı olamyacaklarını tasarlıyor onların. Sonra çığlıklar geliyor kulağına, günün ilk çığlıkları... Dışarıda

başlayan hayatı, oradaki belki biraz sevinç, ama çokça acı ve mutsuzluk barındıran gerçkeliği simgeliyor bu çığlıklar. Balkondaki insan, bir saksıya sıkışan güzelliği, umudu seyre dalıyor, kulağında yankılanan seslerle...

Ayhan Ergün'ün, *Bir Saksılık Dünya* şiirinde algıladığımız sanatlık söylemi üzerine ilkin şunlar söylenebilir: Öncelikle çok yalın bir şiir dili bu; besbelli insanla bir çırpıda ve doğrudan buluşmayı hedefliyor. Hemen herkesin günlük dağarında yer alan sözcükler, yine bu nitelikte bir anlatım biçimi ve duyarlıklar... Ancak Ayhan Ergün, bu herkese tanıdık gelen yaşamsal verileri, derinde soluk alan bir şiir işçiliğiyle, ünlü ve ünsüz uyumuna ustalıkla oturan dış biçimin ve imgeleri estetik bir kurguda dizimleyen iç biçimin olanaklarıyla buluşturarak aktarıyor okuruna. Bunu yaparken de, seslendiği insanla arasına hiç bir uzaklık ve yabancılık girmiyor, tanıdıklık, tanışıklık olanca gücüyle sürüyor. İşte burada asıl üzerinde durulması gereken ve ozanın şiir diline rengini veren başat özellik de kendini göstermiş oluyor kanımca. Ayhan Ergün, belli bir düzeyi yakalamış içerik ve biçim özelliklerinden oluşan şiirini, aynı zamanda insana dolaysızca ulaşan, onunla buluşmasına güçlük çıkarmayan bir malzemeyle kotarıyor. Bu da, O'na şu olanağı sağlıyor kuşkusuz: Bildiği, yabancı olmadığı bir dille, insana, bilmediklerini ya da farkında olmadıklarını, günlük yaşamın üstünü örttüğü kendine ait güzellikleri, değerleri ve umutları aktarmak... İşte Ayhan Ergün en yalın bir anlatımla bunu yapıyor, yani insana insanlığını, içinde barınan, ancak unutturulmaya çalışılan güzelliklerini, değerlerini, yaşamın tüm anlamlarını yaratan gücün ve bunları doyasıya yaşama hakkının kendisinde olduğunu anımsatıyor.

Bir saksılık dünyaya sıkışan, sıkıştırılan bir güzelliği duyumsamak kuşkusuz insani bir trajediyi dışavuruyor bir anlamda. Çığlıkların duyulduğu dış dünya, doğayla birlikte tüm evrensel değerlerin hızla yokoluş sürecine girdiği, ağaçların, çiçeklerin, insanın gereksinimlerine yanıt veren tüm ürünlerin, insanlararası ilişkilerin ve giderek insanın metalaştığı, kör bir kazanç hırsının tüm güzellikleri dev bir makinenin dişlilerinde öğüttüğü gerçek yaşamımızı bildiriyor. Küçücük bir saksıda koruduğu ve serin sabahlarla güne başlarken tazelediği umutlarını bizimle paylaşan insan da, yokedilmeye direnen, geleceğin gizilgücünü bugüne anımsatan bir yaşamı anlatıyor bizlere. Böylelikle de okuduğumuz şiir, doğa-insan yakınlaşmasının arka planına insanlık kültürüne ilişkin öğeleri, verili toplumsal çelişkileri, dinamikleri ve sorunları oturtarak, dahası insanla estetiği, metalaşmamış değerleri buluşturmanın olanaklarını sorgulayarak özgün niteliğini ediniyor, sıradanlığı aşıyor.

Bu tanımlamaya çalıştığımız özellikler, aynı zamanda Ayhan Ergün şiirinin temel niteliğini, özgül ayrımını da duyuruyor bize. Kitabın bütünü, daha genel söylersek Ozanın kişisel estetiği böyle bir öz-biçim dengesinde konumlanıyor, gündelik yaşamı bir ağ gibi saran yerleşik duyarlıklara, beğenilere ve davranış normlarına karşı bir estetik bu, gücünü yapay bir biçimde kitleselleştiren yürürlükteki değerlerden değil, insanın içinde barınan ve bugün için bastırılmış olsa da geçmişten geleceğe yol alan değerlerden alan bir estetik...

Kitabın sayfalarını çevirirken, bu kez bir başka şiir çıkıyor karşımıza:

CEVİZ AĞACI GÜL VE İNSAN

Güzellikleri de çirkinlikleri de yaratan
doğal olmayanın müdahalesiydi
ceviz ağacının köküne daldırılan
kırmızı gülün siyah görünüşü
köklerinin kökten aldığı sudan
Piponun hası
köklerinden yapıldı hep güllerin
kullandırılmaya
uşak yapılanlardan başlanarak.
İnsanın insana soysuzluğuydu akıl
soyluluğu atlara, itlere aktarabildiği zaman.
Bahçemdeki gül siyah...
Beynimdeki kırmızı
Bütün renkler güzeldir
en güzel renk İnsan yüzü.

"Güzellikleri de çirkinlikleri de yaratan, doğal olmayanın müdahalesiydi" anlatımında somutlaşan içerik, Ayhan Ergün'ün bu yapıtındaki estetik omurgayı da oluşturuyor bir anlamda. Doğal olmayan, burada insani yaratımı, insanın kendini gerçekleştirme sürecinde oluşan ve doğal gerçekliğe sonradan katılan alanı imliyor. Bu alan, yani insanın maddi ve tinsel değerleri üretim etkinliği sonucu ortaya çıkan, gelişmeyi, ilerlemeyi ve mutluluğu yarattığı kadar, kişisel çıkar hırsını, başka insanın acıları pahasına içe sindirilen bireysel kazançları ve birçok mutsuz insan neslini de vareden toplumsal yaşamın diyalektiği, okuduğumuz ürünün temel motifini oluşturuyor.

Ceviz ağacının köküne daldırılan ve kendi kökleriyle özsuyunu değiştiren kırmızı gülün yeni edindiği renk ve gülün köklerinden üretilen iyi pipolar kuşkusuz belli bir insani duyarlıkla, bir güzel kılma kaygısıyla ortaya çıkıyor. Ne var ki saf, ereği kendinde bir güzellik kaygısı değil buradaki, çünkü belli bir güzellikle görünüş değeri kazanan bu nesneler, insana bir güzellik, bir değer sunma ereğinden çok başka bir işleve, bir ekonomik işleve taşıyıcılık ediyor gerçekte. İşte şiirin estetize ettiği bu gerçeklik, böylece günlük yaşamımıza biçim veren toplumsal ilişkiler düzeniyle özdeşleşiyor: Tüm doğal nesnelerin toplumsal gereksinimlere yanıt verecek biçimde üretim ürünlerine dönüştürülme sürecinde, onlara

alım-satım ilişkilerini özendirici görünüş değerleri yüklenmesi, böylece kitlesel beğeniye tektip biçimler verilmesi ve bunun doğal sonucu olarak da kullanım değerinin üstüne eklenerek kâra olanak veren değişim değerinin bu sahte güzellikçe meşru kılınması... Tek bir sözcükle metâ...

Bu ilişkileri, kurulu düzeni pekiştirmek için insan aklı, başka akıllarca sahte gerçekliklere yönlendiriliyor bu arada; kendindeki en büyük değerin ayırdına varmasın diye insan, uydurma değerlere "atlara, itlere" yönlendiriliyor, bu varlıklara soyluluk yükleyecek biçimde bilinci dumura uğratılıyor. Ozan, şiirinin tam bu bağlamında çok önemli bir gerçekliğe vurgu yapıyor böylece: İnsani aklın nasıl kimin için kullanıldığı ve onun bu ayrım noktasında edindiği niteliksel dönüşümler... Gelinen bu gerilim noktasının ardından şiir, son derece net bir açılımla, ozanın içsel iletisini derin bir duyarlığa büründüren dizelerde sona ulaşıyor: *"Bahçemdeki gül siyah/ beynimdeki kırmızı/ bütün renkler güzeldir/ en güzel renk İnsan yüzü."*

Ayhan Ergün, metâlaşmamış duyarlıkların ve beğenilerin şiirini yazıyor. Üstelik de bunu, insana ulaşmanın en geniş olanaklarını zorlayarak ve nitelik kaygısını kesinlikle ihmal etmeden yapıyor. Böylelikle bir yandan tek merkezden denetlenen ve güdülemenin temel aracı olarak kullanılan popüler duyarlığa vurgu yaparken, diğer yandan da ürünleriyle özgür bir insani duyarlığın nitelikli örneklerini veriyor. Bu anlamda Ayhan Ergün'ün ürünlerinin, gerek başlangıçta değindiğimiz estetik tartışmaları açısından, gerekse ülkemizde ve dünyada yaşanan toplumsal-kültürel sömürü bağıntısı açısından önemli veriler sağladığı bir gerçek.

Şimdi tam bu noktada gözümüzü bir süre için egemen, yürürlükte olan estetiğe ve onun ardındaki toplumsal ilişkilere çevirmemiz gerekiyor. Burada sözkonusu olan kapitalizme özgü bir estetik olduğuna göre, onun türsel niteliklerini de içinde geliştiği sistemde ve o sistemin başat öğesinde aramak gerekiyor kuşkusuz, yani metâ kavramında... Metâ kavramına ve onun izleğinde gelişen ilişkilere dayanan tekelci kapitalist dünya düzeni ile insani duyarlık, beğeni ve sonuçta estetik arasında nasıl bir ilinti kurulabilir, biçiminde bir soru akla geliyor burada. Bu soruya verilecek yanıtsa, doğal olarak metâ'ın neliğinden, ne olduğundan yola çıkmak durumunda.

Bilindiği gibi metâ, bir gereksinime yanıt verecek biçimde ortaya çıkan bir üretim nesnesi. Ancak onun asal niteliği, karşıladığı gereksinim değerinden, yani kullanım değerinden ayrılan, ona kâr amaçlı, yeni bir değişim değeri ekleyen yanında beliriyor. Değişim değeri ile kullanım değeri arasındaki fark, yani kazanç, kapitalist sistemin ayakta kalabilmesinin vazgeçilmez koşulu... Ancak egemen güçlerin çok iyi farkına vardıkları bir gerçek daha var ki, o da bir ürünün alıcı bulabilmesi, yani satılabilmesi için salt belli bir gereksinimi karşılamasının yeterli olmadığı... Bu da kârı sağlamak için bir nesneye kullanım değerinin ötesinde eklenen değişim değerinin, bir başka işlevle desteklenmesi anlamına geliyor ki, çağdaş kapitalist alım-satım ilişkilerinde bu, işlev görünüş değeri adını alıyor. Örneğin bir kalem salt yazmaya yaradığı için değil, belli bir görünüşe sahip olduğu için, estetik bir fenomen olarak aynı zamanda hoşa gittiği için satın alınıyor, kabul görüyor. Bu gerçeklikten yola çıkan egemen kültür mekanizması, metâ'a yönelik gereksinimi sürekli kılmak için, yani daha sık ve daha çok kazanç sağlamak için bu görünüş değerinden yola çıkıyor ve sık sık yenilediği yapay duyarlıklar ve beğeni biçimleri yaratıyor. Bunun kaçınılmaz sonucu ise, moda adı altında sürekli yenilenen ve değişime uğrayan beğeniler, nesne fetişizmi ve denetim altına alınan kitlesel bilinç. Duyarlığı tek merkezden denetlenen bireyin, artık sisteme uygun davranışlar gösteren, özbenliğini yitirmiş bir birey olması kaçınılmaz hale geliyor, üstelik de bu birey her zaman nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturuyor.

Kapitalist sistemin doğası gereği metâlaştırdığı şeylerin içine maddi ve tinsel olmak üzere tüm üretim ürünlerinin girdiğine değinmiştik... Yani gündelik gereksinim nesneleri olarak giysiler, eşyalar, arabalar ve kültür ürünleri olarak sanat yapıtları, düşünce, duyarlık ve davranış biçimleri, hattâ değerler ve onların düzenlediği insan ilişkileri... Böylece egemen güçlerin endüstri tasarımcılarınca geliştirilen eşya ve sanat tasarımcılarınca kotarılan sanat yapıtı, tektip bir duyarlığın nesneleri olarak aynı ekonomik işlevin, yani alım-satım işlevinin taşıyıcıları konumuna geliyor. Burada burjuva düzeni açısından iki temel erekten sözedilebilir aslında: Yapay duyarlık ve düşünce akımları yaratarak denetlenen kitlesel bilinç aracılığıyla daha çok ve sık kazanç sağlamak ve aynı yöntemle geniş insan yığınlarının sisteme uygun davranışlar göstermesini, edilginleşmesini sağlamak...

Böylelikle, duyusal bilginin bilimi olarak estetiğin ve özelde beğeninin sınıfsal ve toplumsal ilgilerle, onların varettiği duyarlık biçimleriyle ilintisi olup olmadığı sorununda önemli bir ayrım noktasına gelmiş oluyoruz. Toplumsal iktidarı elinde bulunduran egemen güçlerin, kendi varlıklarını pekiştirmek adına geniş biçimde yürürlüğe soktukları duyarlık biçimleri, bize estetiğin auto-telos (ereği kendinde) bir nitelik taşımadığına ilişkin önemli veriler sağlıyor. Buradan yola çıkarak, toplumsal ve kültürel anlamda bir üst yaşama biçiminin, yeniyi bağrında taşıyan insanlık bilincinin kendine özgü, eskisinden köktenci biçimde ayrılan bir beğeni tarzı ve estetiği olabileceğini rahatça söyleyebiliyoruz. Dahası,

bunu bir olasılık değil bir zorunluluk olarak kavramak, toplumsal gelişmelerin diyalektiğine tam bir uygunluk gösteriyor kanımca.

İşte Ayhan Ergün ve onun gibi sanatçıların verimleri bu bağlamda ayrı bir önem kazanıyor. Yaygın düşünce ve duyarlık denetimlerini kırarak, çağına özgür bir bilinçle tanıklık eden, yalnızca insan için duyan ve düşünen, böylece geleceğin güzel dünyasına yapı taşları katan sanatçılar, tüm yaşamsal varlıklarla, örneğin bir çiçekle onu metâlaştırmadan iletişim kuruyor ve yabancılaşmış insani bilinci kırıyorlar. Peki, Ayhan Ergün'ün şiirinde hiç eleştirilecek bir yan yok mu? Var elbette... Örneğin bazı ürünlerinde duyarlığın işlevini ikinci plana atabiliyor Ayhan Ergün... "Nasılsın" ve buna benzer bazı başka şiirlerinde, kurgusal, yapıntı bir dil kullanabiliyor. Bu da duyumsamanın sahiciliği üzerinde ciddi kuşkular doğuruyor. Ayrıca yer yer özensiz, doğru kurulmamış ifadelere, yazılım yanlışlarına da rastlayabiliyoruz onun ürünlerinde. Örneğin, öznenin kipine uymayan yüklemlerle biten tümceler, ayrı yazılması gerektiği halde bitişik yazılan ve anlatımı değiştiren "de, da" bağlaçları... Elbette bunların önemli olmadığını söylemek de elden gelmiyor. Ancak, Ayhan Ergün sanki şiirlerinde yer yer böylesi ayrıksı durumlar olduğunun bilinciyle, yine bir şiiriyle yanıtlıyor bu durumu:

AŞK VE ŞİİR
Her aşk bir şiirdir
her şiir bir şair
eksik yaşanıp
yanlış yazılsa da
kökleri sarmaş dolaş
meyvesi bizdedir.

Böyle güzel bir anlamla donanarak verlien bu yanıta ne söylenebilir ki? Söylenebilecek son sözü yine Ayhan Ergün'e bırakmak. O'nun özgün anlatımıyla biçimlenen ve kanımca en güzel şiirlerinden birini okuyarak nokta koymak en doğrusu olsa gerek:

BAUDELAIRE YAĞIYORDU O GECE
Yağmur bütün hızıyla nasıl yağar sizce
işte öyle yağıyordu dün gece.
"Baudelaire" yağıyordu.
Sevmiyorum sınırlanmış.zamanları
bilerek düşürdüm sulara saatimi
bağıra, bağıra söylediğim şiirleri
yutuyordu yağmurun sesi.
Sesim düşerken damlalarla
bulutlar denize ulaşmaya çalışıyordu
sokak aralarında.
Beynimin kıvrımlarında bir cümle.
Sizi omuzlarınızdan yere çeken
zamana inatla, sarhoş olun
şarapla, şiirle, erdemle.
Gecenin sarhoşu bendim
"Baudelaire" yağıyordu o gece.

DEVASA GÜNEŞ SAATİ BALKIMASI

Ey toynakları yağmurda ıslanan kısrak
gölgesi
Ey dudakları kanayan gökyüzünün altında
Söylediğimiz şarkılarla birlikte gelip geçen
zaman
Gelip geçen zamana aldırış etmeksizin
Yürüdüğümüz caddeler kaldırım taşları
Ayakları ve başları çıkmaz sokaklara açılan
Pencereler gibi gelip geçiyor zaman
İskelet koleksiyonu yapıyorum İsa'dan beri
T cetveli şahidimdir
Devasa güneş saati balkıması
Çağın delikanlısı gibi oturup konuşmalıyız
seninle
Çağın delikanlısı ey sevgili insan
Söyle bu karanlığı kim seçti
Dünya acı dolu perdeyse
Sakal göbeğimi geçti
Dizime değecek nerdeyse
Topal at'larla kazandığımız
gökdelen yarışları

YİNE ESKİSİ GİBİ YENİ

Hepsi değilse de çoğu parasız genç kızların
Ne güzel kadın olmuşlar yarasız;
Bu yüzden ceplerime para almadan çıkarım
sokağa
Nedense bu büyük savaştan yara almadan
ekmeğimi yerim.
Ve geceleri gömleğimi ellerimle yırtar,
Gündüzleri yine eskisi gibi yeni giyerim.

Bir bayram günü dönersem unutmayın;
Ben dönersem çınar ne desem anlar,
Ne zaman birilerine telefon etsem;
Aklımda kalır çıkmaz sokakların numarası,
Asla sayıların anlamını bulamam,
Eski insanların kalyonlarını bırakırım;
Yeni telefonların ahizelerini bırakırım
yalnızlığın kıyılarına,
Bir de beni aşan dalgaların arasından bakın,
Sarhoş dolaşan sokakların gölgelerini
taşlarım.
Ne olur beni yine eskisi gibi yeni bırakın,
Size yine eskisi gibi yeni şarkılar söylemeye
başlarım.

Hüseyin Avni DEDE

Sırtı Çil Çiçeği Bahçesi Kadın

Fahrettin DEMİR

Ruşen Hakkı, şairliğinin yanısıra, öykücü kimliğiyle de edebiyatımızda kendine özgü bir çizgiyi sürdüren adlardan biri. *Sokağın Ucu Deniz*'le başlayan, *Irmak* ve *Kentin Konukları*'na varan bir çizgide, gelişerek *Sırtı, Çil Çiçeği Bahçesi Kadın*'a* uzanan bir çizgi bu.

İnsanın dünyasına usulca giren, onu düşselle gerçekdışıya taşırken; gerçekle bağını koparmadan, insani olanla besleyerek kurgulayan bir öykücülük Ruşen Hakkı'nın öykücülüğü. Bu tesbiti yaparken, bu nitelemelerin Ruşen Hakkı'nın öykücülüğünü bütünüyle yansıttığını söylemek zor. Çünkü, *Sokağın Ucu Deniz*'den başlayarak, Ruşen Hakkı, öykülerini, birbirini bütünleyen bileşenlerin kesişme noktasında kurguluyor. Gerçekle "gerçek-dışı"nı; düşselle fanteziyi, yaşanmışla kurgusalı, öykülemenin yetkinliği içerisinde buluşturan bir anlayışın öykülerini görüyoruz Ruşen Hakkı'da.

Bu anlayışın belirgin noktaları şu tesbitlerde düğümleniyor:

Öncelikle Ruşen Hakkı, "fantezinin, düşselin, kurgusalın gerisinde hep gerçekçi" kalmasını biliyor. Bu gerçekçilik, yine bir öykücümüzün başka bir yazar için yaptığı değerlendirmesiyle " gerçeğin kendisine abanmadan... Sanatta inandırıcı olan gerçeği bulmak..." olarak çıkıyor ortaya. Bir başka deyişle, sanatın gerçeğini arayarak, onu nesnel gerçeğin karşısına koymadan yaşanırlığını sağlayabiliyor.

Örneğin, *Sırtı, Çil Çiçeği Bahçesi Kadın*'da yer alan *Gölgem ve Ben* adlı öyküdeki anlatıcının gerçeği... Burada çocuğun (belki de büyüğün) balıkları "kuş", kuşları ise "balık" olarak değerlendirişi, "gerçek-dışı" olarak değerlendirilebilir mi! Düzayak düşünürsek, elbette "kuş" kuştur, "balık" da balık... Fakat sözkonusu olan nesnel gerçek değil, öykünün gerçeğidir. O çocuğun gerçeğidir. Dolayısıyla "gerçek-dışı" değerlendirmesi yapılamayacak kadar gerçektir. Şu farkla ki, burada sözkonusu olan dönüştürülmüş ve yükseltilmiş bir gerçekliktir. Yani sanatın gerçeğidir.

Hem nedir gerçeklik? Gerçekle gerçek-dışının yer değiştirmesi. Gerçek dışının gerçek, gerçeğin gerçek dışına düşmesi... Daha doğrusu, kuşun su altında yüzmesi, balığın gökyüzünde uçması... Gökyüzünde uçana "balık", suda yüzene "kuş" diyen çocuğun yanlışı nerede! Kişinin kendi gerçeği, çoğunlukça kabul görmüş önkabullerle çakışmayabilir. Bu onu gerçek dışına düşürmez!..

Öyleyse neden kuşlar, balık; balıklar, kuş olmasın!..

Hem bir başka nokta daha var burada, sadece bu öyküde değil, Ruşen Hakkı'nın çoğu öykülerinde "düşselik" ya da "gerçek-dışı"lık bir aşma yolu olarak görünmektedir. Öykü kişileri hayatın içinde yer alan, hayata katılıp onu yaşayan, düşselle de olsa, onu aşmaya çalışan kişilerdir.

Bu noktadan bakıldığında Ruşen Hakkı, öykülerini gerçekle gerçeküstünün, düşle gerçeğin kesişme noktasında kurguluyor denebilir. Çoğu öykülerinde düş vurgunu bir çocuk gibi dalga geçiyor "gerçek"le. Bir iğne ucu parıltısıyla yanan çocuk gözleriyle yaklaşıyor hayata ve onu sorguluyor. Bu yönüyle Ruşen Hakkı'nın öykülerinde gerçekle gerçek dışının birbirine dönüşmesi her an olanaklı. Öyle ki, *Sırtı, Çil Çiçeği Bahçesi Kadın* adlı öyküde düşsel atmosfer, anlatıcının kadının çil çiçeği bahçesi sırtına dikenli telle çit yapmaya kalkınca "kıyamet kopuyor" "Bu adam deli yahu" cümlesiyle düşsel atmosfer dağılıp, gerçek yüzünü gösteriyor.

Ruşen Hakkı'nın öykülerinde simgesellik de önemli bir ye tutuyor. Örneğin, *Gökyüzüne Sevdalı Ağaç*'ta, yazar, alegori, simgesellik ve kişileştirmenin anlatım olanaklarından ustaca yararlanıyor.

Şiirsel bir dilin örtülü bir içeriği dışlaştırdığı bu öykü, kitaptaki öbür öykülere bir başka kanaldan eklemlenen, bir yanıyla da farklı bir öykü. Bu öyküde Ruşen Hakkı, bir ağacın mevsimlerle oynaşmasını, ağaçla gökyüzünün sevdasını şiirli bir dille aktarıyor. Kendisi için değil, toprak için gökyüzüne yalvarırken bir yandan da kendi sonunu hazırlıyor.

Yağmur için gökyüzüne yalvarırken yıldırımla ikiye bölünen ağaç, sobada yakılarak dumanını gökyüzüne salıyor ve bir başka dönüşümle gökyüzüne, ezeli sevdasına kavuşuyor. Duman biçiminde de olsa gökyüzüne ulaşıyor.

Yosun Kokusu da kitabın doğa-insan ilişkilerini irdeleyen ökyülerinden biri. Yapaylıkların, yoz ilişkilerin; insanı çürüten, ufalayan boğuculuğundan duyulan tiksintiden, bir "yosun kokusu"nun kurtarıcılığına sığınan günümüz insanının, çağdaş dramı olarak değerlendirilebilir bu öykü. Yaşamayla ölüm arasındaki "gel-git"in sarkacında dönenirken "yosun kokusu"nun hayata bağlayıcılığı bir anlamda doğanın sağaltıcı etkisini de gündeme getiriyor. Günlük yaşamın boğuculuğu ve tekdüzeliğinin karşısına doğayı koyuyor. Ve "Tüpgazı, ecza dolabını, açık kalan pencereyi, balkonun parmaklıklarını, kravatları, bıçakları, jiletleri kokluyorum; hiç biri yosun kokmuyor...

Yani intihar etmek istemedim..."

Öykülerin dikkat çekici bir başka yanı da derinden derine sezilen ironisi. Ruşen Hakkı, bir anlamda, mizah yoluyla kendisiyle, çevresiyle, daha doğrusu dünyayla hesaplaşıyor. Açıktan açığa dile getirmese de, yaşananları "sarakaya" alıyor. Bu duygu en çok da *Kendisiyle Didişen Adam, Bir Öğle Sonrası* ve *Tuhaf Bir Gün*'de gösteriyor kendini. *Kendisiyle Didişen Adam*'da öykü kişisi kendi benliğinin iki yanını karşı karşıya getiriyor. Bu bir kişilik parçalanması mı? Sanmıyorum. Çünkü kişilik parçalanmasında bir hastalık kokusu var. Oysa burada öykü kişisinin kendi kendisiyle didişmesi, hesaplaşması sözkonusu. Öykü kişisinin öteki benine yaptığı cinliklerle kendinden intikam alması sergileniyor. Bir yanıyla "şeytanın avukatlığına" soyunuyor, bir yanıyla da onu savunarak aşmaya çalışıyor.

Bir Öğle Sonrası'nda ise, torunun doğumuna yabancı bir gözle bakan öykü kişisinin, yalanmış olmanın kanıtı gibi gördüğü "torun" sahibi olma duygusuna uzak duruşu, mizahi bir yaklaşımı içeriyor.

İroni *Tuhaf Bir Gün*'de iyice gösteriyor kendini. Trafik kazasında ölen bir adamın yaşananlara bakışı verilirken, üzerine örtülen gazeteleri okuyor. "Gazeteden fırlayacakmış gibi duran çıplak kadınlarla" dolu bir gazeteyi üzerine örtüyorlar ölünün. "Seyyal Taner" üzerine kapaklanmış, ölü gazeteyi okuyor!..

Kitaba adını veren öykü de bu kategoride değerlendirilmesi gereken bir öykü. Bu öyküde Ruşen Hakkı, hem mizahi olanı, hem simgeseli, hem de düşseli bir arada kullanıyor. Gerek öykülemedeki başarı, gerekse simgesellik özelliğine alttan alta eşlik eden ironisiyle öbür öykülere eklemleniyor. Bu öykü, düşle gerçeğin, hayalgücüyle simgeselin harmanlandığı yetkin bir öykü. Ayrıca düşle gerçeği dengelemedeki başarıyla da anılması gereken bu öyküde, öykü kişisinin, kadının sırtındaki çil çiçeklerini "dikenli tel"le çevirip hapsetmeye kalkması ayrıksı bir durum yaratıyor.

Bir de kitabın, öbür öykülerinden ayrı değerlendirilmesi gereken, bir başka öyküsü var. *Bir Kentte Kaybolmak.* Kitabın, klasik anlamda, belki de en çarpıcı öyküsü. Çarpıcılık bir yanıyla içerikten kaynaklanıyor. İşkence alanında "insanoğlu"nun ne denli "yaratıcı" olduğunun bir kanıtı gibi. İşkence olgusunun ne denli alçaltıcı olabileceğini ve insanın hemcinslerine reva gördüğü bu aşağılamanın uygulayıcılarını nasıl insanlıktan çıkardığını sergiliyor. İşkenceye ve aşağılanmaya direnmenin bir yolunun da onu yabancılaştırarak aşmak olduğunu görüyoruz. Karşılaşılan insanlık dışı uygulamaların sonra nasıl anlatılıp gülünerek aşıldığını yine de acı bir tortu bıraktığını yaşıyoruz onu yaşayanlarla.

Parça parça olayların, daha doğrusu yaşanan bir gerçekliğin kısa notlar halinde anlatıldığı bu öykü, her şeyden önce bir insanlık suçunu ortaya koyduğu gibi insanın ne denli insanlıktan çıkabileceğini göstermesi açısından da önemli.

Bir öykü olarak okunmasa da, tanıklık olarak değerlendirildiğinde yapanları ve yaşayanları bir yana bıraksak bile okuyanları insanlığından utandıracak olaylar.

Bu öyküyle ilgili bir kanımı da burada belirtmek istiyorum: öykü içinde yer alan anekdotlar biçiminde anlatılan olayların herbiri (bok çukuru, popoyla sigara içirme, tutukluyu idam edecekmiş gibi götürüp, "idam durdu" haberiyle geri getirmeler) birer öykü hatta birer roman malzemesi ve potansiyeli taşıyor.

Bu yargıyla Ruşen Hakkı'nın bu malzemeyi harcadığını söylemek istemiyorum. Fakat her bir durumun "insan" olgusuna ışık tutan çok karmaşık ve zengin bir potansiyel içerdiğini söylemek istiyorum.

Sırtı, Çil Çiçeği Bahçesi Kadın'daki öykülerin üzerinde durulması gereken önemli bir yanı da dili ve anlatımı.

Ruşen Hakkı, öykünün dil içinde var olduğunu bilen deneyimli bir yazar. Çünkü öykünün dilsel bir olgu olduğu gerçeğini dışlamadan onu yazarlığının bir parçası yapabiliyor.

Şairler ve şiirler için sözkonusu edilen "dilin kaymağıyla yazmak" belirlemesi bu öyküler içinde geçerlidir. Çünkü dilin kullanımı bir anlamda sanatçının sanatını ve sanatsal bilincini de ortaya koyan bir ölçüttür. Dil, düşüncenin ve duyarlığın hem ürünü hem de onu dışlaştıran bir araçtır. Duygu ve düşüncedeki bulanıklık dile yansır. Çoğu yazarımızda, şairimizde gördüğümüz bu karmaşa ve dil özensizliğinin tersi de doğrudur. Düşünce ve duyarlıktaki berraklık da dile yansır. İşte Ruşen Hakkı'nın dilini bu anlayış ve ölçütler içinde değerlendirmek gerekir. "Dilin kaymağı" ya da dilin balı, süzülerek öykülerin dokusunu oluşturuyor.

Tüm öykülerde süzülmüş bir dil var. Arı, saydam, bir o kadar da derinliği olan bir dil... "Türkülü dudağıma yağmur çiseliyordu" ya da " serçeye gülücük yeşerttim", "Eşimin tellerden seke seke, cıvıldaya cıvıldaya gelen sesi", "Hastahaneye giderken, sesime çekebildiği kadar türkü yükleyip yolu kısaltmaya, dedeliği güzellemeye çalışıyorum." gibi söyleyişler bu dil hakkında yetirince ipucu sunuyor. Bir de şu güneşin batışının anlatımına bakalım: "Güneş denizi öpmeden önce kayalara ulaşıyorum. Ve olanca sesimle bağırıyorum, ama duymuyor. Denizle dudak dudağa gelen güneş, utancından biraz daha kızarıyor ve az sonra denizin koynunda kayboluyor."

Onca şiirden, öyküden, gazete yazarlığından damıtılmış sıcak, insanı sarıp sarmalayan kendi dünyasına çeken bir anlatımla kotarılmış bir öykücülükle karşı karşıyayız. Dille, anlatımla bütünlenen, kimi zaman alegoriye yönelen, ironiyi de boşlamadan, gerçeküstünün sınırlarında dolaşan, iyi örülmüş, sağlam yapılı öykülerden oluşuyor *Sırtı, Çil Çiçeği Bahçesi Kadın.*

* Ruşen Hakkı, *Sırtı Çilçiçeği Bahçesi Kadın*, Öyküler, Özgür Kocaeli Yayınları

İsa Çelik, "Yaşamım Boyunca Hep İnsanın Peşinde Oldum."

Yılmaz ELMAS

- Özgün yanlarıyla özgeçmişiniz.

- Pek sevdiğim bir sözü vardır Brazilya'lı yazar Jorge Amado'nun,"İnsanın anayurdu, çocukluğudur" diye. Özgün olup olmadıklarını bilmiyorum ama, kimi şeyler anımsıyorum çocukluğuma ilişkin olarak...

El Feneri

Bir kere her yere resimler yapardım. Çamurdan küçük heykelcikler yapardım durmadan. Öğretmenimiz, "yerlerde, çamurlar içinde bile olsa, alıp yıkayıp okuyun her bulduğunuz kağıdı" derdi. Ben de öyle yapardım, her bulduğum şeyi okurdum. Elektrik yoktu o zamanlar benim doğup büyüdüğüm kasabada, yani Gülnar'da. Geceleri gaz lambasını üfleyip, "hadi artık uyu" derdi anam babam. Olur mu. Olur mu, "Denizler altında yirmibin fersah" henüz bitmiş miydi ki uyuyacaktım. Onların uyuduğundan emin olunca usulcacık kalkar, gaz lambasını yeniden yakar, okumaya başlardım kitabımı kaldığım yerden. Kaç kez "enselendim" ve lamba benim kaldığım odadan geceleri alınır olduydu. Çok sonraları bir el feneri edindiydim yorganımın altında okuyabilmek için. Bunu, anam babam hiçbir zaman bilemediler. El fenerimi olmaz bir "maharetle" uzun zaman sakladıydım. Kimi zaman okumaya, kimi zaman da yazmaya yarıyordu. Aklımca, şiirler yazıyordum. Şiiri ben o zamanlar, yalnızca çocuklar yazar diye düşünürdüm. Şiir büyük adam işi olur muydu. Olmazdı elbette. Olmazdı da, Dağlarca falan kaç yaşındaydılar ki, böyle güzel yazabiliyorlardı. Hep şaşardım...

Sinkaf Sinkaf

Evimizde, kasabamızda bulunan "en fenni aletler" olarak nitelendirilen, bir lüks lambası ile bir de radyomuz vardı.

Lüks lambamız, "misafir" odamız'ın tavanında, ucu çengel yapılmış bir telin ucunda dururdu kullanılmadığı zamanlarda. Kullanılacağı zaman, mutlaka babam yakardı. Önce özenle yerinden indirilir, gömleğinin yırtılıp yırtılmadığına bakılır, gazının olup olmadığı kontrol edilir ve yakılırdı. Eğer, gömlek yırtılmışsaaaa, bizim bir suçumuz olsun olmasın "ezzadını" diye başlardı bize küfretmeye... (Yani "ecdadını sinkaf, sinkaf, sinkaf... yaptığım çocukları") Bizim bir suçumuz olamazdı, çünkü, lambamızın asılı olduğu yer misafir odasıyda ve orada oyun moyun oynanamazdı. Haşa... Önce, lambanın camı kaldırılır, boruları ısıtma ve gömleği tutuşturma işine yarayan mavi ispirto, "ispirto hazne"sine özel bir aygıtla dikkatlice dökülürdü. Yeterli zaman işine dolunca, ki o zaman, babam tarafından, tanrısal bir güçle belirlenirdi... Başlardı lambayı, pompasıyla pompalamaya... Pompaladıkça ortalık daha da aydınlanırdı... Kaldırır, lambayı tavandan sarkan, ucu kıvrık tele asardı. Arkasından, iki elinin parmaklarını birbirlerinin içine geçirip kafasının arkasına koymayı hiç ihmal etmezdi. Hele, mevsim yazsa, keyfine diyecek olamazdı babamın... Çünkü yaz geceleri, balkonda otururduk. Balkonumuz da, her yerlerden görünürdü... Işıl ışıl...

Siemens

Radyomuz, "Siemens" marka salon tipi bir radyoydu. Üstünde, Hamiyet Yüceses'in karton arkalıklı, asetat kaplı, parıl parıl parlayan bir fotoğrafı dururdu her zaman. Dünya yıkılsa, o fotoğraf, bir milim kıpırdatılamazdı yerinden. Radyo, sabah ajansıyla açılırdı her sabah. Yani, haberlerle. Ajanstan sonra, şarkılar, türküler olurdu. Ama babam, ajans ve Hamiyet hanım'ın söylediği şarkılar dışında hiç bir şeye pek "ülfet" etmezdi... Anam diretmese "bu bok püsür şeyerler ceryan (yani pil) harcamayın," diye açtırmazdı radyoyu... Çok sonra öğrendik ki anam da, ola ki Ahmet Üstün çıkar (mı) diye diretirmiş meğer... Yazın, radyomuz balkonumuzun en "mutena" yerine yerleştirilir, üstüne anamın kendi elleriyle işlediği bir örtü örtülürdü. Babamın ya da anamın sevdiği "şey"ler çıkanca da, "düğme" sonuna kadar açılır, konu komşu "istifade" etsin diye olacak, hep öyle bırakılırdı...

Yeşil Nohut

Birgün, babam beni Hoca'ya verdi. (o zaman bizim orda öyle derlerdi, çocuğu, Kuran kursuna vermenin adı buydu.) Babamın dinle, imanla pek arası hoş değildi ama nedense öyle yaptıydı. Aldı beni, elimden tutup hoca'ya götürdü ve "eti senin, kemiği benim" dediydi. Çok şaşırdığımı ve çok bozulduğumu anımsıyorum. Serçe parmağım kadar bır şeyim. Ne demekti yani, bu adam beni yiyecek miydi. Yer mi yerdi. Baksana adamın suratına... "Kopça" gibi, noktacık "tatarıçko" gözlerimi kırpıştırarak, bağdaş kurup oturdum öteki çocukların yanına. On, onbeş kişi kadardık. Önceleri, "elif, be, cim, dal..." pek keyifli geldiydi sanki. Hep beraber, hep bir ağızdan, bağıra bağıra okuyorduk. Derken

"teneffüs" oldu, dışarı fırladık. kasabının, Gilindire Anamur yolu üstünde, bir tepenin üstündeydi ev. Etrafı bağlık bahçelikti. Elma, armut, iğde, erik, dut, kayısı ağaçları ve üzüm bağları vardı. Bir de ne göreyim, bir de nohut tarlası var evin yanında. Yeşil nohuta hiç dayanamam. Birer ikişer sap koparıp, yemeğe başladık çocuklarla. Ve yakalandık. Hepimizi bir güzel, evire çevire dövdü hoca. İkinci teneffüste kaçtım. Bir daha da gitmedim...

"Klik"

Birgün Babam,

- Hadi hazırlanın, "Resimci" geliyor, dedi.

"Resim" ne? "Resimci" ne? Bilmem ki. Ne bileyim ne... Sorsam, söylerler miydi ki... Zaten bir şey söyleyecek zamanları da yoktu o sıra... Annemle ve babamda bir telaş, bir kıyamet görmeyin. Traşlar olunuyor, elbiseler ütünüleniyor. Ayakkabılar parlatılıyor. Bu arada bizi, yani kardeşim İsmet'le beni, her gördükleri yerde çekiştire çekiştire daha yeni şeyler giydirmeye falan çalışıyorlar. Annem, bütün bu kargaşa içinde, saçlarını yıkayıp, ince uçlu kemik tarağıyla yandan özenle taramayı da ihmal etmiyor. Tarak darbeleriyle verilen bir küçük dalga hareketiyle annemin saçları artık bir gonca gül takmaya hazır. Gözlere birer sürme, yanaklara az biraz Tokalon kremi, az biraz allık sürüldü mü gül saçlara takılmaya hazırdıııır. Babam, çizgili bir elbisesi vardı, onu giydi. Kafasına da elbette çizgili şapkasını. Şimdi böyle anımsıyorum. Derken "resimci" amca geldi. Ne tuhaf babam daha önce hiç bir konuğunu bahçemize, bağımıza buyur etmediydi. Aldı, "bağımızın içine götürdü. Tam benim pek sevdiğim "deve biciği (memesi)" üzüm asmasının oraya. Resimci amca getirdiği, üç tahta bacaklı garip aygıtı toprağa özenle yerleştirdi. Bize de,

- Şöyle geçin, şöyle şööööyle, tamam tamam tam öyle, dedi. Sakın kıpırdamayın, öylece kalın...

En solda ben, Babam, Annem. En sağda da İsmet... Hiç kıpırdamayın çekiyoruuum. "KLİK"... Duyduğum ilk fotoğraf makinası sesiydi bu. Belli belirsiz bir "klik" sesi. O, belli belirsiz bir sesti belki, ama benim tüm yaşamım o günkü o "klik" sesi üstüne kuruldu.

Biz, yani ben babam ve annem çakılmışız, göğüslerimiz çıkık, başlarımız dik, ellerimiz yanda "esas duruş" vaziyetinde, objektife bakıyoruz. Ama İsmet, o sırada yan taraftan geçmekte olan "Körsüllü"nün AĞÜSTÜN marka arabasını görmek için kafasını yana çevirmiş... Öylece durup durur. O fotoğraf şimdi bende.

Gördüğüm ilk fotoğraf atölyesi Gülnar'daki FOTO AİLE idi. Sahibinin yüzü şimdi bile aklımda...

Siktirol Git...

Babam, Ziraat Bankası'nda odacı idi. Birgün yellim yepelek geldi.

- Banka, mensuplarının çocuklarından ilkokulu iyi dereceyle bitirenleri Ankara'da okutuyormuş. Bak Musa Kazım'ın oğlu gidiyor. Aklını başına devşir!..

Gülnar'da Lise yoktu ve babam beni Mersin'de okutamazdı. Okulu iyi dereceyle bitirip bu şanstan yararlanamazsam ya bir kunduracının, ya da bir marangozun ya da bir terzinin yanına çırak vereceklerdi. Bana kalsa, ben fotoğrafçının yanına girerdim ama babam istemezdi fotoğrafçılıkta para yok diye, biliyorum. Ayrıca, fotoğrafçılık meslek falan da değildi halkın gözünde ya neyse... Çalışmalıydım. Çalıştım. Fakat çalışmanın dozunu biraz fazla kaçırmışım galiba. "İyi", değil "pekiyi" değil, sınıfın değil, okulun "en birincisi" olmuştum. Ve bir hummalı hazırlıktır başladı. Önce bir sağlam potin siparişi verildi, bir numara büyükçe. Babamın eski bir elbisesi Neşet emminin oğlu terzi Mehmet'e verildi ters yüz edilsin bana göre diye. Mersin'e gidildi hastaneden "heyet-i sıhhıye" raporu almak için. İlk kez büyük bir şehir görüyordum. Payton'u, apartman'ı, meyan şerbeti'ni ve dondurmayı ilk kez tanıyordum. Duvarlara yazı da yazılabileceğini ilk kez görüyordum. Şaştım şaştım kaldım. "Kuyruk"la ilk kez Mersin'de, hastanede tanıştım. Her doktorun kapısında uzun uzun beklemelerden, itiş kakışlardan sonra eğer şansınız varsa ve ertesi güne bırakmadılarsa girebiliyordunuz. Kulak doktoruna da, kapısında böyle beklemeden sonra girebilmiştim. Elimdeki kağıtları doktorun masasına bırakıp geçip kapının hemen sağına durdum. İki ellerim iki dizimin üstüne yapıştırılmış olarak, esas duruşta ve pürdikkat. Babam, öyle istiyordu. Gözlerimi dört açmalıydım, kulaklarımı da. Doktor elindeki kağıtları bir iki evirdi çevirdi, gözlüklerinin üstünden bana bakarken, sol elini ağzının kenarına tutarak, "aman kimse duymasın, aramızda kalsın" der gibi, usulca, duyulur duyulmaz bir sesle

- Yaşın kaç, dedi.

Sağ ayağımı bir adım öne atıp, hafifçe öne eğilik, iki elimi ben de ağzımın iki kenarına tutarak ben de usulca ve gözlerinin içine bakarak

- On iki, dedim.

- Defol, siktirol git!!! diye bağırırken evrakları imzalıyordu doktor. Nerden bileyim doktorun hasta çok diye böyle bir muayene yöntemi uyguladığını.

Ankara, Ankara

Ankara'ya bir geceyarısı bir saatte geldik. Şehrin ışıklarını ilk gördüğüm an duyduğum şaşkınlığı ve korkuyu hiç unutamam. Sonsuz, kıpır kıpır kıpırdayan, akıp giden bir ışık denizi. Bu kadar ev, bu kadar insan, bu kadar ışık bu kadar araba nasıl olabilirdi. Bizi konuk ettikleri evde hiç uyuyamadım. Sabah erkenden kalkıp pencereye yapıştım. İnsanlar uyanıpta ayaklanıncaya dek geçen arabaları saydım. Ama kimseye söylemedim benimle alay ederler diye.

Kese Kâğıdı

Ankara Koleji erkekler bölümü, şimdi bilmiyorum da, o zaman, büyük yüksek binalar ile aradaki "boklu dere" dediğimiz, sahiden içinden

lağım akan bir derenin öte tarafında, etrafı dikenli telli duvarlarla çevrili bir futbol oynama yerinden ibaret bir okuldu. Bu arka bahçenin az ilerisinde, Kurtuluş yolu üstünde Öğretici Filmler Merkezi diye bir yer vardı. Haftanın belli bir günü vitrinlerine 30 * 40 cm boyutlarında, son kerte titizlikle hazırlanmış siyah beyaz bir fotoğraf asarlardı. Fotoğraf hangi gündeğişiyorsa o gün okulun arka bahçe duvarlarından kaçar yarım saat kadar fotoğrafı seyreder, aynı yoldan geri döner gelirdim. Kar, kış, kıyamet bu böyle sürdü gitti... Gördüğüm ilk sanatsal endişe ile yapılmış fotoğraflar bu fotoğraflardı... Çok sonra öğrendim ki, bu güzel işler, Öğretici Filmler Merkezi'nin galiba o zaman müdürü olan Şinasi Barutçu'nunmuş.

Daha sonra uzun süre, sinemaya gitmeme, içine leblebi atılmış sade gazoz içmeme ve kitap alıp okumama pahasına harçlıklarımı biriktirip bakalitten yapılmış bir fotoğraf makinası satın aldım. Objektif taşıyıcı düzeneği vidalı, ilkel bir makinaydı. Yolda sokakta dolaşırken utanırdım ve kese kağıt içinde taşırdım.

Düğme

Ankara Kurtuluş Lisesi, orta ikinci sınıftayım. Dört arkadaşız. Ben, Şakir Öner Günhan, Muharrem Sarıkaya ve Namık Kemal Gönenç. Namık'ın babası, Almanya'dan mı ne bir fotoğraf makinası getirmiş doğum günü armağanı diye. Namık habire fotoğraf çekip duruyor şakır şukur. Fors binbeşyüz... Yaradana sığınıp birgün makinanın düğmesine (adını bilmediğimiz için, "düğme" diyorduk deklanşör'e) bir kere basmak istedim, bastırmadı.

- Bozarsın oğlum, elleme, dedi. Günlerce, haftalarca

- Sen ayarla, bir kere basayım, diye yalvardım, yakardım, elletmedi.

Daha sonra uzun süre, sinemaya gidememe, içine leblebi atılmış sade gazoz içememe ve kitap alıp okuyamama pahasına, aylık yedi buçuk lira olan harçlıklarımı biriktirip bir fotoğraf makinası satım aldım. Objektif taşıyıcı düzeneği vidalı, çevrilince dışarıya doğru çıkan, bakalitten yapılmış, ilkel oyuncak gibi bir makinaydı. Ben de başladım ucun ucun fotoğraf çekmeye. Ama, yolda sokakta dolaşırken kese kağıdı içinde taşıyordum makinamı. Çok sonraları öğrendim ki bu bir yöntemmiş. Aynı yöntemi uyguluyormuşuz meğer. Yalnız arada ufak bir fark vardı. Onlar, fotoğraflarını çekecekleri konuyu "ürtükmemek" için sarıyorlarmış makinalarını kese kağıdına, bense makinamın ilkelliğinden utandığım için... Fotoğraf çeceğim zaman çıkarıyor, sonra gene yerine koyuyordum... Fotoğrafı öğrenmek için uğraşırken, Kızılay'daki Güven Anıtı'nın heykellerini kullanıyordum model olarak. Karda, yağmurda, çamurda hiç ses çıkarmadan, ekmek, su istemeden, mızırdanmadan foto modellik ettiler bana Kurtuluş'tan koşa koşa Ulus'a giderdim. Usul'ta Foto Ege diye bir yer vardı Namık'ın tanıdığı, oraya bırakırdım çektiğim filmi. Akşam ya da ertesi gün, ne zaman gel al dedilerse o zaman, gene koşa koşa gider alırdım baskıları. Bu böyle sürdü gitti... Ertesi ders yılında artık iyice ilerlemiştim. Arkadaşlarımın anı fotoğraflarını çekmeye başladım parasıyla. Gene koşa koşa Ulus'a gidiyorum, geliyorum, paralar alıyorum, paralar veriyorum. Borç, alacak listeleri falan yapıyorum sormayın... Yıl sonunda arkadaşlarımdan elli lira alacağım birikmişti. Elli lira... Benim için iyi para. Makinamı bile kırkbeş liraya satın almıştım... Bir gün akşam "mütalea"da ayağa kalktım,

- Arkadaşlar, bir dakika, dedim. "Puştluk" olsun diye, genzimi temizleyip, bir kaşımı da Ahmet Tarık Tekçe gibi kaldırarak;

- Beni dinler misiniz?

Herkesin ödü kopuyordu para isteyeceğim diye. Arkadaşlarımın bakışlarından beni, eski Türk filmlerindeki "mütegallibe" tipleri gibi gördüklerini hissediyordum ya olsun. Herkesi teker teker süzdüm, kopça gözlerimi az biraz kısarak.

- Kimsenin borcu kalmadı, tüm borçlarınız silindi...

Önce kesin bir sessizlik ve hareketsizlik oldu. Sonra havaya fırlatılan defter ve kitaplar arasında "yaşa, varol" sesleri ile "milli kahraman" (!) ilan edildim...

Ciğerim Yanıyor

- İlk fotoğrafınız, dianız nerede hangı yıl yayınlandı?

Liseyi bitirdiğim yıl, 1963'te, Ziraat Bankası'na girdim. Benim derdim reklam servisı'ne girip reklam, meklam, afiş mafiş yapabilmek. Nerdeee, tuttular normal "muamelat" servislerine verdiler. Üstelik de reklamlarla hiç ilgilisi olmayan bir seksiyonun, Kooperatifler Müdürlüğü'nün, "haberleşme" bölümünde başladım işe... Her serviste onbeşer, yirmişer gün çalışmacasına dolaştım, durdum Kooperatifler Müdürlüğü'nde. Neyse, uzun hikaye, bu bahsi geçelim... (LÜTFEN KAPIYI KAPATINIZ öyküsü buraya gelecek, ya da gönderme yapılacak). (En) Sonunda , reklam servisine veril(ebil)dim. Yani, ZİRAAT BANKASI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, TEVDİAT VE TANITMA MÜDÜRLÜĞÜ, REKLAM SERVİSİ'ne verildim. Daha Türkçesi, ZİRAAT BANKASI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, TEVDİAT VE TANITMA MÜDÜRLÜĞÜ, REKLAM SERVİSİ'ne "DOSYA VE ARŞİV MEMURU ADAY ADAYI" olarak verildim... Günler, haftalar, aylar, yıllar geçti. Afişler, pankartlar, broşürler, gazete ilanları falan yapıyoruz. Bir tarftan da, Banka'nın Rolleiflex fotoğraf makinasını cumartesi pazar ve tatil günleri ödünç alıp, harıl harıl fotoğraflar çekiyorum. O zamanlarda, Ziraat Bankası, her yıl, fotoğraf sanatçılarımızın fotoğraflarından oluşan bir ajanda yayınlıyordu. Ajandanın her yıl, fotoğraf sanatçılarımızın fotoğraflarından oluşan bir ajanda yayınlıyordu. Ajandanın diaları seçilecekti. Seçim şöyle olurdu. Büyük bir ışıklı masanın üs-

tüne, elimizdeki tüm dialar serilir, müdür gelir, ne ve hangi diaları canı çekerse o dialar seçilmiş olurdu... Diaları ışıklı masaya dizdik. Birden aklıma bir piçlik geldi. Yüzlerce dia. Araya bir tane de benim diamı koysam kim anlayacaktı ki. Hemen masamın gözünden bir çiçek diası alıp, ışıklı masanın kenar köşe bir yerine koydum. Müdür bey ve muavinleri geldiler, seçimler başladı. Heyecandan ölüyorum. Ona baktılar, buna baktılar, onu attılar, bunu tuttular. Şunlar şunlar şunlar olmasın, bunlar bunlar olsun dediler. İnanılır gibi değil ama, benim dia da var seçilenler arasında. Sevinçten uçuyorum. Dünya'da ilk kez bir fotoğrafım basılacak.

Ama, dedi Müdür bey, bu yıl fotoğrafların adlarının Latincelerini de yazalım.

Haydaa!!! Nerden bulacaktım ben o, Türkçesini bile bilmediğim çiçeği, latince adını. Çiçekçiler ya da ziraat Fakültesi öğretim üyeleri nasıl olsa biliyorlardır diye düşündüm. Kimse bilmiyor. Oraya gittim yok buraya gittim yok. Bilen yok... kütüphanelere gittim. Nafile... Yüreğim pır pır. Hayatımda ilk kez bir fotoğrafım basılacaktı ama latince adını bilemediğimiz için basılamıyor... Eyvah ki eyvah... Ciğerim yanıyor... Birden aklıma geldi. Kimseler adını sanını bilmiyorsa Müdür bey nerden bilecek ben de atarım dedim kedi kendime. Attım. Bu güne dek bir Allahın kulu çıkıp da

Ulan halt etme nerden uydurdun bunu? demedi...

Erken baharda parklarda ilk açan o güzelim pembe çiçeğin adını ben uydurdum. "PYRACANTHA ÇİÇEĞİ"... Aman literatüre de böyle geçmesin.

İnsan Nerede

Yaylı tambur ustası besteci Ferit Sıdal ve hikayeci romancı Şahap Sıtkı (İlter) ile beraber çalışıyorduk. "beraber çalışıyorduk" derken bile öğündüğüm bilmem belli oluyor mu?..

Onlar karşı odada radyo servisinde biz reklamdayız. bazen öğlenleri yemeğe beraber gidip geliyoruz. bazen onlara birşeyler danişıyoruz falan. İkisi de çok tanınmış çok saygın isimler. sözgelimi Abidin Dino Ankara'ya gelince şahap abi'ye geliyor kapı açılıyor Orhan Peker giriyor... Bir bakıyorsun sözgelimi Mehmed Kemal'le yahut Fikret Otyam'la Şahap abi kolkola karpiç'e doğru yürüyorlar... Aman Tanrım herkes şahap abi'yi tanıyor. şahap abi de herkesi tanıyor... ya da ne bileyim ne... kimi akşamlar şaşıp yanılıp Kürdün Meyhanesi'ne giderdik. Bakardık ki Şahap abi birileriyle oturuyor sezdirmeden usulcacık geri çıkar biz de Palabıyığa giderdik... yanlarında birgünden birgüne bacak bacak üstüne attığımı hatırlamıyorum... yolda önüme düşmüşlerse ya vitrinlere bakarak oyalanırdım önlerine geçmemek için ya da başka bir sokağa sapar gideceğim yere öyle giderdim...

Bir gün Şahap abi'ye fotoğraflarımı göstermek istedim. bankada iş ortamında rahat olmayacağını evlerine gelmemi söyledi. Ankara'da bahçelievlerde bir evleri vardı. söylediği saatte gittim. Ümit abla rakılarımızı getirdi tokuşturduk ve fotoğraflarımı göstermeye başladım. kuşlar ağaçlar çiçekler böcekler... Vesaire vesaire... heyecandan elim ayağım dolaşıyor rakıları cup cup yutuyorum... Şahap abi hepsini çok çok beğendi çok övdü... Şunun şurasını bunun burasını değerlendirdi sonunda.

- İyi de dedi İNSAN NERDE?

Yaşamım boyunca bu sözü hiç unutmadım... Bu söz yaşamım boyunca hep kafamın üstünde Demokles'in Kılıcı gibi asılı durdu... Yaşamım boyunca hep insanın peşinde oldum... Hep insanın yüzüne baktım ve "insana dair" olan her şey beni hep ilgilendirdi.

Fotoğrafçılıktaki başarınızı neye borçlusunuz?

Fotoğrafçılıktaki başarımı herkes biliyormuş, siz öyle diyorsunuz. Gerçekten başarılı mıyım ben bilmiyorum. Başarılıysam başarımı neye borçlu olabilirim? Olsa olsa dünyada olup biten her haltı kendime dert ediniyor olmamdandır. Her zıkkımı "üstüme vazife" saymamdandır. Bok varmış gibi olmayacak şeyler için beynimi paralayıp "helak" olmamdandır diye düşünüyorum. Bir de ben çok çalışkan bir insanımdır "söylemesi ayıp" (Söylemesi ayıp kimilerine göre ben on kişinin falan yapacağı şeyleri yapmışmışım. Ben demiyorum öyle diyorlar). Gün yirmidört saat bana az gelir. Uykuda geçen zamana hep acırım. Mümkün olsa da insan beş yüz yıl bin beş yüz yıl onbin beşyüzyıl yaşasa. Dünya'da çizilen tüm resimleri görebilse... Tüm sinema filmlerini tiyatro oyunlarını izleyebilse... Ne çok çekilecek fotoğraf var oysa ne çok söylenecek türkü ne çok seyredilecek gökyüzü... Hiç bir papatya hiçbir papatyaya benzemez. Her günkü gün batımı bir öncesinin de bir sonrasının da aynı değildir... Ahhhh dünyanın her yerinde her mevsim her gün günbatımlarını seyretmeliyim. Uzak Okyanus adalarında biryelerde çıplak ayaklı yerli insanlarla ahpaplık etmeliyim. Onlarla içki miçki içmeliyim. Dans mans etmeliyim. Hiç yerli dansı da bilmem ama olsun öğreniriz. Ne bileyim Eskimoların oralarda falan olmalıyım... Nerdeeee... Neyse...

Fotoğraf makinaları taşplaklarınız topladıklarınız bi müzeyi donatacak kadar zengin

Ben birşeyleri biriktireyim diye alıp getirmiyorum yaşadığım yere o şeyleri. Ben onlarla çoğaldığımı onlarla zenginleştiğimi onlarla dallanıp budaklandığımı hissettiğim için alıp alıp getiriyorum yaşadığım yere... Yaşadığım yerin ya da yerlerin yaşayabileceğim, soluk alıp verebileceğim yerler olmasını istediğim içindir ki salkım saçak anılarla birlikte ve öteberiyle dönerim ben gittiğim yerlerden... Fotoğraf makinaları da taş plaklar da başka şeyler de böyle birikti... Öteki türlü ben bir antikacı olurdum herhalde...

- *Nasıl Topladın?*

- Şöyle: Ben bir köye, bir kasabaya, bir şehre gidince ilk işim, "çevremizi tanıyalım" yaparım.

Güzel ilimizi, ilçemizi önce bi güzel tanımak isterim. Ne nerde, kim nerde bilmek isterim. Meyhanesi felanı feşmekanı nerde bilmeliyim... İsterim ki gözümün önü açık olsun... Bu arada eskici ve antikacı dükkanlarını da bulurum kuşkusuz. Onlarla ahbaplık ederim. Bu güne dek Konya'lardan Bursa'lardan Sıvas'lardan falan telefonlar gelmiştir, şöyle şöyle, böyle böyle bunlar var, şunlar var diye. Taa oralara sırf onları almak için de gittiğim olmuştur. Benim için hoş bir anı anlatayım. Safranbolu'dayım. O zamanki belediye başkanı....., Diş tabibi dostum ve mimar dostum... ile dolaşıyoruz. Yorulmuş olmalıyız, hele biraz soluklanalım deyip, onların göstermekten pek haz ettikleri ..... kahvehanesine oturduk. O sırada belli ki bir Üniversite'li grup gezmeye gelmişler selam falan verdiler, merhabalaştık. Bir süre sonra, hiç tanımadığım bir kızla bir oğlan koşarak geldiler, "aman abi şu aşağıdaki saatçide taş plaklar var, haberin olsun" deyip, gene koşarak gittiler...

- Bir vakıf, bir müze kurmayı düşünüyor musunuz?

- Bu etkinlikler, ya da başka bir deyişle etkinlik yapmak "bir tutku"mu olur insanda. Yani, ben etkinlik yapayım diye etkinlik mi yapar insan. Bir şeyin yapılması gerektiğine inanıyorsanız o şeyi yaparsınız, ya da yapmazsınız. İnsanlar yaşamları boyunca ya birşeylerden yana olmuşlar, ya birşeylere karşı olmuşlardır. Ben de, Dünya'da ve Türkiye'de yaşayan bir insan olarak hep birşeylerden yana ve hep birşeylere de karşı oldum. Hep birşeyleri kayırdım, hep birşeylerin altını çizdim... Bizim, hepimizin yaşamında yazanların çizenlerin, bilim sanat ve kültür üretenlerin katkıları vardır. Biz farkında olsak da olmasak da beyinsel gelişimimize etkili olmuşlardır. Lautrec'in ya da Picasso'nun benim üstümde bir hakları yoktur diyebilir mi biri kalıp da...Diyemez. Balzak'ların Dostoyevski'lerin Asturias'ların Jack Londan'ların, Rafael Alberti'lerin üstümüzde hakları olduğu kadar Dedem Korkut'ların da, Şeyh Bedreddin'lerin de Nazım Hikmet'lerin de Sabahattin Ali'lerin de Aziz Nesin'lerin de hakları vardır... İşte bu nedenle, TYS ve öteki sanatçı örgütleri ile hep kolkola oldum...

- Arşiv çalışmaları nasıl gidiyor?

Şimdilik, bilgisayarla tanışmaya çalışıyorum. Dilini kavramaya çalışıyorum. Bilgisayar müthiş olanaklar sağlıyor insana. Ama ben şimdilik "Remington Rad" gibi kullanıyorum onu. Bakalım...

- İleriye dönük çalışmalarınız.

- Görmediğim yerleri görebilmek bu bir. Daha iyi fotoğraflar yapabilmek, bu iki. Kitaplar yapmak, bu üç. Bilmem, başka ne olsun...

ZORBA SORULAR

Hüzün nedir babası
Kaç yaşında gösteriyor
Hangi ülkede yaşar
İlk görüldüğünden bu yana
Kime neler çektirdi
Sonra ne yer ne içer
Haydi anlatıver oğluna

Sevgi nedir babası
Hangi kantarda tartılır bu
Gramla mı alsak tonlarla mı
Bayatlar mı hemen tüketilmezse
Ha bir de
Fiyatını sormayı unutma
Üç beş kişiye göstersek
Kalitesinden anlarlar mı

Umut nedir babası
Hep öyle dört mevsimleri mi kollar
Durup durduğu yerde yeşeriverir mi
Beni duyuyor musun komşu, hu
Yakınlığı var mı Beyoğlu berduşlarına
El değmemiş bir nazenin mi o
Yoksa yitirince umudunu
Çifti çubuğu satıp
Metropol varoşlarına doluşan o mu

Ay nedir babası
Hele bir de doldurmuşsa
Tıpkı O'nun yüzü gibi
Koca koca gökyüzünü
Kimi hilaline inanır
Kimi dolunayında tutulur aşka
Kimse çözemedi bilmeceyi
Bir baba olarak
Sen bilir misin yoksa
Öyleyse
Haydi anlat oğluna

Zaman nedir babası
Bağışlanan mutluluk mu
Tükenip giden ömrümüz mü
Peşinde koşuyordum O'nun
Kaydı gitti ellerimden
Sevgili komşular
Değerli dostlar
O'nu gördünüz mü O'nu

Hüseyin İLBEY

Faik Öğretmen

Zeki OĞUZ

"Şuradan sapalım" dedi Nuri, meşe ağaçlarının arasında zor belli olan daracık bir yolu göstererek.

İsmet, canının sıkıldığını belli etmeden arabayı yavaşlattı taşlı, tozlu yöne çevirdi arabanın yönünü.

"O köyü bilirim ben" dedi Kooperatifçi Hıfzı. "Eğer köye kadar çıkacaksak çok geç kalırız. Allahın belası köy kartal yuvası gibi, dağların zirvesinde. Çok mu önemli oraya gitmemiz?"

Nuri yanıtsız bıraktı arkadaşının sorusunu. O köye neden gitmek istediğini anlatsa bile anlamayacaklarına inanıyordu. Aslında kendisi de o kadar kararlı değildi köye çıkmaya. Bir an içinden öyle gelmişti. Yüreği ikircikliydi. Birisi "Olmaz, zamanımız yok" deyiverse itiraz bile etmeyecekti. Hatırını kırmamak için hiç biri ses çıkarmamıştı. Hıfzı'nın söylenmesi de yolun zorluğunu açıklamaktan başka bir şey değildi.

Meşelerin, ardıçların arasında uzayıp gidiyordu yol. Gittikçe dikleşiyor, bozuluyordu. Çukurlara batıp çıkıyordu araba. Toz içinde kalmışlardı. Nuri kendisi için bu zorluğa katlandıklarını düşünerek sigara tuttu hepsine. Yolun tozuna sigaraların dumanı karıştı. Hıfzı almamıştı.

"Sanki yuttuğumuz toz yetmezmiş gibi" diye söylendi.

"Yahu, hiç dikkat ettiniz mi, günlerdir dolaşıp duruyoruz ne bir keklik ne bir tavşan gördük. Sanki yer yarılıp içine girdi hepsi" dedi Kontrolör Celal. Geçtikleri dereleri, tepeleri gösteriyordu.

"Avcılarla, zirai ilaçlar o hayvanların kökünü kuruttu" dedi şoför İsmet. "Hem keklikler bu sıcakta ortalarda dolaşacak kadar akılsız değillerdir. Onlar bir sabah serinliğinde bir de akşam serinliğinde çıkarlar ortaya. Siz hiç dereboylarına su içmeye indiklerini gördünüz mü keklik palazlarının? Görmediyseniz yaşamınızın en güzel konserini kaçırmışsınız demektir."

Keklik sürülerinin, palazlarının sulara inişlerini çok görmüştü Nuri, kuytulara oturup onların türkülerini çok dinlemişti ama "ben gördüm" demedi. O bir güzellikti ve sözle anlatılamazdı.

Virajlar daha sıklaşmıştı. İsmet küfredip duruyordu kendi kendine. Bu dağbaşlarında oturanların nasıl yaşadıklarını, ne yeyip ne içtiklerini soruyordu. Hafifçe düzlenen bir yerde çift süren köylüye bakıyordu Nuri. Sabanın bir yanına eşeğini bir yanına karısını koşmuştu. Sürdükleri tarla iki oda büyüklüğünde bir yerdi.

"Vay anasına şuna bakın" diye bağırdı Şoför İsmet. Arabayı durdurdu. "Şehirde anlatsam kimse inanmaz." Başını direksiyona yasladı.

Hıfzı umursamaz bir tavırla alnına biriken teri, tozu sildi.

"Bir fotoğraf makinası olacaktı" diye yakındı İsmet.

Alışığı olduğu bu görüntülere şaşırmıyordu Nuri. Bezginlikle başka taraflara bakıyordu. Dağlar sanki sonsuza kadar uzanıyordu. Kayalar parlıyordu güneşin altında. Meşelerin arasında havanın titreştiğini görebiliyordu insan. Köylü elini alnına siper etmiş arabaya bakıyordu. Kadının umurunda değildi araba ve içindeki yabancılar. Çöküvermişti olduğu yere.

"Buralarda bir açıklık bulursan dönelim" dedi Nuri. "Vazgeçtim gitmekten." İsmet minnetle baktı Nuri'nin yüzüne. "Bizi büyük bir dertten kurtardın" der gibi bakıyordu. Ötekiler hâlâ köylüye bakıyorlardı. Köylü arabaya doğru yürümeye başlayınca İsmet gaza bastı. Araba, ardında yoğun bir toz bulutu bırakarak köylüyü geride bıraktı. Kadın hiç kıpırdamamıştı. Eşek, sırtına doluşan sinekleri kovabilmek için durmadan kuyruğunu sallıyor, başını bir kaldırıyor bir indiriyordu aşağı yukarı.

İsmet serçe parmağı kalınlığında su akan bir çeşmenin başında durdurdu arabayı. Arabanın dönebileceği bir açıklık vardı. Çeşmenin altındaki çayırlıkta öküzlerini otlatan çocuklar sardı çevrelerini. Merakla bakıyorlardı toza bulanmış şehirli adamlara. Biri cesaretlenip Hıfzı'ya yaklaştı. "Bu su şifalıdır" dedi. Hıfzı inanmaz gözlerle bir çocuğa baktı bir çeşmenin önünde uzayıp giden su oluğuna. Oluk olduğu gibi yosunlarla kaplanmıştı. Çocuğun dudakları yarılmış ve ayakta zor durur gibiydi zayıflıktan. Arabaya doğru yürüdü. Çantasından çıkardığı kuruyemiş paketini çocuğa uzattı.

"Al bunu arkadaşlarınla ye. Bunlar da şifalıdır." dedi, bir baba sevecenliğiyle. Çocuğun saçlarının rengi bile değişmişti kirden.

İsmet sonuna kadar gaza basıyordu dönüş yo-

lunda. O berbat yoldan kurtulmanın ve şehre erken dönmenin coşkusu içindeydi hepsi. Sohbet, karısını sabana koşan köylüden kendi yatak odalarına gidip geliyordu.

"Kadının işi çok zor" diyordu Celal, gülerek. O sabanla işi-bitince köye dönecekler, belki dönmeden önce tarlanın taşını ayıklatacak kocası, ondan sonra dönecekler. Adam ekmek,aş isteyecek. Ayaklarını filan yıkatacak. Gece olunca erkekliği uyanırsa "altıma gel" diyecek. Sabahın köründe kalkıp hayvanların karınlarını doyuracak. Kendi ekmekleri, çorbaları derken haydi yine tarlaya, sabana koşulmaya. Bizim avratlar onun bu halini görseler bin şükrederlerdi kendi hallerine.

"Bizimkiler yatmaya bile nazlanırlar" dedi Hıfzı.

Nuri, başını önüne eğmiş dalgınca sigarasını içiyordu. Yıllar öncesindeydi. Minicik bir sarmaşık filizini büyütmeye çalışıyordu Faik Öğretmenle birlikte. Sarmaşık, havalandırmanın betonlarında bulduğu bir yarıkta boy vermeye başlamıştı. O yüksek hapisane duvarının arkasında kavaklar vardı. Küçük sarmaşık bir an önce kavaklara ulaşmak ister gibi aceleci, tezcanlıydı. Havalandırmaya çıkınca ayaklarının açılması için birkaç tur attıktan sonra soluğu sarmaşığın başında alıyorlardı. Çay bardaklarına doldurdukları sularla sarmaşığın büyümesine yardımcı olmaya çalışıyorlardı. Sonra birgün askerlerden biri onların bu ilgisini görmüş sarmaşığı koparıp postallarının altında çiğnemişti gözlerinin içine baka baka.

"Güçleri yetse dışardaki kavakların önüne de perde çeker bunlar" demişti Faik öğretmen. Gözlerine sinmişti bütün öfkesi.

Sonra günlerce tek başına volta atmıştı. Küskün, kızgındı. Duvarın dibinde yürürken o koca gövdesini zor taşırmış gibiydi. Sigarayı da artırmıştı.

"Şurada durup birer çay içelim mi?" diye sordu İsmet. Batan güne karşı bütün ışıkları yanan petrol istasyonunu göstererek. "Çok güzel çay yaparlar burada. Zaten kamyoncular nerde durursa orada güzel çay vardır."

"Boşver" dedi Celal. "Herkes evinde içsin çayını. Zaten canım çıktı dağ bayır dolanıp durmaktan."

Hıfzı ile Celal biran önce evlerine varmak istiyorlardı. İsmet "ne dersin" gibilerinden Nuri'ye baktı. Onun umurunda değildi çay, kahve. İsmet yeniden gaza bastı. Bu keyifsiz arkadaşlarını evlerine ulaştırmaktan başka düşüncesi yoktu artık. Zaten hep yakınırdı kafa dengi bir yol arkadaşı bulamamaktan. Şehrin ışıkları uzaktan görünmeye başlamıştı.

Hapisanede ancak gürültüsünü duyabilirlerdi şehrin. Sabah ezanları okunmadan önce başlardı at arabalarının gürültüsü. Sonra belediye otobüsleri sefere başlardı. Zaten otobüs garajına da yakındı hapisane. Polisler onu evden aldıklarında hemen gözlerini bağlamışlar sonra nere gittiklerini gizlemek istermiş gibi şehrin içinde dolanıp durmuşlardı. Adamların aptallıklarına gülüp durmuştu içinden. Doğup büyüdüğü bu şehri adım adım bilirdi ve günlerce dolaştırsalar bile kestirebilirdi nerede olduklarını. Otobüslerden sonra ezan sesleri doldururdu gecenin alaca karanlığını. Sanki sözleşmişler gibi biri bitirmeden öteki başlardı ezan okumaya. Gün ağarırken bildik gürültüsü başlardı hapisanenin. İlk uyananlardan biri Faik Öğretmen olurdu. Giyinir, havalandırmaya çıkmayı beklerdi. Hep sessiz, hep durgundu.

Bir kere bozmuştu durgunluğunu.

Artık yaprakları sararmaya başlayan kavakları seyrederek yürüyordu Nuri. Faik Öğretmen gibi o da yalnız yürümeyi seviyordu. Yalnızken dışarda bırakıp geldiklerini düşünüyor, kendi kendine kalmayı istiyordu. Sevdiği şiirleri, türküleri okuyordu. Böyle yürüyüşlerden birinde de Sabahattin Ali düşmüştü diline. O da bir zamanlar sürgün yaşamıştı bu topraklarda. Ekmeğini yemiş, havasını solumuştu. Dalgınca yürürken çevresini birileri sarıvermişti. Yürümek istemiş engellemişlerdi.

"Dur bakalım" diyerek omuzundan asılmıştı biri.

Biri önüne dikilerek "Bir daha bu türküyü söylersen kötü olur" diyerek yumruk vurur gibi göğsüne dokunmuştu.

Sıkıyönetimin üniversiteden toplayıp geldiği, kendilerini faşist sanan gençlerdi bunlar.

"Bu türküyü seviyorum, söyleyeceğim" diye yürümek istemişti Nuri. Ama çocuklar onu salmak niyetinde değillerdi. Onu sindirmek ötekilere karşı da bir gözdağı olur düşüncesindeydiler belki de. Nuri'nin çevresinde tam bir çember oluşturmuşlardı.

"Taşları bağlayıp, itleri salıvermişler" diyerek yeniden yürümek istemişti Nuri. Önünde dikilen uzun boylu iri yarı genç kolunu havaya kaldırırken Faik Öğretmen koşup gelmişti. Öfkeden kıpkırmızı olmuştu yüzü. Onları izlediği belliydi.

"Ne oluyor burada" diye Nuri'nin önündeki iri yarı genci itelemişti. Faik Öğretmenden sonra öteki tutuklular da Nuri'nin çevresini sarmışlardı.

Faşist gençler olaydan zararlı çıkacaklarını kestirince "bir şey yok" diyerek ayrılmışlardı. O gün akşama kadar Faik Öğretmenin tumunu düşünüp durmuştu Nuri. Bir olayı önlemekten çok bir kavgaya girer gibi gelmişti. Başka yerde başka zamanda olsa tatlı tatlı ders vereceği çocuklara o gün rahatça tokat atabilirdi. Nuri duvar dibinde volta atıyor ve o çocukların bu türküden neden gocunduklarını çıkarmaya çalışıyordu.

"Başın öne eğilmesin"

Başlarını öne eğmedikleri için oraya doldurulmuşlardı ama... Sonra düşünmekten vazgeçip vurup kafayı yatmıştı ranzasına. Gözlerini her yumuşunda olduğu gibi dışarı atmıştı kendini.

Şehrin sokaklarında özgürce dolaşıyordu. Bir miting alanında onbinlerden biri oluyordu. Haykırıyordu onbinlerle birlikte. Sevgilisiyle sinemaya, parka gidiyordu. Kuytulara denk getirip öpüşüyorlardı. Aylardır okutmadıkları kitapları, gazeteleri okuyordu doyasıya. Bir büfenin önünde durup sevdiği sigarayı istiyordu. Bir derenin kıyısında dostlarıyla rakı içiyordu. Yeni bir şiir, yeni bir öykü yazıyordu ve gülüyordu bunları düşündükçe. Kafasından geçenleri anlasalar paşaların o kafayı da uçurabileceklerini düşünüyordu. Görüşçülerin getirdikleri paketlerdeki gazeteleri bile alırlardı okumamaları için. Sigaralarını, döknekliğini açıkça ilan eden genç bir müteahhit sayesinde içebiliyorlardı. Ama onun yüzünden hep pahalı sigaralar içmek zorunda kalıyorlardı. Müteahhit pahalı bir sigara içiyordu ve "başka bir sigara içersek askerler kuşkulanır ve bir daha sigara almazlar bana" diyordu.

"Buraya kadar abiler" dedi Şoför İsmet. Hıfzı ile Celal çantalarını alıp sabah dairede görüşme dileğiyle ayrıldılar. Evlerine yaklaşmış olmanın sevinci içindeydiler.

"Bir şeyler içecek bir yerlere gitsek" dedi Nuri arabadan inmeden.

"Tamam abi" diyerek gaza bastı İsmet. O çoktan razıydı böyle bir teklife.

"Burada bizi çok tutamazlar" diyordu Faik Öğretmen. "Eninde sonunda bırakacaklar ama buradan çıkınca çok zor işimiz."

"Zaten işimiz hiç kolay olmadı şimdiye kadar" diyordu Nuri içinden. Ağır ağır yürüyordu duvarın dibinde. Faşistler gruplarını hiç bozmadan karşı duvarın kenarında yürüyorlardı.

"Fuara gidelim abi" dedi İsmet. "Temiz yer."

"Gidelim" dedi Nuri.

Geniş ve gürültülü bir yerdi birahane. Bir yanda televizyon çalışıyor bir yanda bir kasetçalarda bir arabeskçi feryat ediyordu. •

"Senin bir sıkıntın var abi" dedi İsmet, birasını yudumlarken. "O köye neden döndük merak ettim. Köye girmeden de geri döndük."

"Köyde bir arkadaşım vardı" dedi Nuri, kayıtsızca, İsmet'in daha çok soru sormasını istemezmiş gibi birasını yudumladı. Öteki masalara bakıyordu.

Köye gitmediklerine, Faik Öğretmeni görmediğine seviyordu. Faik Öğretmen kafasında eski haliyle, bildiği gibi kalsın istiyordu.

Hapisaneden çıktıktan sonra hep sorup durmuştu Faik Öğretmeni. Onca istemesine rağmen görüşememişti onunla. Sonra tanıdıkları anlatmıştı Faik Öğretmenin başına gelenleri. Görevinden almışlar. Başına böyle bir şey geleceğini bilmesine rağmen içine yedirememiş. Köyüne çekip gitmiş. "Nuri, ben onun yerinde olsam dayanır mıydım" diye sorup durmuştu kendi kendine. Oysa aynı kaderi paylaşmışlar, işlerinden, ekmeklerinden olmuşlardı. Ama Nuri işin başındaydı daha. Faik Öğretmen gibi birkaç ay kalmamıştı emekliliğine. "Ben başka bir iş tutar, ekmeğimi kazanırım ama Faik Öğretmen elbette zorlanır" diye düşünüyordu.

Faik Öğretmen hapisaneden çıkınca günlerce hastanede yatmış. Kan vermek gerekmiş. Kan bulmakta bile zorlanmışlar. Hastaneden çıkınca kırgın öfkeli çekip gitmiş köyüne. Şimdi yalınayak dolaşıyormuş meşelerin arasında. Bazen kayaların üzerine çıkıp türkü söylermiş. Köyün çocukları peşinde dolaşıyorlarmış "Şehirli deli Faik" diye.

Boş bira şişeleriyle doluyordu masanın üzeri. Kül tablası birkaç kere dolup boşalmıştı. İnsanlar kafa kafaya vermiş söyleşiyorlardı. Nuri'nin kafasında Faik Öğretmenin türküsü çınlıyordu.

"Başın öne eğilmesin."

MAVİ ÖTESİ

İvecen bir martıyım yosunlu taşlarda
Sığmıyor içime koynumdaki aydınlık.

Vurmasınlar diye
yıldızlara astım kristal düşlerimi
ve dilimin büklümlerine gizledim
o hiç söyleyemediklerimi.

Seren direklerinde kaçak yolcuyum
güneş sızıyor çığlıklarıma
gözlerimle kucaklayıp
suskunluğumla konuşuyorum
-her yürekte anlamım ayrı-
Sürgünüm mavilere.

Umutlara çırpıyorum kanatlarımı
bıkmadan, usanmadan
umutlarsa
mavilerin çok ötesinde.

Fatma Türk KUŞKAYA

Cengiz GÜNDOĞDU

3 Şubat Pazartesi

Karlı... soğuk bir gün. Tirtir titremiyoruz ama *İnsancıl*'da. Sonunda beni dinlediler de bir ısıtan aldık. "Ne var ne yok" diye "N'olsun bir ısıtanımız var" diyorum. Bu kışı nasıl geçireceğimizi de kara kara düşünüyorum. Herbir şeye zam geliyor. Otobüs bileti 40 bin lira oldu.

Kağıt zamları da durmak bilmiyor. *İnsancıl*'ı 200 bin lira yapmak zornuda kaldık. Bu zamlarla soluğumuzu kesmek... bizleri susturmak istiyorlar. Kitaba... dergiye düşmanlık hiç bitmedi Türkiye'de. Kitaplar... dergiler toplatıldı... yazarlar sürüm sürüm sürüldü. Kitaba düşmanlığın somut bir göstergesi *Öncü Kitabevi*'nin yakılmasıdır. 21 yıl önce 2 Şubat 1976'da yakıldı *Öncü Kitabevi*. Gül Erçetin, Cumhuriyet'te bu olayı yeniden gündeme getiriyor. Gül Erçetin yazısının bir bölümünde şöyle diyor, "Yangında *Öncü Yayınevi* deposuyla birlikte tamamen kül oldu. Cengiz Gündoğdu, Öztürk'ü teselli ederken, "Yahu dostum, kitaplar da yanacak elbette. Biz buna hüzünlenmiyoruz, ağlamıyoruz. Ama yeter ki insanlarımız yanmasın." dedi.

21 yıl önce küllenmiş kitapların arasında böyle demiştim Zeki Öztürk'e. Ah vah diye sızlanmadan direnmek gerekiyordu. Gülüyordum. "İnsan yanmadı ya" diyordum.

Biz dostları Zeki Öztürk'e, kitabevinin, yayınevinin adından ötürü *Öncü* derdik. *Öncü*, Türkiye'de sosyalist mücadelenin somut bir simgesiydi. Bundan ötürü gün geçmez *Öncü* basılır, kitapları yağma edilirdi. Zeki Öztürk, gık demeden yeniden işe koyulur, zorlu bir mücadeleden sonra yeniden ayağa kalkardı. Sonunda ekonomik koşullar nedeniyle *Öncü* kapandı.

Şmidi *Öncü*'nün yerinde bir lokanta var.

21 yıl önce "Yeter ki insanımız yanmasın" demiştim. Ne yazık, insanımız da yandı. Sivas'ta.

Şunu bilmeliyiz. *Öncü Kitabevi*'ni yakanlar bulunmadı. Gül Erçetin ne diyor "1939 yılının Mart ayında, kitabevine gelen bir kişi, kundaklanma olayının gerçekleştiği dönemde MİT'te çalışan bir sivil emniyet görevlisi olduğunu, sabotajı kendisinin gerçekleştirdiğini itiraf etti. Aynı kişi kendisiyle birlikte kundaklama olayına karışan üç kişinin de adını verdi"

Öncü tek başına olayın peşine düştü. Bu kişileri Turguz Özal'a, Deniz Baykal'a, İsmail Cem'e bildirdi. Hiçbiri olayla ilgilenmedi. Sonunda bugünlere geldik.

Öncü'yü kundaklayanlar yakalansaydı... basın daha o zaman bu olayın üstünde ciddiyetle dursaydı, Deniz Baykal, İsmail Cem işi hasıraltı etmeseydi, bugün Türkiye'de caniler, insanın yüreğini burkan gülüşleriyle ellerini kollarını sallaya sallaya dolaşamazlardı.

7 Şubat Cuma

Türkiye'de aydınlanma hareketine ciddi bir gereksinim var. Bunu Sincan olaylarına... gazeteci dövülmesine bakarak söylemiyorum. Böyle insanlar her toplumda çıkar. Bunların cezası da verilir. Asıl üstünde durulması gereken... aydınlanmayı zorunlu kılan, bence Metin Göktepe davası. Şundan ötürü. Yaşama hakkı, insan haklarının temel değeri. Bu değer, evrensel. Yeryüzünün neresinde olursa olsun, insanın yaşama hakkı, gerekçesi n'olursa olsun yok sayılamaz. Metin Göktepe olayında en başta bu değer yerlebir edildi. Haber peşinde iz süren Metin Göktepe, insanın can güvenliğini sağlamakla görevli polislerce katledildi.

Tam burda bütün toplumun, bir insanın yaşama hakkı yerlebir edildiği için ayağa kalkması gerekirdi.

Toplum bütünüyle ayağa kalkmadı.

Aydınlanmayı zorunlu kılan birinci nokta bu. Çünkü yaşama hakkının yerlebir edildiği bir toplumda, bütün insanlar, yaşama hakkı için ayağa kalkmıyorsa, orda bilinç özgür değildir, bilinç dumura uğramıştır.

Aydınlanmayı zorunlu kılan ikinci noktaya geldikte... Bu olayın sanıkları belli. Yaşama hakkını yerlebir eden sanıklar, hiçbir kuşkuya yol açmaksızın hızla yargılansaydı, o zaman zorunluluk, bir ölçüde zorunluluk olmaktan çıkabilirdi. Ama böyle olmadı. Sanıksız bir duruşma süreci başladı. Önce İstanbul'da, sonra Aydın'da, şimdi Afyon'da. Böyle bir durumda bütün hukuk fakültesi hocalarının, bütün avukatların, bütün savcıların, bütün yargıçların ayağa kalkması gerekirdi.

Bu olmadı.

İşte bunun olmayışı, aydınlanmayı zorunlu kılan ikinci nokta. Çünkü bir toplumda insanın temel hakkı yerlebir edilmişse, şimdi yaşayan bütün insanların temel insan hakkı pamuk ipliğine bağlı demektir. Benim bu savım bir varsayım değildir, olagelenlerle bu zaten kanıtlanmıştır. Bu ülkede insanın temel hakkı, yaşama hakkı, pamuk ipliğine bağlıdır. Böyle bir ülkede insanların rahatsız ol-

maması tek bir nedene bağlıdır. Bilincin dumura uğraması. Ancak bilinci dumura uğrayan bir insan, temel insan hakkı... yaşama hakkı yerlebir edildikten sonra bile yerinden kıpırdamaz.

Türkiye halkı, şimdi bu durumda. Bilinci dumura uğramış insanlar televizyona çıkıyor. Bilinci dumurlu milyonların karşısında Taksim'e cami yapılsın mı yapılmasın mı, türbana izin verilsin mi izin verilmesin mi diye tartışıyor sözde. Bir süre dinliyorum. Hiçbirinin sağlıklı akıl yürütme sorunu yok. Tümden gelim, tüme varım, neden, koşul birbirine giriyor. Gülüyorum.

Bu kişiler, sorun nedir, bir sorun nasıl çözümlenir, nasıl akıl yürütülür, bunları bilmiyorlar

Yekinmek gerekiyor aydılanma hareketini başlatmak için.

11 Şubat Salı

Ömer Laçiner şöyle diyor, *Birikim*'de başından beri RP merkez eğiliminin ülkeye "şeriatı getirme"yi değil, bir sunni ve muhafazakar siyasal kadro olarak düzenin merkezine kabul edilmeyi amaçlayan bir strateji ve anlayışı izlediğini vurguladık."

Bu görüşe katılmıyorum. Türkiye'de islami hareket... RP, bu islami hareketin şimdilik siyasal ögesi... şeriatı getirmeyi amaçlıyor. Bunun için de şimdilik siyasal erki pek önemsemiyor. İslami hareket önce toplumsal erki ele geçirmeyi tasarlıyor. Toplumsal erki ele geçirmek ne anlama geliyor. Her şeyden önce ekonomide, eğitimde, kültürde ciddi yatırımlarla Anadolu insanı kuşatılıyor... böylece şeriatın meşruiyet zemini oluşturuluyor. Bu, kapitalist sistemin de işini geliyor. Şimdiye kadar darbelerle toplumsal bilinci körelten kapitalistler, yeni darbelerin işe yaramadığını... yaramayacağını anlamış durumdalar. İslami hareketin bütün yurdu kuşatması... dinle bilincin köreltilmesi, kapitalistlerin de işine geliyor. Böylece toplumsal bilinç, islami öğelerle kolayca dumura uğratılacak.

Bu strateji, ayrıca Yeni Dünya Düzeni'nin amacına da uygun. Böylece Türkiye, şeriatın uykusunda tekellerin pazarı olacak.

Laçiner'in kavrayamadığı nokta bu.

Müslüm Gündüz'le Ali Kalkancı olayına geldikte... Laçiner, bu kişilerin defterinin dürülmesini RP'nin de istediğini söylüyor. Ama RP bu olguların açığa çıkmasını bir "lutuf" gibi görmedi. Ali Kalkancı'yla Müslüm Gündüz, bir taktik yanlış yaptılar. Bu taktik yanlış, İslami hareketin toplumsal erki ele geçirme taktiğini zedeleyebilirdi. Onun için taktik yanlış yapan bu kişilerin temizlenmesi, temizleme hareketine karşın, islami hareketle ilgili uyanan kuşkuların giderilmesi gerekiyordu. Bunun için "halkın istediği" Taksim'e cami gündeme getirildi. Erbakan bir islamcı için sövgü sayılan egemenlik görüşünü açıkça söyledi. "Hakimiyet, milletin değildir, kayıtsız şartsız milletindir" dedi. Oysa Erbakan'a göre egemenlik yaıtsız şartsız Allah'ındır.

Şunu iyi bilmeliyiz. Karşımızda bir islami hareket var. Bu hareket, bütün iradesini toplumsal erki ele geçirmek için yoğunlaştırmış durumda. Son derece ince hareket ediliyor... ciddi çözümlemelerden sonra yeni taktikler belirleniyor. Erbakan, taktik gereği, Allah'ın kayıtsız şartsız egemenliğine bile karşı çıkabiliyor. Toplumsal erki ele geçirdiğine inandığı an, devleti alaşağı edecek, kendi islami devletini kuracak. Burdan baktıkta Sincan benzeri olaylara hazır olmalıyız. Sincan, devletin denendiği bir yerdi. Sincan, toplumsal erkin ele geçirilip geçirilmediğinin bir saptamasıydı.

N'oldu. Toplumsal erk, ele geçirilmemiş ki, Sincan'da tanklar yürüdü... Belediye Başkanı gözaltına alındı. Ama gün gelecek, "müslüman asker", "müslüman Sincan'da tank yürütmeyecek... "müslüman polis", "müslüman Belediye Başkanı'nı gözaltına alınmayacak.

İşte o gün islami hareket bütün gövdesiyle ayağa kalkacak... Türkiye'nin adı "İslam Türkiye Cumhuriyet" olacak. Nasıl olsa, ülkenin % 99 "müslüman" değil mi.

Peki, bu durmuda n'apmalı. Yapılması gereken şu. Toplumsal erk mücadelesini başlatmak. Doğrudan doğruya siyasal erk mücadelesini başlatan bir hareket, siyasal erki ele geçirse bile başarılı olamaz. Çünkü halkta meşruiyet ortamı bulamaz.

Yürüyüşler... ışık söndürmeler... daha başka bütün hareketler, toplumsal erk mücadelesi içinde bir anlam kazanır.

Söylediklerimi bir örnekle anlatayım. Semavi Eyice önemli bir kişilik. Bu önemli kişilik için, Kültür Bakanı "O imza koymadı, ben kapının önüne onu koydum" dedi. Toplumsal erk, güzel... esenlikli bir Türkiye özleyenlerin elinde olsaydı, Kültür Bakanı bunu, değil söylemek yaptığı an, toplum, derhal ayağa kalkardı. Ama durum tersini gösteriyor. İslami hareket adım adım toplumsal erke yürüyor. Bu yürüyüşün sonunda islami hareket, Türkiye'yi şeriatın çemberine sokacak.

Biz günlük işlerimizle boğuşurken ya da, aramızdaki ayrılıkları körüklerken, büyütürken Türkiye'nin nasıl bir karanlığa gittiğini göremiyoruz.

Ben yıllardır bu sorunu gündeme getirmeye çalıştım. Özellikle Sivas kırımından sonra. Ama bu önerim kabul görmedi. Türkiye'de sosyalistler bunu konuşmayı... tartışmayı gereksiz gördü. Ama bu gereksizlik şunu gösterecek. Nice acılar yaşanacak bu ülkede.

Bu devlet kapitalist bir devlettir. Bunu kabul ediyorum. Bunu söylüyorum. Ama şunu da söylüyorum. Bu devlet, yalnız kapitalistlerin devleti değil. Halkın... bütün sınıfların devleti. İslami hareket, halkı şimdi islami ögelerle biçimlendiriyor.

Buna karşı bizim halkı evrensel insani değerler çerçevesinde aydınlatmamız... aydınlanma hareketine katmamız gerekir. İşte o zaman bu devlet yalnız kapitalistlerin devleti olur. Bu görülür. İşte o zaman insani devlet süreci başlar.

İslami devlet, devletin sınıfsal yapısını gizleyecek.

12 Şubat Çarşamba

Dün *Yaşam Radyo*'daydım. Şundan ötürü. Mehmet Esatoğlu'nun yönetimindeki *İstanbul Sahnesi Oyuncuları. Yaşam Radyo*'da radyo tiyatrosu yapıyorlar. Perşembe geceleri. Ne güzel bir rastlantı. Çok eskiden Ankara radyosunda da perşembe geceleri radyo tiyatrosu vardı. Yanılmıyorsam saat 21.00'de başlardı. O saatte radyonun başına geçer tiyatro dinlerdik. Heyecanlanır... üzülür... sevinirdik.

Yıllar yıllar sonra *Yaşam Radyo*'da radyo tiyatrosundayım. *Akanyıldız*'daki öykülerin bir kısmı okunacak. Dün çalışmalarına ben de katıldım. Ne güzel hazırlanmışlar. Yıllar önce özene bezene yadığım öykülerin canlanışı duygulandırdı beni.

Sevindim.

Yaşam Radyo'ya geldikte... Çiçeklerle donatılmış, güzel... özenli bir yer. Sunay Akın da güzel bir program yapıyormuş. Berrin Taş'la birlikte *Umut Radyo*'da bizde program yapıyoruz. Aydın Öztürk her hafta bir yazarla, bir şairle *Umut Radyo*'da söyleşiler yapıyor.

Güzel... sevindirici gelişmeler bütün bunlar. *İstanbul Sahnesi Oyuncuları*, Gorki'nin öykülerini okumuşlar geçen hafta.

Hayat böyle. Tatsızlıkların yanında güzellikler de var. Bugün pek etkisi duyumsanmayan bu güzellikler, er geç bir nitelik sıçramasına ulaşacak. Türkiye, insani kültürün yeşerdiği bir ülke olacak. Bizi binlerce yıl öncesinin karanlıklarında yaşatmak isteyenler başarılı olamayacak.

İstanbul Sahnesi Oyuncuları'nın heyecanını gördükte bunu düşündüm.

Bu heyecan baştan başa bütün radoylara geçmeli. Radyolar bir müzik ileticisi olmaktan çıkarılmalı. Radyolar kültür ileticisi olmalı. Paket programlar Anadolu'daki radyolara gönderilmeli. Radyolar, yoz... meta kültüre karşı, insani kültürün direnç odakları olmalı.

Yaşam Radyo'dan bu umutla ayrıldım.

Bana geldikte... Biliyorsunuz sevimli bir insan değilim. Birçok hasmım var. Benle iyi ilişkiye giren hemen o hasımların saldırısına uğrar. Bunu, dün Esatoğlu'na da söyledim. Esatoğlu, "Bizim yıllar ötesine giden bir arkadaşlığımız var. Böyle saldırılar beni etkilemez" dedi.

Yıllar ötesine giden bir arkadaşlık... bu arkadaşlığı özene bezene koruma bilinci... Ne güzel değil mi.

14 Şubat Cuma

İlkokulu yeni bitirmiştim. Anneannem, "Hadi gel, biraz gezelim" dedi. Çıktık yola. Önce kilisiye gittik. Sonra havraya, sonra camiye. Bu gezintiden sonra anneannem şöyle konuştu. "Buralarda insanlar Allah'a ibadet eder. Sen, hiçbir gün... hayatın boyunca bu insanları ibadet ettiklere yere göre ayırmayacaksın. Birini, öbürlerinden üstün görmeyeceksin. İslamda mezhepler vardır. Sunni vardır, alevi vardır, hanefi vardır, şafi vardır, bunları da birbirinden üstün görmeyeceksin. Ayrıca sen, insanları milletlerine göre de ayırmayacaksın. Kadını, erkekten aşağı görmeyeceksin. Seni doğuran, seni büyüten bir kadındır. Bu dediklerimi hiç unutma olur mu Fatma Fitnat'ın oğlu Cengiz" dedi.

Anneannemi dikkatle dinledim. Sonra şunu sordum.

"İnsan, niçin bir dini öbüründen, bir mezhebi öbüründen üstün görür" Bu sorumu anneannem şöyle karşıladı. "Bunun iki sebebi vardır. Bazıları başa geçmek ister, iskemle kavgası yapar. Bunun için insanları birbirine düşürür. Bazıları cahildir. İşte oğlum bu iki şeyden, iskemle kavgasından, hırstan, bir de cahillikten uzak dur. Yoksa biz sana emeğimizi helal etmeyiz. Öbür dünyada iki elimiz de yakandadır"

Ben, anneannemin bu sözlerini hiç unutmadım. Bugüne kadar da anneannemin dediklerinden milim sapmadım. Bu gün televizyonlarda kendilerine "Biz islamcıyız" diyenleri gördükte anneannemi anımsıyorum. Anneannem dini bütün bir müslümandı. Hacıydı. Anneannemin müslümanlığı, Erbakan'ın, Şevket Kazan'ın, Ali Kazancı'nın, Müslüm Gündüz'ün müslümanlığına benzemezdi. Anneannemin müslümanlığı insana huzur veren... insanın içini açan güzel bir müslümanlıktı.

Saat 21.00'de ışık söndürenlere "Mum söndü oynuyorlar" diyen Şevket Kazanlar müslümanlıklarını bir gözden geçirseler. Çünkü bu müslümanlık hem kendilerine, hem bu ülkeye ciddi bir zarar verecek.

15 Şubat Cumartesi

Dün bir oyun seyrettim. Evrensel Kültür Merkezi'nde. İstanbul Sahnesi, Ali Yüce'nin *Havalı Meryem* adlı şiirini oyunlaştırmış. *Havalı Meryem* güzel bir tiyatro olmuş. Beğendim... Neden beğendiğimi anlatmadan önce tiyatro üstüne bir iki söz. Tiyatro zor bir sanattır. Elbirlikçi çalışmayı gerektirir de ondan. Oyunun metni, yönetmen, oyuncular, ışık, sahne yaratımı, müzik. Bunlardan biri aksadı mı tiyatro çöker.

Havalı Meryem'de tiyatroyu vareden bu ögeleri, yönetmen Mehmet Esatoğlu diyalektik çatışkıyla ilişkilendirmiş. İşte bu yöntem, oyunun sahnelerin birbirini etkiliyerek, bir dünyanın açımlanmasını sağlamış.

Nasıl bir dünya bu. Anadolu'nun bir köyünde yaşanan trajedinin, emperyalizmle ilgisi olabilir

mi. Tabii olabilir. Dahası burda olabilir demek bile gereksiz. Anadolu'nun bir köyünde yaşanan trajedinin elbette emperyalizme ilişkisi var. Her zaman söylerim. Dünya bir ilişkiler ağı. Sanat, işte bu ilişkiler ağı içinde yaşayan insanın sorunlarını açımlamalı. *Havalı Meryem*'de gösterilen de bu.

Oyun, Alman Konsolosluğu'nun arka kapısında başlıyor. O arka kapı daha sonra kocaman bir dünya oluyor. O kocaman dünyada, neyin n'olduğunu bilmeden yaşayan insan. Acı çekiyor... yanlış bir cinsellik yaşıyor... düş kuruyor... aşık oluyor... insan öldürüyor... ekmek parası için yollara düşüyor. İnsan işte... o bildiğimiz insan. Bazen kızdığımız... bazen sevdiğimiz.

Peki ama bir insanı, hiç bilmediği, hiç tanımadığı bir ülkede olup bitenler nasıl etkiliyor. İnsan nasıl bir dünyada yaşıyor. *Havalı Meryem* işte bunu gösteriyor. İnsanı vareden, insanın hayatını etkileyen, çoğumuzun göremediği ilişkileri.

Havalı Meryem'in güzel olması için herkes ciddiyetle çalışmış. Müzik Erhan Sakar'ın, sahne tasarımı Uğur'la Ayhan'ın.

İstanbul Sahnesi'ni kutluyorum.

19 Şubat Çarşamba

Türkiye'de her alanda bir başı bozukluk yaşanıyor. Yalın bir örnek. Ben her gün bir tablet tansiyon ilacı içmek zorundayım. Kutuda 20 tablet var. Her yirmi gün de bir ilaç bitiyor, yeni ilaç alıyorum. Ben bu ilacı, bugüne kadar aynı fiata alamadım. Bu nasıl olabilir diye düşündüm. İlacın girdileri 20 günde bir zamlansa bile zam gereksiz. Çünkü ilacın üretimi 20 günde bir yapılmaz. Şimdi önümde duran ilacın üretim tarihi 12.1.1995. Son kullanma tarihi 1997 İki yıl önce üretilmiş bir ilaca nasıl zam yapılır.

Açtım telefonu üretim yerine. Önce şaşırdılar. Sağlık Bakanlığı'nın izniyle zam yaparmış bunlar. Son zammı dört ay önce yapmışlar. Dört ayda bir zam yapılsa tamam. Ama yirmi günde bir zam yapılıyor. Bunu söyledikte "Hayır olamaz" dendi. "Beyefendi, insani sinirlendirme" dedim. Eczanelerin zam yaptığını söyledi o zaman. Çünkü eczane eski fiatla zam yaparsa, zamlı ilacı alamazmış. İyi. O zaman eczanenin de dört ayda bir zam yapması gerekmez mi. Evet. Ama adamlar yirmi günde bir zam yapıyor. Böyle dedikte "Olamaz" diye çığrışıyorlar. Şöyle böyle derken, ilaç deposunun telefonunu verdiler. Aradım. Önce diklendi adam. "İşim gücüm mü yokmuş. İlaç fiatlarıyla niye ilgileniyormuşum, böyle şeyleri kurcalamanın anlamı neymiş. Diklenen kişiye anlattım. "Benim işim, herbir sorunu kurcalamaktır" dedim. Kendimi tanıttım. O zaman anlattı. Anlattı ama farklı bir şey söylemedi.

Pazartesi günü ilaç fiatları sorununu *Radyo Umut*'ta anlattım. Hasta Hakları Koruma Derneği kurulmalı dedim. Telefon üstüne telefon.

Şu bilinsin. Bu işin peşini bırakmayacağım.

20 Şubat Perşembe

Doğan Hızlan'a teşekkür ediyorum. *Sanatta Star Sistemi*'nin varlığını kabul ediyor. *Sanatta Star Sistemi*'nin varolduğunu saptayan ilk yazım 1984'ün temmuz ayında *Varlık*'ta yayınlandı. Sonra mücadele başladı. *Sanatta Star Sistemi*'nin varolduğunu kabul etmediler. 'Böyle bir şey yok. Bu, Gündoğdu'nun uydurması" dendi. Mücadele 13 yıl sürdü. Sonunda *Sanatta Star Sistemi*'nin varolduğu kabul edildi. Şimdi şöyle deniyor. *Sanatta Star Sistemi* vardır. *Sanatta Star Sistemi* yararlıdır. Doğan Hızlan şöyle diyor. Aynen. "Sanatın bütün türlerinin günümüzde star sistemine göre yönlendirildiği inancındayım, rekabetin bulunduğu her yerde starlar var olacaktır. (...) TYS'nin yükselen çizgisi starlık sistemine bağlıdır"

Bu konu birdenbire niye alevlendi. Onu anlatayım. Geçen hafta sonu *Türkiye Yazarlar Sendikası*'nın genel kurul toplantısı yapıldı. Aydın Öztürk toplantıda "Cengiz Gündoğdu'nun Sanatta Star Sistemi'ne göre çalışıyor TYS" dedi. Eleştirdi yönetimi. Ataol Behramoğlu da "Ne var bunda, starlar da gelsin TYS'ye " dedi. Bunun üstüne Doğan Hızlan "TYS star yazarları bekliyor" başlıklı bir yazı yazmış Hürriyet'te. Yazısının bir yerinde Ataol Behramoğlu'nun starlık sisteminden yakındığını söylüyor. Hayır, Behramoğlu star sisteminden yakınmadı. "TYS'ye starlar gelsin" dedi.

Şimdi gelinen nokta şu. TYS genel kurulunda da *Sanatta Star Sistemi* kabul edildi. Hiç kimse "Hayır, sanatta star sistemi yoktur" demedi. Genel kurulda bir yazar, kulağıma eğilip şöyle dedi. "Gündoğdu, uzun yıllar sonra haklı çıkmanın keyfini yaşıyorsun değil mi" Kıkır kıkır güldüm. "Evet" dedim.

Şimdi şu tartışılacak. *Sanatta Star Sistemi* yararlı mı, yararsız mı. Bu bakış açısına göre değişir. Biri, sanata kapitalist sistem açısından bakıyorsa, *Sanatta Star Sistemi* yararlıdır. Eserin çok satar, çok para kazanırsın. Ünlü olursun. Ama sanata, sanat açısından, insani açıdan bakarsan, *Sanatta Star Sistemi* hem sanata, hem insana zararlıdır. Bunu 13 yıl önce *Varlık*'ta yayınlanan yazımda şöyle anlattım. "nedir star sistemi? Kapitalist ekonomide sanat eserine mal diye bakılır. Burada malla para ilişkisine son derece dikkat edilir. Nasıl bir mal üretilecek? Bu malı kim kullanacak? Mal tüketicinin eline nasıl ulaşacak? Malın çok satması için nasıl bir pazarlama? Şimdi karşıda bir tüketici var. Mal, tüketicinin eline kadar götürülecek. Ama bu yeterli değil. Tüketici, elini uzatacak malı alacak. İşin püf noktası burada. Şöyle. Tüketiciye kral diye bakılır pazarlamada. Her şey krala göre tasarlanır. Her şey krala göre tasarlanır. (...) Ama bunlar yeterli değil. Şımarık kralın o malı istemesi gerekir. İstemesi için çe-

şitli yöntemlerle "gereksinme" yaratılır. (...) Bu, kitap pazarlamasında da böyle. Bundan ötürü pazarı harekete geçirmek için ne gerekiyorsa yapılır. Star sistemi işte burda devreye girer. Kitap, büyük bir tantanayla pazara sürülür. Tüketicinin kitabı alması için çeşitli yöntemlerle "gereksinme" yaratılır"

Yazıda daha sonra soruyorum. "Star sisteminin bir zararı var mı? Elbette var. Sisteme göre sanat eşeri bir mal. Sistem, malına müşteri arar. İşte bu noktada kaliteye önem vermez"

Yazı şöyle biter. "Seç işte. İstersen diren. Sanatçı ol. İstersen git, star sistemine gir. Sen de bir "başyapıt"la star tahtına otur. Hem sanatı, hem insanı çarçur et"

Sanatta Star Sistemi Türkiye'ye özgü değil. Evrensel bir sistem. *İnsancıl*'da (s59) Augusto Ros Bastas'ın bir yazısı yayınlandı. Yazının adı *Kültürel Gücün Odakları.* Bu yazının başında şöyle diyor. Bastas, "Kültürel gücün felsefesi ve pratiği açısından edebi yaratıcılığın incelikleri pek önem taşımaz. Kültürel gücün reklam mekanizması, ortalama hatta çok sıradan bir yapıtı bile altın yumurtlayan bir tavuk haline getirebilir. Bu açıdan bakıldığında kitap kitaptır. Önemli olan metnin kalitesi değil, reklamı, dağıtımı ve getireceği kârdır"

Bastas son derece önemli bir noktayı şöyle açımlıyor. "Yerel ve uluslararası aydınlar sınıfının oynadığı rolün bilincinde olan kültürel güç, onları hiç çekinmeden kullanır. Yerel aydınlar, genellikle sözde saygınlıklar ya da maddi çıkarlar karşılığında işbirliğine yatkındırlar. Çok uluslular, ellerinde yağma lisansları olduğu halde ulusal sınırların içine sızabilmek için bu etkili kılavuzlara, aracılara ve yardımcılara bel bağlarlar"

Orhan Pamuk'un Türkiye'de starlaşması... daha sonra bu starın yabancı ülkelere transferi ancak star sisteminin işleyişi içinde anlaşılabilir. Güzel eserler starlaşsaydı Afşar Timuçin romanlarıyla star olurdu.

Ama bu mümkün değil. Çünkü *Sanatta Star Sistemi*'yle "yazar/metin/okuyucusu ilişkisi kitlesel kitap üretiminin istilasına uğrayıp bozulmakta, kitapların reklamları bir sunu gibi" değil, kafalara çakılmak istenen bir buyruk gibi" yönlendirilmekte.

Sanatta Star Sistemi'yle bilinçler dumura uğratılıyor. Bastas bu konuda şöyle diyor, "Bu çarpık koşullar altında ortalama okuyucu kendisini aydınlatabilecek bilgiler edinememektir. Seçimlerini genellikle bilinçsizce, propagandaların koşullandırmaları doğrultusunda yapmaktadır. "Aydın" denilen okuyucular bile tüketici içgüdülerini baskı altına alan bu zorlamaların etkisi altında kalmaktadırlar"

Hakikat bu. *Sanatta Star Sistemi*, hem insanı, hem sanatı bozuntuya uğratıyor. Kapitalist sistem içinde hareket edenler için bu önemli değil. Onlar için önemli olan kitabın getireceği para. Bu sisteme giren yazar için de önemli olan yine para. Onlar... kapitalist sistem içinde hareket eden... pazar koşullarına göre yazanlar... bu yazılanları pazara sürenler bu hakikatı bilir, ama kabul etmez.

Sanatta Star Sistemi sorununda beni en çok zorlayan kendilerine aydın diye yazarlar... okurlar oldu. Sanatta Star Sistemi beni hemen anladı. Ama emekten yana mücadele verdiğini söyleyenler... kendilerine aydın diyenler anlamadı.

26 Şubat Çarşamba

Düşünme Yöntemi dersleri *Özgür Üniversite*'de devam ediyor. Aynı derse geçen hafta *Genç-Ekin*'de başladım. *Tohum Kültür Merkezi*'nde de mart ayının 16'sında başlayacak *Düşünme Yöntemi* dersi. Beksav'da da nisan ayında yeni bir seminer başlatıyor. Edebiyatımızın 1920-40'lı yıllarını anlatacağım.

Bütün bu dersleri 2000 cigarası karşılığında veriyorum. Böylece cigara paramı çıkarıyorum. Her emeğin karşılığı olmalı. Benim emeğimin karşılığı da bu. 2000 cigarası.

Geçen hafta İzmit'te *Sanat Kahvesi*'ndeydim. Kemal Özer'le gittim. Kemal Özer, Türkiye şiiri içinde kendi şiirini anlattı. Güzel bir söyleşi oldu.

İzmit'teki *Sanat Kahvesi*'ne her hafta bir kültür emekçisi gidiyor, kasım ayından beri. Mayıs ayının sonuna kadar sürecek bu izlence. *İnsancıl* düzenliyor bu izlenceyi.

Afşar Timuçin'in bütün günleri dolu. Berrin Taş, gelecek hafta üç ayrı yerde konferans verecek.

Söylemek istediğim şu. Hepimiz koştur koştur bir kültür... insanı aydınlatma mücadelesindeyiz. Dişe diş... kıran kırana bir mücadele bu. Tabii bir de *Umut Radyo* var. Her hafta en azından beşyüzbin insana sesleniyoruz *Umut Radyo*'dan.

Yoruluyorum. Ama mücadelenin boşa gitmediğini görüyorum. Bu sevindiriyor beni. Tabii ben bu eylemin yurt düzeyinde en az bir milyon insanı içine alacak şekilde olmasını isterdim. O zaman Türkiye'nin gündemi değişirdi. Kelime dağarı elliyi geçmeyen kişiler Türkiye'yi yönetmeye kalkmazdı.

Bakın şimdi önümde *Sokak* duruyor. *Sokak* 15 günde bir çıkıyor. Dergi. Biz *Sokak*'ı bir milyona okutabilsek, Türkiye gülümsemeye başlar. Düşünebiliyor musunuz kültür emekçilerinin eserleri bir milyona ulaşıyor. Dumura uğramış bilinçler açılıyor. İşte o zaman bayağı tartışmalara kimse kulak vermez. O bir milyon insan karanlığın önünü keser... aydınlık bir Türkiye için harekete geçer.

Bunlar olmadı. Ama olacak. Bugün zor koşullar altında uçuşan ateş böcekleri... bir gün bir araya gelecek, yurdumuzu aydınlatacak.

28 Şubat Cuma

Günlerdir güneşle yatıp kalkıyordum. Bu sabah yağmurla... rüzgarla... soğukla uyandım. Marta giriyoruz. Kış bastırır martta. İçin için seviniyorum. Az kaldı ilkyaza. Sıkı durursam bu yıl da ilkyazı görebilirim. Buna... ilkyazı görebilme umuduna seviniyorum ama, Türkiye'de sıkıntı var. Sıkıntının bellibaşlı nedenleri bence şunlar. ANAP'ın resmi belgelere dayanarak yaptığı araştırmaya göre, son altıyılda işçi ücretleri yüzde 33, memur ücretleri % 14 gerilemiş. Resmi belgeler her zaman doğruyu göstermez Türkiye'de. Bundan ötürü burda bir düzeltme gerekli. Şöyle. Son altıyılda işçi ücretleri yüzde 50, memur ücretleri yüzde 40 geriledi.

Sistem kapitalistlerden yana. Halk, büyük çoğunluk inim inim inliyor yoksulluktan.

Siyasi erk, bütün çözüm yollarını tıkamış. Televizyonda ya da gazetede hergün, birileri çıkıyor, şu şunu öldürdü, bu bunu öldürdü diye konuşuyor. Tek bir savcı harekete geçmiyor.

Hergün bir yolsuzluk dosyası açılıyor. Dosyalar bir süre sonra kapatılıyor. Bütün bunlar olup biterken toplum laik-anti laik çatışmasına götürülmek isteniyor. Sözgelimi, yurttaşların bir bölümü her gün saat 21'00'de ışıkları söndürüp yakıyor. Adalet Bakanı bu olguya "mum söndü oynuyorlar" diyor... çatışmayı alevlendiriyor. Siyasi erk, yurdu yöneteceğine laik dediği yurttaşlarla mücadele ediyor.

İnsani yaratıcılığın ögesi akıl, Türkiye'de yerlerde sünürüyor. Bundan ötürü tarihen yerlebir olmuş görüşler yeniden kurtuluş umuduyla gündeme getiriliyor. Namık Kemaller Osmanlı milleti ilkesiyle Osmanlı'yı kurtarmak istedi. Şeriatı savundu. Bu görüş çöktü. Daha sonra Sait Halim Paşa'nın islamcı görüşleri... Bu görüş de çöktü. Daha sonra Ziya Gökalp, Yusuf Akçura... Türk milleti bilincini uyandırarak ülkeyi kurtarmak istediler. Mustafa Kemal, bu düşünceyi eyleme soktu.

İşte bugünlere geldik.

Biri çıksa televizyona... bütün bunlara anlatsa. Çözüm, dese insanlığın ortak değerinde... insan olma bilincindedir. Bunun için insani aydınlanma hareketini başlatmak gerekir.

Çözüm, felsefenin... bilimin... sanatın yolundadır.

Cengiz Gündoğdu'nun İnsancıl'daki Eserleri

- **Eleştiri 300.000 TL.**
- **Akanyıldız 300.000 TL (Öyküler)**
- **Yıldız Güncesi 300.000 TL (1991-1992)**

ÇEKİLİŞ

Yamacın pörsük otları
Kavaklar. Suyla hüzünlü.
Daha bir güzel gökyüzü
Ve hanın gök pancurları.

Sessiz yaşarsın ömrünü,
Günler yeknesak, fukara;
Titrek yapraklar altında,
İzleyerek boş bir düşü.

İşte gece, işte meltem,
Ay ışığı ufku sarsın;
Durup dururken coşarsın
Büyülenmiş gibi sersem.

Ama bir akşam acıyla,
Şiirle mest olacaksın;
Tenin buz, ağlayacaksın
Alıp alnını avcuna.

Francis CARCO
Türkçesi: İ. Faruk Sur

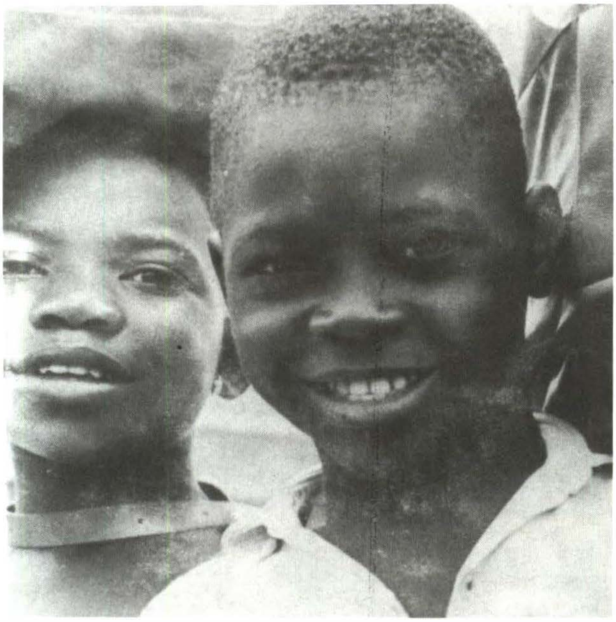

UNESCO'dan GÖRÜŞ'ten alınmıştır.
(Ağustos-Eylül 1982 • Sayı 8-9)

Bir sabah,
insanların uyandıklarında
kardeşçe yaşamaya başladıklarını
d ü ş l ü y o r u m .
Herşeye karşın bu sabah yine,
bu ülkedeki zencilerle
dünyadaki diğer renkli derili insanların,
renklerine göre değil
fakat niteliklerine göre
değerlendirileceklerini
tüm insanların insan onuruna yaraşır
bir saygınlıkta olacaklarını
d ü ş l ü y o r u m .
Doğruluğun
birgün güçlü bir sel gibi
coşkunca akacağına,
yönetim kadrolarına
sevgi ve acıma dolu
alçakgönüllü insanların
seçileceğine inanıyorum.
Her şeye karşın,
birgün savaşın sona ereceğini,
kılıçların sabana,
mızrakların erik kancalarına
dönüşeceğini,
hiçbir ulusun
diğerine saldırmayacağını
ve nihayet
savaşın olmayacağını
d ü ş l ü y o r u m .

Martin Luther King
(1920-1968)

İNSANCIL YAYINLARI

İNSANCIL YAYINLARI
Molla Fenari Sok. Nadir Han
No:40-42 Kat:5
Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0.212) 511 79 94 - 513 93 99

ARKADAŞ DAĞITIM
Tel: (0.212) 513 85 86 - 511 79 35

YÖN DAĞITIM
Tel: (0.212) 511 79 15

BİRLEŞİK YAYIN DAĞITIM
Tel: (0.212) 526 86 65 - 527 73 90